

Arkivsaksnr. 23/6657

<u>Sak</u>	<u>Utvalg</u>	<u>Dato</u>
004/24	Sametingsrådet – plenumsaker	23.01.2024-25.01.2024
009/24	Sametingets plenum	05.03.2024-08.03.2024
001/24	Nærings- og kulturkomiteen	20.02.2024-23.02.2024

Sannhet og forsoning - Pilar 3: Kultur og kulturminner

Saksfremlegg

Dette er Sametingets første behandling av Sannhets- og forsoningskomisjonens rapport (heretter rapporten). Denne saken berører Pilar 3: Kultur i rapporten som inneholdt tiltak under fem pilarer. Saksområdet kultur er omfattende og denne saken berører både kulturminner, kunst og kultur. Beskrivelse, vurderinger og tiltak i denne saken er derfor ikke for uttømmende å regne.

Pilar 3 i rapporten, kulturpilaren, omhandler samisk kulturarv, kulturminnevern, samisk kunst og kulturuttrykk. Det er et bredt og komplekst område der den samiske kulturminneforvaltninga er lovregulert. Sametinget har forvaltningsansvar for samiske kulturminner og samisk bygnings- og fartøyvern i hele landet. I tillegg til samisk kunst og kulturuttrykk omhandles også samiske medier og samisk religionsutøvelse og åndelighet under denne pilaren.

Saken er delt inn i to hoveddeler; kunst og kulturuttrykk, og kulturminner. Beskrivelse og vurdering gis til hver av temaene, før innstillingsteksten som har tiltak for begge emner. Tiltakene er nummerert i henhold til hvilken pilar i

rapporten de er foreslått i. Kildehenvisninger gis i fotnote.

Kunst og kulturuttrykk

Klær. Farger. At kofta sitter godt, ser pen ut. Hvordan beltet sitter.

Måten en beveger seg på. Tenner bål. Hvordan en selv sitter, drikker kaffe.

Evnen til å ha det vakkert rundt seg. Fargerikt.

Livet – en kunst å leve.

Å leve slik at det ikke blir spor etter oss.

Ingen minnesmerker for evigheten

Nils-Aslak Valkeapää

Samisk kultur og kulturarv eies av det samiske folk, og forvaltning av samiske kunst- og kulturuttrykk og samisk kulturarv kommer som en følge av at samenes rett til selvbestemmelse. Dette er anerkjent gjennom FNs erklæring om urfolks rettigheter (UNDRIP) artikkel 3 og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) art. 1. FNs erklæring om urfolks rettigheter, art. 31 slår fast at «urfolk har rett til å bevare, ha kontroll med, verne og utvikle sin kulturarv og sin tradisjonelle kunnskap og sine kulturuttrykk.

Samisk kunst og kulturuttrykk omtales i rapporten under kapittel 19 (s. 509-528). Kommisjonen foreslår også flere tiltak under kulturpilaren (s. 655):

1. Kommisjonen foreslår en omfattende og langsiktig nasjonal satsing på samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk kultur som en del av forsoningsarbeidet.
2. Kommisjonen foreslår å styrke de økonomiske rammene for samiske, kvenske og skogfinske kulturnæringer og -institusjoner.
3. Kommisjonen oppfordrer nasjonale institusjoner til å etablere tettere samarbeid med samiske, kvenske og skogfinske institusjoner, og til å bidra til synliggjøring, ivaretagelse og formidling av samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk kultur.
4. Kommisjonen foreslår en styrking av det grenseoverskridende samarbeidet om samisk, kvensk og skogfinsk kultur.

Videre skriver kommisjonen:

Kommisjonen mener at erkjennelsen av at Norge har vært og er et flerkulturelt samfunn, må ligge til grunn for forsoning.

De foreslåtte tiltakene berører temaer som Sametinget jobber med til daglig, både på kort, og lang sikt, og gjennom flere fagfelt, i tillegg til kulturfeltet. Sametinget anser dette som viktige tema, men vil også trekke frem andre temaer som ikke er tilstrekkelig belyst i rapporten.

Det samiske samfunn er kjent med å måtte kjempe saker gjennom, arbeide med saker over lengre tid, og møte på

mye motbør. I noen tilfeller oppleves bistand og støtte å ha vært personavhengig, og en har hatt nytte av et blikk utenfra Norge for å se sin egen verdi. Det har vært stilt spørsmål om hvorfor oppbygging av samisk kulturell infrastruktur tar så lang tid, og krever utholdende og iherdig arbeid. Rapporten er med på å gi et bakgrunnsbilde for noen av årsakene. Manglende kunnskap om og forståelse og anerkjennelse av konsekvensene av fornorskingsprosesser, kulturell kolonisering og strukturell diskriminering, og maktubalansen i et majoritets-minoritetsperspektiv, har vært medvirkende faktorer.

Samisk immateriell kulturarv, tradisjonskunnskap, árbediehttu/árbemahttu, med for eksempel duodji, håndverkstradisjoner, joik og fortellertradisjoner og åndelige tradisjoner har i mange områder gått tapt eller står i fare for å forsvinne som en konsekvens av fornorskningen. Mye er håndbåren og muntlig overført kunnskap, knyttet til samisk verdensanskuelse og verdier, og det kan være nært knyttet til samiske språk og begreper.

I vurderingsdelen vil kommisjonens forslag til tiltak vurderes i tillegg til Sametingsrådets egne vurderinger av forslag til reparerende tiltak.

Samiske kunst- og kulturuttrykk, en betraktning om definisjon

I rapportens kapittel 5, *Internasjonal rettsutvikling*, Refereres det til Samerettsutvalget 1, som la folkerettslige bestemmelser til grunn i arbeidet med å utrede en vid forståelse av kulturbegrepet, noe som innebar at (...) *den norske stat var forpliktet støtte til bevaringen og utviklingen av samisk kultur. Dessuten la utvalget til grunn en vid forståelse av kulturbegrepet til også å omfatte de «materielle» sidene ved en kultur og ved kulturutøvelse.*

Kultur i vid forstand kan sees på som et fellestrekk ved et folk, i dette tilfellet samer. Som den samiske kunstneren Nils-Aslak Valkeapää beskriver, kan hele livet betraktes som kunst. Fornorskningen førte til skader på den enkeltes liv som fremmedgjorde folk fra sin egen kultur. Når man ikke lenger vet hvordan man tar på seg en kofte, surrer skallebånd, eller lager tradisjonell samisk mat, har man mistet noen helt grunnleggende deler av en kultur som preger en langt inn i hverdagslivet.

Sametingets høring

Det kom inn 44 høringssvar som berører kulturpilaren, inkludert medie- og kirkesaker, i kommisjonens rapport. Det gjelder både skriftlige og muntlige høringer i regi av Sametinget.

Essensen i høringssvarene er at de aller fleste samiske kulturinstitusjoner og interesseorganisasjoner har behov for økte ressurser for å være i stand til å bidra til reparasjonsprosessen. Selv om flere samiske kulturinstitusjoner og aktører evner til å utrette mye på lite midler, finnes det imidlertid en grense for hvor få ressurser man kan arbeide med. Dette gjelder både økonomiske og menneskelige ressurser. Dette henger også sammen med behovet for økt selvbestemmelse som går igjen i mange høringssvar, tilbakeføring av samiske gjenstander, samt å gjøre samiske kulturinstitusjoner bedre rustet til å fylle det kunnskapsgapet som har oppstått som en konsekvens av fornorskingsprosessen. Høringssvarene avdekker også områder som mangler eller er lite representert.

«Vi trenger å tenke større om tilskuddet til samisk språk og kultur og vi forventer at en bærekraftig og stabil finansiering av alle samiske kulturinstitusjoner er et av tiltakene i forsoningsprosessen og at disse løftes opp mot det vi alle søker om årlig, og at det blir likestilling i forhold til norske kulturinstitusjoner.»

– Høringssvar fra ISFI/Internašunála Sámi Filbmainstituhtta

Fornorskningens politikkens innvirkning og følger for samisk kultur

En av kommisjonens oppgaver har vært å undersøke i hvilken grad samiske kunst- og kulturuttrykk gis plass i det offentlige rom. For å forstå hvilke forutsetninger urfolk og nasjonale minoriteter har hatt for å utvikle sitt kulturliv og sine kunst- og kulturuttrykk helt frem til 1970-tallet, har rapporten sett på kulturpolitikken generelle utvikling i Norge, og på kulturinstitusjonenes rolle i den forbindelse.

Fornorskningen har fått store konsekvenser, og nedvurderingen av samisk språk og kultur har både ført til språk- og kulturtap, og til kunnskapsløshet om den samiske befolkningen. Språket er en nøkkel til kultur, og gjennom språktap har mange samer dermed mistet en av nøklene til sin kultur. Mange har mistet kunnskap og tilgang til kulturelle praksiser som joik, duodji og fortellerkunst. I mange områder er joiketradisjonen helt borte, og joiken

som et sosialt språk er sterkt truet. Mange familier har mistet sine slektsjoiker. Mange enkeltpersoner har mistet sin tilknytning til kofetradisjon, og annen duodji, og kunnskap om deres familietradisjoner er borte. Kultur er en av grunnsteinene i menneskers identitet, og handler også om retten til å høre til. Hva gjør det med et samfunn når denne grunnsteinen i et menneskes identitet knyttes til skam? Som følge av fornorskningen har kulturelle praksiser og kunnskapssystemer blitt systematisk nedvurdert og usynliggjort, noe som betyr at samisk kultur har vært under sterkt press og har hatt dårlige utviklingsmuligheter.

I rapporten kommer det tydelig fram at kunst- og kulturuttrykk er en viktig forutsetning for at urfolk kan ha en levende og mangfoldig kultur som blir videreført til kommende generasjoner. Fornorskningspolitikken satte en effektiv stopper for dette, noe som har medført at mange enkeltpersoner, familier, og geografiske områder har mistet en viktig del av det kultur mangfoldet som eksisterte før fornorskningprosessen. Frem til etterkrigstiden var samiske og nasjonale minoriteters kunst- og kulturutøvere marginaliserte og usynliggjorte i kulturoffentligheten, noe som har medført at store deler av den norske befolkningen har gått glipp av den samiske kulturen.

Unntaksvis skapte noen få samiske kunstnere bevissthet rundt minoritetsspørsmål allerede tidlig på 1900-tallet, og gjorde opprør mot assimilering og undertrykkelse av minoriteter og urfolk. Senere, fra 1970-tallet og utover, har samiske og nasjonale minoriteters aktører på kunst- og kulturfeltet skapt motstemmer mot fornorskning, og bidratt til å styrke identitet og følelsen av fellesskap innad i sine egne miljøer. Dette kan sees som en kulturpolitisk kamp for kulturelle rettigheter.

Gjennom kulturlivet og -politikken har kunstnere vært aktive brobyggere mellom tradisjoner og nåtidens samfunn, og mellom tradisjonell virkelighetsforståelse og en moderne livsstil. Gjennom kunsten har man også beskrevet de dyptgripende og alvorlige identitetskonfliktene og presset fra omverden som den samiske befolkninga har levd med.

Samisk kulturliv i dag

Samisk kunst og kulturliv har hatt en positiv utvikling de senere tiår med et stort mangfold i spennet mellom tradisjonell samisk kultur og nyere kunst- og kulturuttrykk.

Rapporten beskriver samiske kunstnere som tidlige motstemmer mot fornorskningen. De har over lang tid arbeidet med å bygge opp det samiske kunstfeltet, utvidet sjangere og jobbet frem organisasjonsmessige forhold. Eksempler på slik organisering er Sámiráđđi/Samerådet, stiftet i 1956, og Sámi Dáiddaráđđi/Samisk Kunstnerråd (SDR) som ble stiftet i 1987. Mange samiske kulturarbeidere, organisasjoner, institusjoner, kunstnere og produsenter har jobbet for å synliggjøre samisk kunst, til tross for at samisk kunst og kultur har vært systematisk usynliggjort, nedvurdert og utsatt for stereotypisering fra majoritetens kulturinstitusjoner.

Sametinget anerkjenner den enorme innsatsen som samiske kunstnere og kulturarbeidere har lagt ned. Mange samiske kunstnere har vært mer etterspurt og kjent i andre land, enn i sine hjemland, og opplever stor anerkjennelse internasjonalt.

Samisk kunst og kulturuttrykk er en svært viktig del av samisk identitetsbygging, og mange kunstnere tematiserer fornorskningprosessen i sine verk. Sametinget anerkjenner at samiske kunstnere har rett til å lage kunst på egne premisser, og at kunsten også må få eksistere for kunstens egen del.

Samisk språk og kultur er nært forbundet, og flere av Sametingets tiltak på kulturfeltet kan sies også å være språktiltak, og motsatt. Dette er også beskrevet i plenumssaken Sannhet og forsoning - Pilar 2: Språk og opplæring. Tap av samisk språk som følge av fornorskningen har forsterket tap av kultur og kulturarv. Kommisjonen påpeker at på grunn av fornorskningen har mange skiftet språk fra samisk til norsk. Derfor har samiskspråklige lesere alltid vært færre enn hele det samiske folket. Videreføring av tradisjonell kunnskap og immateriell kulturarv med forklarende betegnelser og begreper på samisk har også lidt tap på grunn av dette. Samisk litteratur og andre kulturtilbud for barn og unge har en viktig rolle for bevisstgjøring og styrking av

samiske barns identitet, i tillegg til språklig utvikling.

I kommisjonsrapporten beskrives det hvordan de tidlige moderne samiske kunstnerne startet sin reise i et nesten usynlig landskap preget av marginalisering. Der møtte de et offentlig kulturliv som ble forvaltet på majoritetsbefolkningens premisser. Under og etter konflikten rundt utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget, ble det rettet betydelig større oppmerksomhet mot samisk kunst og kultur. Dette førte til en økning i etableringen av samiske kunst- og kulturinstitusjoner.

Rapporten beskriver organiseringa av det samiske kulturlivet i forskjellige sjangre: litteratur, musikk, kunst, teater og film. Felles for alle sjangre er at de både har vært svært viktig for å utforske samisk identitet og samisk historie, i tillegg til å tematisere og problematisere fornorskingsprosessen. Det har vært viktig å markere avstand til majoritetsbefolkningens stereotypiske bilder av samer, og formidle den urett det samiske folket har vært utsatt for.

Samisk kulturell infrastruktur med samiske kulturinstitusjoner, organisasjoner og møteplasser er enda i en oppbyggingsfase. Institusjonenes rolle som møteplass for den samiske befolkningen anses som helt sentral, både som arena for å bli kjent med egen kultur, men også som språkarenaer og steder for trygg identitetsbygging. Kommisjonen trekker frem urfolksfestivalen Riddu Riddu sin rolle med å bygge opp sjøsamisk kultur. Várdobáiki samisk senter trekker frem festivalen Márkomeannu som en viktig arena for å skape legitimitet for samisk kultur i Sør-Troms og Nordre Nordland. Man har kommet et stykke på veien med å skape samiske møteplasser og institusjoner i det samiske samfunnet. Samtidig er mange områder der fornorskningen har vært hard, hvor man enda mangler samiske institusjoner.

Arbeidet med utviklingen av de samiske institusjonene, og realisering av egnede bygg er en prosess som tar lang tid, og som mange steder ikke hadde vært mulig uten enorm dugnadsvilje og ildsjeler lokalt. Flere aktører har lagt ned mye tid og innsats før et nytt bygg for Saemien Sijte åpnet i 2023. Betydningen av å få på plass hensiktsmessige lokaler for museet og kulturhuset kan ikke understrekes nok. Det pågår også et arbeid med å få på plass et samisk kunstmuseum, og sommeren 2024 åpnes det nye teaterbygget for det samiske nasjonalteateret Beaivváš.

Sametinget erfarer at enkelthendelser og markeringer der samisk kunst har en stor rolle fører til økt oppmerksomhet rundt samisk kunst og kultur. Av slike hendelser kan hundreårsjubileet for det første samiske landsmøtet, Tråante 2017, nevnes. Tråante 2017 førte til positiv oppmerksomhet rundt samisk kunst og kultur. I kjølvannet av Tråante 2017, ble samisk kunst tema på Kulturrådets årskonferanse i 2017, med tittelen "Samisk vrede".

Sametinget vil også trekke frem betydningen nasjonale institusjoner sine bidrag kan ha på feltet. Office of Contemporary Art Norway (OCA) sin prioritering og innsats er et godt eksempel på hva som kan gjøres og oppnås med vilje, kompetanseoppbygging og prioritering av ressurser. I 2017 ble seks samiske kunstnere valgt ut til Documenta 14 av hovedkurator Adam Szymczyk. I 2021 ble den nordiske paviljongen på Venezia biennalen for kunst omformet til en samisk paviljong. Året etter var Joar Nango den nordiske paviljongens bidrag til arkitekturbiennalen i Venezia.

Også samisk musikk og film har fått stor internasjonal oppmerksomhet de siste årene. I følgende avsnitt redegjøres noen av saksområdene som er omtalt i rapporten, men som ikke er lagt inn under de definerte pilarene. De er som følger:

- Immateriell kulturarv
- Joik
- Duodji
- Samiske medier
- Samisk religionsutøvelse og åndelighet

Immateriell kulturarv

Immateriell kulturarv kan kort oppsummert sies å være levende kulturarv, som er overført fra generasjon til generasjon. Samisk immateriell kulturarv er mangfoldig og kan blant annet være: muntlige fortellertradisjoner, duodji/håndverk, utøvende kunstformidling - som teater/scenekunst, festivaler og kulturelle arrangementer, joiketradisjoner, skikker, riter og ritualer, åndelige praksiser, slektskunnskap, høsting, matlagning og -tilberedning, natur-, plante- og dyrekunnskap, samt kunnskap og ferdigheter knyttet til naturen, stedskunnskap - kunnskap om stedsnavn, kunnskap om den samiske stjernehimlen.

Den samiske immaterielle kulturarven går hånd i hånd med den materielle kulturarven, og ofte med utgangspunkt i samiske språk, og med tilknytning til naturen. Det kan være praksiser, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter. Den gir en følelse av identitet, tilhørighet og kontinuitet.

Den samiske kulturarven er en sentral del av den samiske kulturen i dag, og danner ofte grunnlag for samisk samtidskunst. Samisk kulturarv er en likeverdig del av kulturarven i Norge.

Samiske historier er en fremtredende del av den immaterielle kulturarven og den innholdsrike samiske fortellertradisjonen er et sentralt element i samisk filmkunst. Samisk film har oppnådd betydelige resultater de seneste årene med flere store samiske produksjoner og samiske filmskapere som oppnår nye milepæler, som et resultat av en systematisk oppbygging av samisk filmmiljø og filmstemmer. Internasjonalt Samisk Filminstitutt (ISFI) har siden 2014 jobbet målrettet for å støtte samiske filmskapere til utvikling og produksjon av film og TV-drama.

Ved utviklingen av den samiske fortellerkunsten til et moderne format, er et sentralt grunnprinsipp at det samiske folks historiefortelling skal skje på egne premisser. Samisk film bidrar til økt synliggjøring av det samiske lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. I tillegg bidrar samisk film til styrking av samiske identitet og selvfølelse, og til å utfordre usynlighetsbarrieren rundt det samiske.

Videreføringen av tradisjonell kunnskap og immateriell kulturarv, med tilhørende samiskspråklige betegnelser og begrep, mellom generasjoner og i lokalsamfunn har flere steder blitt brutt, eller har blitt begrenset. Kommisjonen har beskrevet taps- og sorgopplevelser knyttet til dette.

Bestemor tilhørte en generasjon som hadde gått på Solhov folkehøgskole på Lyngseidet. Det var en fornorskingsinstitusjon, de skulle feste den norske identiteten i Lyngen. Hun var i det elevkullet som hadde utviklet en grønn nordlandsbunad. Dermed fikk bestemor sy en nordlandsbunad til seg selv gratis mens hun gikk på skolen. Deretter dro hun hjem til Skibotn med bunaden, det var første gang familien hadde sett et slikt plagg. Nå hadde hun vært på Sol-hov og blitt norsk. Senere sydde bestemor en tilsvarende bunad til datteren sin da hun ble konfirmert, og så til sønnen sin da han ble voksen. Så sydde hun nordlandsbunad til barnebarnet sitt da hun skulle konfirmeres, og etter hvert sydde hun også til alle oss andre. Så av én person som gikk på Solhov, så er vi nå 20 stykker i nordlandsbunad. Det var et vellykket prosjekt.

Den mangelfulle videreføringen kan forstås i lys av fornorskingen. Selv om moderniserings- og globaliseringsprosesser også har spilt en rolle, kan konsekvensene av fornorskingen, inkludert kulturell kolonisering, sies å ha forsterket virkningen av disse prosessene. Dette har vist seg blant annet ved at samiske samfunn ikke har hatt tilstrekkelig kulturell infrastruktur, økonomiske og menneskelige ressurser og bevissthet til å ivareta og videreføre kulturarven og kunnskapen. Også kommisjonen påpeker at vilkår og ressurser for virksomhet og forvaltning knyttet til sikring av materiell og immateriell kulturarv ikke er tilstrekkelig for å sikre samisk kultur.

Eksempler på samiske ideelle organisasjoner som på ulikt vis direkte eller indirekte arbeider innen feltet er Sámiráđđi/Samerådet, Sámiid Duodji, medlemsorganisasjonene i Samisk kunstnerråd, Sámiid Valáštallan Lihttu, m.fl. Allikevel har flere kulturarvelementer ingen aktiv NGO, institusjon eller organiserte aktører som arbeider for bevaring og videreføring av det.

De samiske museene er viktige institusjoner i arbeidet med immateriell kulturarv. Dette er blant annet understreket av den internasjonale museumsorganisasjonen ICOM – International Council of Museums. Samisk arkiv er også en viktig aktør i arbeidet. Det samme er festivaler, andre arrangører og møteplasser som bidrar til synliggjøring og formidling. Men også opplærings- og undervisningsinstitusjoner, lokale og regionale organisasjoner og instruktører på ulike kurs, enkelte kulturskoletilbud, og ordninger som duodjiveiledere er sentrale bidrag i arbeidet med videreføring av samisk immateriell kulturarv.

Til tross for at det gjøres omfattende og betydningsfullt arbeid i det samiske samfunnet for den immaterielle kulturarven, står man overfor utfordringer knyttet til ulikhet i forutsetninger. Det er ikke tilstrekkelig antall institusjoner og organisasjoner med nødvendig kapasitet og ressurser, til å kunne reparere skadene fra fornorskningen og til videre utviklingsarbeid.

Joik

Joik er omtalt flere steder i rapporten, men også nærmere beskrevet i kap. 19 Kunst- og kulturuttrykk om samisk musikk.

Den eldste formen for samisk musikk er joiken. Det finnes omtale av joik så tidlig som fra 1100-tallet. Joik er en særegen vokaltradisjon, musikk- og kommunikasjonsform. Joik kan eksempelvis være personjoiker, dyrejoiker og stedsnavsjoiker, alle med ulike funksjoner.

Joiken har noen steder blitt overført fra generasjon til generasjon, og er levende kulturarv den dag i dag. Mange samiske artister og komponister bruker joik som utgangspunkt og kombinerer den med ulike andre musikkjangre for å skape nye uttrykk.

Joiken er også forsvunnet helt eller delvis i flere samiske områder. Også kunnskap om ulike joikedialekter og joikens betydning og funksjon utover det musikalske har gått tapt. Fornorskningen sammen med misjonering og religiøse restriksjoner er årsak til dette og usynliggjøring.

Det finnes joikeopptak i en rekke offentlige arkiv i flere land, spesielt i Norge, Sverige og Finland. Mange samer opplever at det kan være vanskelig å få innsyn i joikematerialet som befinner seg i ulike arkiv. I tillegg skaper en del arkiveringsmetoder en sårbar situasjon gjennom eksempelvis gamle magnetbånd som enda ikke er digitalisert.

Samiske kulturarbeidere, tradisjonsutøvere og organisasjoner har arbeidet for å dokumentere, synliggjøre, tilgjengeliggjøre, vitalisere og videreføre joik. Men faktorer som kan være følger av fornorskningen, som liten bevissthet og anerkjennelse, manglende kompetanse i ulike organ, sammen med for lite menneskelige og økonomiske ressurser har gjort dette til et utfordrende og tidkrevende arbeid.

Juoigiid Searvi skriver i sin høringsuttalelse at kommisjonen ikke har dokumentert hvordan joik har vært en del av samiske kvinners dagligliv, både blant fastboende familier og i reindriftsfamilier. De savner dokumentasjon på hvordan joikene ble samlet inn som arkivmateriale. De mener det er behov for møtesteder der man kan snakke om joik og utviklingen av joik.

Duodji

Duodji er lite beskrevet i kommisjonsrapporten. Duodji er en del av samisk kulturarv, og er samenes tradisjonelle håndverksferdigheter. Duodji er fag, kultur og næring, i tillegg til at duodji er berikende for samisk identitet, selvfølelse og samisk språk. Duodji er en kulturbærende næring som har stor betydning for samiske språk, kultur og samisk næringsutvikling. Det er viktig å sikre at duodji overlever både som kultur og næring. Det er mange ulike teknikker og uttrykk innen duodji. Duodji har stedegne uttrykk som kan omfatte teknikker, materialvalg, verktøy og evt. moderne maskiner, estetikk og betydning av symboler, mønster, fargesammensetninger, begreper på samisk, bearbeiding av materialer og emner, og kunnskap om bruk og oppbevaring av gjenstandene og produktene. Tradisjonelt har samer laget alt vi har behov av utstyr, klær og redskaper.

Gákti/gapta er et viktig duodji-produkt som har stor betydning som identitetsmarkør og har et visuelt språk som forteller mye om personen som bærer plagget. Når man kler på seg gákti/gapta ligger det mye kunnskap om lokale koftetradisjoner, slekstradisjoner, duodji, materialer, mønstertilpasning, dekor og fargesammensetning. Det er en enorm etterspørsel etter kurs i koftesøm og mønsterkonstruksjon/-tilpasning. Tidligere var de fleste familier selvforsynte med gákti/gapta ved at de hadde familiemedlemmer som sydde til dem. Sykunnskapene ble overført i familiene.

På grunn av fornorskningen har koftetradisjonen blitt brutt i mange familier og områder. I noen områder har bruddet vært så totalt at det har vært behov for omfattende rekonstruksjonsarbeid ut fra magasin- og arkivmateriale. Slike brudd i koftetradisjonen ser vi iblant annet rundt Lyngenfjorden, i Ullsfjord, Kvænanen og Loppa. For mange er det et livsprosjekt å ta tilbake koftetradisjonen, og man er avhengig av å gå på kurs for å lære seg å sy gákti/gapta, eller man er avhengig av å bestille fra profesjonelle koftesyere.

Duodjiskunnskap og -tradisjoner har gått tapt eller er i fare for å gjøre det, som resultat av fornorskningen. Med tanke på duodji sin betydning for individuell og kollektiv identitet, selvforståelse, selvfølelse, tilhørighet, samisk språk og terminologi, men også som næringsvei og kunstnerskap og som del av kulturarven i Norge, er skadene fornorskningen har medført på dette feltet store.

Samere har vært dyktige båtbyggere. Dette er en form for duodji som er under sterkt press med få utøvere som behersker håndverket. Andre duodjitradisjoner som er under press er veaddeduodji/tægerarbeid, belteveving og kommagjør. Det trengs stor innsats for å videreføre disse tradisjonene.

Materialtilgang er avgjørende for å videreføre duodjitradisjoner. Industriell slakt i reindrift og sauehold gjør at det er vanskeligere å få tak i materialer som bellinger, sener og saueskinn til dork. Omlegging til kalveslakt i reindrifta gjør at det er færre store dyr i flokken, og dermed vanskeligere å få tak i store bellinger og horn som egner seg til helhornskniv og grindvev. For å finne trevirke til båtbygging, gammer, knivslirer og rikuler til guksi og náhpi er man avhengig av urskog. Tilgangen til urskog er sterkt begrenset grunnet arealinngrep og flatehogst.

Landsorganisasjonen Sámiid Duodji har i sitt høringssvar blant annet vist til at fornorskningsspolitikk, nasjonsbygging, misjonering og kolonisering har ført til tap av samiske språk, identitet, kultur, verdier, tradisjonell kunnskap, levemåter og verdenssyn. I denne sammenheng er duodji en sentral bærebjelke. Sámiid Duodji påpeker at tap av duodji må anerkjennes som en del av statens historiske overgrep mot samene.

Stiftelsen Duodjeinstituhtta (DI) har i sitt høringssvar påpekt at beskrivelsen av duodji var svært kort i rapporten. De mener at noen av duodjiteknikkene er utrydningstruet, og dette bør komme fram i rapporten. DI kan ikke se at rapporten verdsetter og poengterer duodjens betydning for samenes identitetsfølelse. DI opplever stort trykk på sine veiledningstjenester og mener det bør settes av flere ressurser til dette arbeidet.

Myrnes aktivitetshus sier at grensetengingen har en stor del av skylden for at språk, joik og duodji nesten gikk tapt i deres område, og mener at grensetrekningen og dens resultater burde fått mer oppmerksomhet i kommisjonens arbeid.

Samiske medier

Samiske medier er ikke omtalt i et eget kapittel i rapporten, men kan leses om på s. 206-207 (*7.6 Kulturell mobilisering og motstand mot fornorskningsspolitikken*, herunder 7.6.1 *Samiske og kvenske aviser*) og s. 290 (*Mot en ny urfolks- og minoritetspolitikk (1963–2010)*, herunder *Samiske medier*).

Mediene er en av bærebjelkene i samfunnet. De frie og uavhengige redaktørstyrte mediene har en grunnleggende rolle i demokratiet, som hegner om ytringsfrihet, pressefrihet og informasjonsfrihet, også for det samiske folket. En så viktig samfunnsfunksjon burde derfor vært viet betydelig større plass i kommisjonsrapporten.

Det som derimot kommer frem i rapporten, er at samers medietilbud er særdeles viktig for samfunnsdeltakelse og styrking av samers stemme i demokratiet. Videre kan man lese at disse tilbudene lenge har vært mangelfulle, og

at norske medier i liten grad dekker samiske forhold.

Dijreguedtije - Sametingsmelding om samiske medier som ble vedtatt av Sametingets plenum i juni 2023 bekrefter dette, i tillegg til mange andre forhold som tilsier at samiske medier har et ekstra sterkt behov for å styrkes for å kunne fylle sin demokratiske rolle. Meldinga viser ellers til ILO konvensjon nr. 169 om urfolk og FN's erklæring om urfolks rettigheter, artikkel 16.

Samiske medier dekker et geografisk stort område, men er underrepresentert i store deler av Sápmi, også språklig. Dessuten dekker majoritetsmediene i liten grad samiske forhold, og at det ofte er konfliktfylte forhold som belyses de gangene det skjer, noe som kan bidra til å befeste fordommer mot den samiske befolkninga.

Mediene er viktige bindeledd mellom individ og samfunn, og har et viktig samfunnsoppdrag med å sette agenda, påvirke og å stille kritiske spørsmål til makthavere og samfunnet ellers. Dette gjelder også samiske medier. Mediemangfold er en forutsetning for ytringsfrihet og demokrati, men dagens samiske mediebilde viser at det ikke eksisterer et samisk mediemangfold. Samiske medier prioriterer nordsamisk og/eller norsk. Medietilbudet på andre samiske språk er svært lite eller fraværende.

Kommisjonen har forslag til forsonende tiltak når det kommer til samiske medier. De blir gjennomgått under vurderingsdelen av saksdokumentet.

Samisk religionsutøvelse og åndelighet

I denne saken fokuserer Sametinget på samisk religionsutøvelse og åndelighet i samtiden. Kirkens rolle i fornorskningen er nevnt i plenumssaken Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport – Sametingets overordnede vurderinger. Kirka og utdanningsinstitusjonene har hatt en spesielt sentral rolle i fornorskningen, og Sametinget vil også komme tilbake til videre behandling av disse forholdene.

Samisk religionsutøvelse og åndelighet er omtalt i rapporten, kapittel 18, *Kirkeliv, religiøsitet og åndelighet*. Kirkens rolle i fornorskingsprosessen er også omtalt i kapittel 6.3, 7.3 og 8.6. Om kristningen av Norge og samene kan man lese om på side 494-497.

Kapittel 6.3 omhandler skoltesamenes rettigheter som gikk tapt fra begynnelsen av 1800-tallet. Kapittel 7.3 går gjennom fornorskingspress overfor kirke og misjon, og kapittel 8.6 beskriver kirke, misjon og sosialt arbeid.

Et av kommisjonens hovedfunn i rapporten er at kirken historisk sett aktivt ble brukt, og lot seg bruke, til å fremme og bygge opp om fornorskingspolitikken. Misjonsvirksomheten gikk ut på å spre det kristne budskapet og å forsøke å avvikle de tradisjonelle kulturelle uttrykksformene som kirken oppfattet som uforenlig med kristen tro. Samisk kultur kan sies å fremdeles være preget av ettervirkningene av en langvarig religiøs assimilasjon.

Kirkens betydning i assimilasjonsprosessen har gått langt utover selve religionsskiftet. Den påvirket også videreføringen av kulturelle praksiser som hadde rot i tradisjonelle religiøse uttrykksformer. Eksempler på tradisjonelle kulturelle uttrykk som kirken bannlyste var joik, bruk av ládju/hornlue og de samiske trommene som alle ble forbundet med førkristen skikk, og dermed oppfattet som hedensk, og ikke i tråd med kristne verdier. Ládju/hornlue ble assosiert med djevelens horn, og bruk av joik i kirken diskuteres fremdeles i enkelte menigheter. Joik og samiske trommer er omtalt i egne avsnitt.

Samisk åndelighet er lite omtalt i rapporten, men det er en viktig del av livet for mange samer også i dag, til tross for at mye har gått tapt gjennom fornorskningen. Samisk åndelighet kan knyttes til naturen og jordens hellighet, og menneskets forhold til det. Det fins derfor mange helligsteder i naturen som for eksempel hellige fjell og sjøer, i tillegg til mange ritualer og skikker i bruken av disse stedene, og i omgang med naturen generelt. Mange samiske stedsnavn spiller også den samiske åndeligheten.

«Det handler også om mulighetene for et samisk samfunnsliv og når man snakker om et samisk samfunnsliv, så må man må jo tørre å være så ærlig å si at det handler faktisk om samisk åndelighet. Muligheten til å leve i forhold til naturen og i forhold til fjellområdene og i forhold til en samisk måte å leve

på.»

– utdrag fra Ole-Henrik Kappfjells personlige beretning til kommisjonen

Sametinget mottok flere hørings svar som berører samisk kirkeliv, religiøsitet og åndelighet både fra kirkelige instanser og privatpersoner. Nord-Hålogaland bispedømmeråd skriver at de har jobbet med forsoningstematikken i mange år allerede, med tiltak som at man blant annet i flere år har gitt opplæring i nordsamisk for prester som starter sitt virke i et av forvaltningsområdene for samisk språk. Et annet tiltak er at man de senere årene har holdt flere seminarer og fagmøter hvor sannhet- og forsoningsarbeid har blitt tematisert. I tillegg nevner de blant annet pågående tiltak som for eksempel samiske kirkedager og samisk kirkelivkonferanse.

Når det kommer til fremtidige tiltak skriver Nord-Hålogaland bispedømmeråd at rapporten med fordel kunne vært mer frimodig med tanke på å be kirka bidra i forhold til forsoning. Som en av de største samfunnsaktørene har kirka både stort ansvar og gode muligheter til å kunne være en pådriver for å drive forsoningsarbeid, både nasjonalt, regionalt og lokalt helt ned på menighetsnivå/kommunenivå.

Samisk kirkeråd har sendt hørings svar til Sannhets- og forsoningskommisjonen. Her går det fram at de ønsker å jobbe mer med bruk av samiske språk i kirken. I tillegg registrerer de at det er en stor utfordring når det kommer til rekruttering av samisk ungdom til å ta kirkelig utdanning. Samisk kirkeråd har også pekt på behovet for at kirkens rolle i fornorskingspolitikken blir belyst, og at tros- og livssynsfeltet tilføres tilstrekkelige ressurser for å belyse temaer som omhandler fornorskingspolitikken sine konsekvenser.

Sæmien Åålmege skriver i sin høringsuttalelse at beskrivelsen av sørsamisk kirkeliv i rapporten er håndtert både upresist og direkte uriktig. Samisk kirkeråd ble endelig vedtatt av Kirkemøtet i 1992, og de tre nordligste bispedømmene ble anmodet om å ta ansvar for all kirkelig betjening på henholdsvis nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk, samt anmodet om å opprette egne samiske utvalg i sine bispedømmer. Nidaros bispedømmeråd opprettet Åarjelhsaemien Gærhkojejelemen Moenehtse (ÅGM), utvalg for sørsamisk kirkeliv. ÅGM og Nidaros bispedømmeråd behandlet spørsmål om en egen menighet i 2003-2004. Kultur- og kirke departementet fastsatte ordning for samisk menighet i sørsamisk språkområde i første omgang som prøveordning fra 2009 til 2012. Departementet ga Kirkemøtet myndighet til å etablere egne ordninger for kategorialmenigheter, og i 2015 vedtok Kirkemøtet å etablere en permanent sørsamisk menighet.

Ravdna Turi Henriksen skriver at «Samisk kirkeliv skal ikke først og fremst berike Den norske kirke, men å gi samiskspråklige og samiske enkeltmennesker muligheten til å lytte til forkynnelse på eget språk, synge salmer på eget språk, delta i gudstjenester og andre arrangementer i regi av kirken hvor deres kultur og språk speiles.»

Sametingsrådets vurdering av fornorskningsskader – kunst og kulturuttrykk

Følgende del tar for seg Sametingsrådets vurdering av fornorskningsskader knyttet til kunst og kulturuttrykk. Vurderingen går først inn på kommisjonens foreslåtte tiltak under pilar 3: Kultur i rapporten, før man deretter redegjør for ytterligere vurderinger utover det kommisjonen har løftet. Vurderingene i denne saken er ikke uttømmende, og Sametingsrådet understreker at dette er Sametingets første behandling av kulturpilaren i rapporten.

Rapporten peker på manglende kontinuitet og tap av samisk kunst, kultur og kulturarv som en av konsekvensene av fornorskingspolitikken og -prosesser. Mange kulturuttrykk og kulturarvselementer ble marginalisert og usynliggjort, og egenart og tradisjoner er i ferd med å gå tapt. Sametingsrådet vurdering er at enkeltmenneskers tap av sine kulturtradisjoner er blant de store fornorskningsskadene, og at det må være et sentralt reparerende prosjekt å sikre alle retten og muligheten til å ta tilbake det de måtte ønske.

Den norske nasjonsbyggingen, og nasjonalisme i den forbindelse, særlig under og etter unionstida, var en del av bakteppet for fornorskingspolitikken. I oppbygging av den norske nasjonen var forestilte fellesskap og forestillinger om norskhet og Norge som et likhetssamfunn, tuftet på felles språk og felles kunst og kulturarv viktige element. Den norske fjellbonde-kulturen ble løftet frem som symbol, sammen med nasjonalromantisk

litteratur og billedkunst.

Samtidens kunstfelt og kulturinstitusjoner var viktige aktører i å skape forestilte fellesskap og etablere et «vi», over hele landet. Minoriteter som samer, kvener og skogfinner ble i denne sammenheng dels skrevet ut av historien om Norge, forsøkt assimilert inn i det norske fellesskapet, eller fikk tildelt rollen som «fremmede nasjoner» eller «de andre». Det kan argumenteres for at det i tillegg til jordbrukskolonisering også pågikk en kulturell kolonisering som inkluderer kolonisering av bevissthet og verdier, en kolonisering av hverdagslivets praksiser.

Det må erkjennes at spor av denne kulturelle koloniseringen eksisterer den dag i dag. Den har blitt internalisert som del av historien om Norge og i definisjoner av det urnorske og opprinnelige. Den kan ha etablert bestemte kategorier som «normalen» og «nøytrale målestokker», hvor majoriteten/det norske blir normalen og noe nøytralt, og hvor annet faller utenfor i en fortsatt «vi» - «de»-tankegang. Det kan derfor fortsatt fungere inkluderende/ekskluderende i noen sammenhenger, også på kunst- og kulturfeltet.

Kommisjonen uttrykker at det er behov for en bred mobilisering i hele samfunnet i prosessen mot et mer forsonet samfunn, med språklig, kulturell og identitetsmessig likeverd. En økt kjennskap til bakgrunnen for og innholdet i fornorskingspolitikken, vil skape økt forståelse for og anerkjennelse av fornorskningens konsekvenser i dag. Det vil kunne bistå kultur-Norge i å reflektere over egen praksis og virksomhet, og eventuelt vurdere endringer.

Strukturell diskriminering er en type diskriminering som inntreffer som en konsekvens av samfunnsstrukturers utforming. Begrepet dekker også tilsynelatende nøytrale ordninger som gjør at noen grupper faller ufordelaktig ut. Sametingsrådet mener nasjonale og regionale virkemiddelapparater på kulturfeltet bør i enda større grad gjøres oppmerksomme på konsekvensene av fornorskningen, og på hvordan det enda i dag er med og preger systemer og strukturelle forhold, og kan medføre blindsoner og opprettholde et ikke-likeverdig forhold mellom majoritet og minoritet. Representasjon i ulike råd og utvalg og andre beslutningsprosesser, hvilke kvalitetsbegrep som legges til grunn i vurderinger, og hvilken kunnskap som finnes i besluttede organer, er også strukturelle sider ved virkemiddelapparater.

Under den norske nasjonsbyggingen var etablering og oppbygging av institusjoner sentralt. Som del av fornorskingsprosessene var etablering av kulturinstitusjoner for samer og nasjonale minoriteter ikke en del av dette. Oppbygging av kulturell infrastruktur og kunst- og kulturinstitusjoner for det samiske samfunnet i dag er viktig og fremdeles pågående. Sametingsrådet mener eksisterende samiske kulturinstitusjoner må gis likeverdige utviklingsmuligheter, og rustes kapasitetsmessig for å utøve sine samfunnsoppdrag i dag og i fremtiden.

Sametinget må settes i stand til reelt å kunne styrke og utvikle samiske kulturinstitusjoner, museer, og til å kunne legge til rette for at våre kunstnere får tilfredsstillende rammevilkår og utviklingsmuligheter. Sametinget forvalter en rekke kulturinstitusjoner, museer, teatre, festivaler, kulturhus og samiske møteplasser, og bidrar til gode rammevilkår for samisk joik, musikk, litteratur, kunst og idrett, samt en rekke søkerbaserte ordninger. Sametingsrådet har en klar forventning om at Sametinget settes i stand til å møte tiltak som foreslås av kommisjonen, og som oppfølging av Sametingets og Stortingets behandling.

Som del av samisk samfunnsbygging og reparasjon må også manglende kulturinstitusjoner og annen kulturell infrastruktur bygges opp. Det mangler institusjoner ikke bare i geografiske områder, men også på fagfelt. Sametingsrådet vurderer dette som et institusjonsgap som må dekket opp. Sametingsrådet vil komme tilbake til dette i egen oppfølging.

De samiske kulturinstitusjonene opplever større etterspørsel etter samisk kunst og kulturkompetanse, veiledning i samiske spørsmål, og om samarbeid med norske institusjoner. Denne type henvendelser vil trolig øke når kommisjonsrapporten skal følges opp, og samiske kulturinstitusjoner må settes i stand til å møte denne etterspørselen.

Sametingsrådet mener det bør også tilrettelegges for lokale og nasjonale møteplasser og initiativ for informasjon og samtaler om rapporten og oppfølgingen av den. Rapporten vil kunne rippe opp i sår og vanskelige tema som

må bearbejdes. Samiske museer, kulturhus, teatre og festivaler er sentrale dialog- og diskusjonsarenaer for videre tematisering av og diskusjon rundt fornorskning og forsoning. Sametingsrådet fremhever behovet for å styrke dagens institusjoner og møteplasser, men vil samtidig trekke frem hvor viktig det er å tette hullene i det samiske samfunnet. Alle samer i alle områder i Sápmi bør ha tilgang til en institusjon eller møteplass i sine områder.

Sametingsrådet viser også behovet for trygge møteplasser for alle samer. Vi viser videre til strategi om å stimulere til møteplasser, rom og arena for synlighet og inkludering i Sábmme jallu – Sametingsmelding om likestilling. Meldinga tar blant annet opp hvordan fornorskningen har påvirket de samiske samfunnene i et likestillingsperspektiv.

Sametingsrådet viser videre til Sametingets innspill til statsbudsjettet 2025 som vil være det første statsbudsjettet etter Stortingets behandling av Sannhets- og forsoningskommisjonen. Bevilgningene må være tilstrekkelige til å dekke etterslepet innenfor Sametingets ansvarsområder per 2023, og behovene knyttet til vedtatte forsoningstiltak.

Kunst- og kulturfeltet vil kunne spille en sentral rolle i reparasjons- og forsoningsarbeidet. Kunst og kultur er yringer med samfunnsbyggende kraft. I rapporten beskrives hvordan fravær av urfolks og nasjonale minoriteters kunst- og kulturuttrykk har medført at de ikke har hatt samme mulighet til å få ulike livserfaringer bekreftet, språkliggjort og bearbejdet. Manglende prioritering og synliggjøring av urfolks og nasjonale minoriteters kunst- og kulturuttrykk har bidratt til manglende anerkjennelse av verdighet og tilhørighet i Norge som urfolk og nasjonale minoriteter. Gjennom kunst- og kulturuttrykk kan fornorskningen og dens konsekvenser også tematiseres på andre måter enn eksempelvis i utredninger og rapporter. Kulturuttrykk kan også berøre mennesker på en måte som gir økt kunnskap, innsikt og forståelse for et så komplekst og følelsesladet tema som fornorskning og forsoning er. Kunsten har enorm gjennomslagskraft når den mobiliserer.

Fornorskningspolitikken har medført ulik behandling innad i samiske samfunn, noe som for mange har skapt en følelse av urettferdighet. For noen samiske språk- og kulturområder, og geografiske områder, fikk fornorskningen større konsekvenser enn andre. Flere ønsker i dag å ta tilbake sin samiske identitet og tilhørighet, revitalisere, vitalisere og løfte det samiske frem. Det er viktig å anerkjenne dette, og bidra til å snu tidligere generasjoners følelser av skam, nedvurdering og dagens tapsopplevelser til stolthet og tryggere identitetsopplevelser. Samisk kunst og kultur er viktige faktorer i slike prosesser. For mange er eksempelvis det å få seg sin første kofte viktig i identitetsprosessen.

En omfattende og langsiktig nasjonal satsing på samisk kultur som en del av forsoningsarbeidet

Norge har ratifisert internasjonale konvensjoner som er normgivende for arbeid på kulturfeltet, og konvensjoner og erklæringer som berører urfolk og selvbestemmelse. I 2023 vedtok Stortinget å grunnlovsfeste samenes status som urfolk.

Kulturarven er en viktig del av alle folks identitet og tilhørighet. Å kjenne sin historie er en sentral del av vår forming som individ og som samfunn. Samisk kulturarv eies av det samiske folk, og forvaltning av kulturarv kommer som en følge av at samenes rett til selvbestemmelse.

Sametinget skal være bidragsyter og premissleverandør for å sikre samisk kunst og kultur utviklingsmuligheter. Nasjonale, regionale og lokale myndigheter har imidlertid også et ansvar for at samisk kunst og kultur har de samme utviklingsmuligheter som øvrig kunst- og kulturliv i Norge. Kommisjonen skriver at forsoningsprosessen er avhengig av holdnings- og kunnskapsmessig forankring hos ansatte i stat, kommuner, fylkeskommuner og andre virksomheter .

Fornorskningen utgjorde et kunnskapstap for majoritetssamfunnet også. Behovet for kunnskap behandles behørig i plenumssaken Sannhet og forsoning - Pilar 1: Kunnskap og formidling. For kultursektoren er det spesielt relevant hvordan kunnskap og en bevissthet om hvordan (ofte ubevisst) strukturell diskriminering kan spille inn i utforming av virkemiddelordninger og strategier, når det gjelder representasjon og vurderinger av kvalitet og relevans, og i budsjettmessige og politiske prioriteringer. Bevissthet om strukturell diskriminering kan bidra til en

slik forankring som kommisjonen skriver om.

Et samarbeid med Kommunesektorens organisasjon (KS) for utvikling av informasjonspakker eller kursopplegg kan være et konkret tiltak for å øke kunnskapsnivået. Nord Universitet har utformet en mikrostudie om det offentliges ansvar i forsoningsarbeidet, som kan utvikles videre og tilpasses et kursopplegg.

Sametingsrådet mener Kultur- og likestillingsdepartementet bør iverksette arbeid overfor sine underliggende etater. Departementet bør vurdere å se til at underliggende etater får en særskilt oppgave med å følge opp kommisjonsrapporten i tildelingsbrev allerede for 2025. Det kan eksempelvis inkludere vurderinger i forhold til underliggende etater, vurderinger av rutiner for å sikre representasjon og kompetanse i forbindelse med oppnevninger til utvalg og styres, rutiner ved bestillinger av eksterne (FoU) oppdrag, og i planlegging av nasjonale satsninger.

Stortinget bør videre stille klare forventninger til offentlig virksomhet og forvaltning som har bidratt i forforskning at de må sette i gang prosesser for å se hvordan de kan reparere urett. Stortinget, som bevilgende myndighet, kan benytte seg av tildelingskriterier og rapporteringskrav på offentlige tilskudd for å legge føringer om bred deltakelse og forventninger i forsoningsarbeid.

Stortingets Familie- og kulturkomité har til behandling Meld. St.22 (2022-2023) Kunstnarkår. Det er flere beskrivelser og tiltak i stortingsmeldingen som kan være relevante i oppfølging av rapporten. I kapittel 6 *Urfolk og nasjonale minoriteter* er blant annet følgende kulepunkt aktuelle:

- Vurdere rapporten frå sannings- og forsoningskommisjonen i eit kulturpolitisk perspektiv og følgje opp med tiltak.
- Samarbeide med Sametinget om eit utgreiingsarbeid om korleis støtteordningar for den samiske kunsten best kan møte ambisjonen om sjølvbestemming og likeverd.
- Bidra til arbeidet Sametinget gjer for å betre driftsvilkåra for dei samiske musea.
- Støtte arbeidet Arkivverket og Samisk arkiv gjer for å tilgjengeleggjere joikearkivet for den samiske befolkninga.
- Halde fram med å fremje relevante urfolkssaker i det nordiske samarbeidet

Sametingsrådet mener det er på tide med økt bevissthet i ulike nasjonale virkemiddelapparat på kulturfeltet om det som kan være (oftest ubevisste) maktutøvende, inkluderende og ekskluderende praksiser. Dette kan eksempelvis være gjennom en vestlig/eurosentrisk kvalitetsforståelse av kunst og kulturfeltet, eller gjennom tilskuddssystemers innretning og forvaltning, det som (ubevisst) anses som «normalen». Det samiske kulturfeltet kan møte det som oppleves som krav og forventninger om å svare til nasjonalt definerte mål om relevans og kvalitet. Resultatet kan bli at de samiske prosjektene avleses innenfor en mangfoldsdiskurs, snarere enn som relevante og kvalitativt gode kunstprosjekt. Sametingsrådet mener det er viktig å anerkjenne de strukturelle forskjellene som finnes i samfunnet, og deretter søke å endre dem.

Et hørings svar fra Samiske komponister illustrerer dette: «Som kunstnerorganisasjon ser vi at samiske kunstnere gjerne faller innenfor forskjellige båser og genre som er definert av storsamfunnet. Vi ønsker at samiske kunstnere får definisjonsmakta tilbake og selv kan definere sin kunst som samisk.»

Også relevante regionale institusjoner, styres og utvalg på kunst- og kulturfeltet må ha representasjon og kunnskap om samisk og nasjonale minoriteters forhold. Sametinget vil nevne et nylig positivt eksempel hvor Arktisk Filharmon i tillegg til å ansette en kunstnerisk rådgiver i samisk og kvensk musikk i prosjektstilling, har innarbeidet samiske og kvenske aspekter i egne strategidokumenter. Sametinget vil også trekke frem Bodø som Europeisk kulturhovedstad, Bodø2024, som tok initiativ til en samarbeidsavtale med Sametinget. Gjennom

avtalen kom blant annet en egen samisk koordinator på plass i organisasjonen.

Behov for kunnskapsgrunnlag

Det er generelt lite statistikk og forskning (FoU) om samisk kunst og kultur. Det er en utfordring at det er få undersøkelser og lite statistikk som tar for seg blant annet antall aktører/omfang, økonomi, grad av samarbeid i Sápmi og internasjonalt, fordelt på bransjer, med mer, samt om hvorvidt de nasjonale virkemidlene treffer det samiske kunst- og kulturfeltet på en tilstrekkelig god måte.

Det er behov for en strategisk og langsiktig kunnskaps- og datainnsamling slik at vi kan få en kunnskapsbasert og systematisk utvikling av det samiske kunst- og kulturfeltet og bedre samfunnsanalyser. Det samiske må i større grad inkluderes i nasjonale FoU-tiltak og kunnskapsinnhenting. Dette vil også kunne utgjøre deler av dokumentasjon om hvordan kommisjonens rapport følges opp. Sametingsrådet mener det bør utformes flere kartlegginger og undersøkelser for å kunne forme bedre strategier og mål for framtida for sektoren. Også for å kunne utnytte potensialet som ligger internasjonalt, og derigjennom kunne forme internasjonale strategier.

Tilbakeføring

Bååstede-prosjektet er en viktig milepæl for arbeidet med tilbakeføring i Norge. Prosjektet skulle føre til at det samiske folk får råderett over en større del av sin kulturarv. Prosjektet har medført at ca. 1600 samiske gjenstander er tilbakeført, eller i ferd med å bli tilbakeført. Betydningen av det å få gjenstandene tilbake til samiske områder stor. Det gir mulighet for kunnskapsoppbygging, utstillinger og inspirasjon for samtidige duodji-utøvere. I tillegg angår de samiske museene og samlingene hele lokalsamfunn, majoritetsbefolkningen og tilreisende. Museenes samiske utstillinger er viktig ressurs for å formidle kunnskap og historie om det samiske folk og historie. Det har blitt fremmet kritikk mot beskrivelsen av Bååstede-prosjektet som et forsonende tiltak, noe det refereres til i høringsuttalelsene til Samisk museumslags, RiddoDuottarMuseat og Saemien Sijte. Negative erfaringer fra noen museer understreker etter sametingsrådets vurdering behovet for å styrke viljen til reelt gode tilbakeføringsprosesser fra inn og utland.

Samiske trommer er en viktig del av den samiske kulturarven, og av særlig betydning i seremoniell sammenheng. Det er derfor av sentral betydning at samiske trommer eies, oppbevares og formidles i en samisk kontekst. Sametingets arbeid med forvaltning og tilbakeføring av seremonielle gjenstander tar utgangspunkt i FN's erklæring om urfolks rettigheter (UNDRIP), og særskilt artikkel 12, pkt. 1 som sier:

«Indigenous peoples have right to manifest, practice, develop and teach their spiritual and religious traditions, customs and ceremonies; the right to maintain, protect, and have access in privacy to their religious and cultural sites; the right to the use and control of their ceremonial objects; and the right to the repatriation of their human remains».

Som en del av fornorskingen og kristningen av samene ble samiske trommer brent eller beslaglagt. Flere ble ødelagte, mens noen ble fraktet ut av samiske områder, og ble bevart andre steder. Det er i dag fire trommer som er overført til samiske museer.

Poala-Ánde tromma ble konfiskert i 1692 og har siden 1979 vært på utlån fra Nationalmuseet i København til RiddoDuottarMuseat i Karasjok. I 2022 ble eierskapet av trommen overført til RiddoDuottarMuseat.

Som en del av Bååstede-prosjektet mottok Saemien Sijte Njaarke-Næjlan gievre sammen med andre gjenstander. Den kan nå formidles som en del av den nye faste utstillingen i det nye bygget til Saemien Sijte. Gjennom Bååstede-prosjektet ble Goabdes, tromma fra Hamarøy, overført fra samlingen til Norsk Folkemuseum til Árran i 2023.

Freavnantjahke gievrie, Frøyningsfjell- eller Follidalstromma, ble overført fra samlingen til museene i Meiningen til Saemien Sijte i 2023. Dette etter 300 år på avveie. Tilbakeføringen er et resultat av et godt samarbeid mellom

Saemien Sijte, Meiningen museum, Kultur- og likestillingsdepartementet og Sametinget.

Det er fortsatt en rekke samiske gjenstander, også seremonielle gjenstander, i samlinger ved ulike museer i Norge og i utlandet. Bare i Tyskland er det om lag 15 samiske trommer. Endelige tall vil kunne komme frem når prosjektet Dávvirat Duiskkas har gjennomført kartlegging og kunnskapsutveksling om samiske gjenstander i tyske samlinger. Prosjektet skal være avsluttet innen utgangen av 2025.

Sametingsrådet mener tilbakeføring av samiske gjenstander til samisk eierskap og forvaltning er et helt sentralt repareringsarbeid, og må både styrkes og prioriteres.

Immateriell kulturarv

Kommisjonen mener at vilkår og ressurser for virksomhet og forvaltning knyttet til sikring av materiell og immateriell kulturarv ikke er tilstrekkelig for å sikre kvensk, samisk og skogfinsk kultur.

En av Sametingets visjoner når det gjelder samisk immateriell kulturarv er at dette skal fortsette å være en levende kulturarv i dag og for fremtiden. Dette fordrer at den immaterielle kulturarven utøves, praktiseres og videreføres til nye generasjoner. Tidligere foregikk mye av dette i det daglige liv, i familier, slekter, siidaer, lokalsamfunn, og så videre. Selv om en del praksis og videreføring fortsatt skjer i slike sammenhenger, er det i dag mindre utbredt enn tidligere.

Sametinget har de seneste årene også hatt søkelys på rettighetsperspektivet rundt immateriell kulturarv gjennom prosjektet "Immateriell kulturarv i Sápmi". Dette fordi det er fremkommet ønsker om virkemidler for i større grad å kunne beskytte samiske kulturarvs- og kulturelementer mot kulturell appropriasjon og misbruk i kommersiell sammenheng uten forhåndstillatelse, kreditering eller kompensasjon. I tillegg er det høyt engasjement mot eksotifisering, og stereotype fremstillinger av samisk kultur. Et felles forvaltningsorgan for å håndtere ulike problemstillinger og henvendelser er blant tiltakene som har vært drøftet av Sametinget, også i et grenseløst samisk perspektiv.

En av konsekvensene etter fornorskingsprosessen har vært usynliggjøring av samisk kultur, og med dette også kunnskap om og ikke minst respekt for samiske kulturarvs- og kulturelementer. Samtidig har den samiske kulturen vært attraktiv på grunn av nettopp den mangfoldige og rike kulturarven. Dette har tiltrukket blant annet kommersielle interesser, og iblandet uklare eierforhold til kollektiv samisk materiell og immateriell kulturarv i tillegg til fornorskningen, har dette medført til en misbruk av samisk kultur.

Sametinget har i lang tid arbeidet med immateriell kulturarv, både politisk, forvaltningsmessig og gjennom virkemiddelbruken - med både driftstilskudd til institusjoner og organisasjoner og over søkerbaserte ordninger. Det er behov for økte bevilgninger til det samiske samfunnet kanalisert via Sametinget for å kunne intensivere arbeidet, både for generell/løpende innsats på feltet, men også i forbindelse med noen større satsninger og prosjekter. Sametingsrådet viser til at norske myndigheter har et overordnet ansvar for å sikre tilstrekkelig finansiering og tilrettelegging slik at samisk immateriell kulturarv kan fortsette å være levende kulturarv også i fremtiden.

Kulturdirektoratet har implementeringsansvaret for UNESCO-konvensjonen om vern av immateriell kulturarv. Den immaterielle kulturarven til urfolk og nasjonale minoriteter i Norge er et prioritert område for Kulturdirektoratets arbeid. Dette er i tråd med stortingsproposisjonen om samtykke til ratifikasjon av konvensjonen, St.prp. 73 (2005-2006). Sametinget har over flere år hatt dialog og samarbeid med Kulturdirektoratet. Kulturdirektoratets oppdrag må videreføres for det videre arbeidet med implementeringen av UNESCO-konvensjonen overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner.

Sametingsrådet mener det bør vurderes å utforme et program som tar sikte på å sikre at alle som ønsker det kan få mulighet til å lære om sin tapte kultur der de bor. I denne sammenhengen spiller også institusjonsutvikling og opprustning en viktig rolle. Det kan være å opprette veiledere og stipendiatordninger for tradisjonsbærere innenfor eksempel båtbygging, bygningshåndverk eller duodji. Det bør også tilrettelegges for bruk av ressurspersoner til overføring av kunnskap innen immateriell kulturarv og aerviemahto. Sametingsrådet

mottok rapporten Maadtoej aerpie b̄ætijen aajkan/ Máttoj árbbe boahhteájggáj/ Máttuid árbi boahhteáigái i 2021 som blant annet løfter behovet for opprettelsen av et fagorgan for tradisjonell kunnskap og duodji-sentre.

Joik

Joik er immateriell kulturarv som må sikres videreføring gjennom økt kunnskap, annerkjennelse, vitaliseringstiltak, og ved at ulike sider ved selvbestemmelse, rettighets- og vederlagsaspekter vurderes. Revitalisering/vitalisering av ulike joikedialekter vil kunne styrke identitet og tilhørighet, samt at man får dokumentert og synliggjort disse, slik at de ikke går tapt. Den eldre generasjonen sitter på en uvurderlig kunnskap om tradisjonell joik. Det er derfor viktig nå å sikre dokumentasjon og videreføring av kunnskap om og i tradisjonell joik, og legge til rette for at ulike aktører og miljøer får muligheter til å arbeide med dette.

Juoigiid Searvi mener at kommisjonen ikke har dokumentert hvordan joik har vært en del av samiske kvinners dagligliv, både blant fastboende familier og i reindriftsfamilier. De savner dokumentasjon på hvordan joikene ble samlet inn som arkivmateriale. De mener det er et behov for møtesteder der man kan snakke om joik og utviklingen av joik.

Sametingsrådet mener bevaring av joik som levende kulturarv for fremtidige generasjoner vil det være viktig med dokumentasjon, tilgjengeliggjøring av kunnskap om joik, rekrutteringsarenaer, stipendordninger, synliggjøring og formidling, tilgang på scener, arenaer, management og utgivelser, videreføring av formell og uformell kunnskap om og i joiking og forskning.

Mange joikere uttrykker at tilgang til joikearkiver er avgjørende for dem som utøvere av deres joiketradisjoner. Også i forskningsammenheng er slik tilgang ønsket. Det er videre behov for en systematisk oversikt over det samiske joikematerialet i ulike arkiv, og en plan for forvaltning, digitalisering, og tilgjengeliggjøring av arkivjoik. Blant annet vil UiTs DigijoiK-prosjekt kunne bidra til tilgjengeliggjøring av arkivjoik.

Sametingsrådet mener det er avgjørende å oppbevare gamle joikeopptak i ulike arkiv på en forsvarlig måte, slik at dette materialet ikke går tapt. Sametingsrådet anser tilgang til egen kulturarv som en del av å reparere skaden av fornorskingen. Videre mener Sametingsrådet at det å styrke tilgangen til egen kulturarv er viktig del i å reparere skaden av fornorskingen.

Sametinget fikk i 2018 utarbeidet en rapport med redegjørelser og anbefaling om hva et institusjonelt hjem eller senter for joik kunne inneholde og hvilken organisasjonsform den kunne ha. Sametingsrådet slutter seg til at det er behov for et institusjonelt hjem for joik, og viser videre til Sametingsrådets redegjørelse om joik og samisk musikk som påpeker behovet for en plan for joikearkiv, og en plan for å arbeide en felles strategi på rettighetsarbeidet.

Duodji

Som beskrevet ovenfor har videreføring av kunnskap om og i duodji blitt svekket. I sitt hørings svar skriver Sámiid Duodji at vi trenger økt satsning på forskning, bevaring og utøving av duodji /vætna. Det er viktig for å dokumentere vår felles historie og for å videreføre våre tradisjoner for fremtida.

Dokumentasjonsprosjekter om duodji som står i fare for å forsvinne, gjerne i samarbeid mellom eksempelvis museer, duodji-foreninger og lokale aktører, kan bidra til å øke kunnskapen om og vitalisere duodji-uttrykk. Sametinget tildeler blant annet stipend til elever og studenter som lærer seg duodji. Stipendordninger bør styrkes, og muligheter for stipendiatorordninger tilknyttet (høyere) utdanningsinstitusjoner bør utvides.

Sametingsrådet mener styrkede veilederordninger og kurstilbud innen duodji, kulturskoletilbud og læringeordninger er tiltak som vil kunne bidra til reparasjon av fornorskingens konsekvenser.

Styrke de økonomiske rammene for samiske kulturnæringer og -institusjoner

Kommisjonen har dokumentert at deler av den kulturelle grunnmuren og det kulturelle mangfoldet har gått tapt gjennom fornorskingen, eller ikke fått like gode utviklingsvilkår som andre. Kommisjonen foreslår en styrking av skogfinske, samiske og kvenske kulturinstitusjoner, kulturorganisasjoner og kunstner- og kulturmiljøer.

Samarbeidet forankres både på nasjonalt, nordisk og internasjonalt nivå, og minoritetene prioriteres innen kunst, kultur, litteratur og film. Videre oppfordrer kommisjonen til å styrke de økonomiske rammene for Ä'vv Saa'mi Mu'zei / Ä'vv skoltesamisk museum.

Mange av høringssvarene understreker nettopp behovet for en styrking av de økonomiske rammene til samiske kulturinstitusjoner. Sametingsrådet er av samme oppfatning og støtter kommisjonens forslag om å styrke samiske kulturinstitusjoner.

Sametingsrådet mener en oppfølging av sittende regjeringens punkt i Hurdalserklæringa om et samisk kulturløft, vil være en naturlig oppfølging av rapporten. For å gjennomføre et *reelt* nasjonalt samisk kulturløft, må det tas utgangspunkt i de gjeldende rammebetingelser for det samiske kulturfeltet, og i de fremtidige behovene i det samiske samfunn, også i et perspektiv med forsoning som langsiktig målsetting.

Sametingsrådet mener et samisk kulturløft må innebære en styrking av Sametinget siden et reelt samisk kulturløft kan bare skje med et betydelig løft til det samiske samfunnet og kulturfeltet gjennom Sametinget.

Sametingets handlingsrom til å utøve selvbestemmelse på kulturfeltet omfatter for eksempel å prioritere, fordele og oppfylle forvaltningsansvar på kulturfeltet, og bidra til at samiske kulturinstitusjoner får en likeverdig utvikling som tilsvarende norske kulturinstitusjoner. Sametingets handlingsrom og samiske kulturinstitusjoners opplevelse av en form for forskjellsbehandling, påvirkes når det over statsbudsjettet eller som enkelttilskudd bevilges økning i tilskudd til enkelte samiske institusjoner, samtidig som det ikke er rom for tilsvarende økninger over sametingsbudsjettet.

Sametingsrådet vil påpeke at det er viktig at regjering og Storting prioriterer samiske institusjoner på Sametingets budsjett på lik linje med samiske institusjoner på statsbudsjettet, slik at disse gis like rammevilkår og muligheter for vekst og utvikling.

Den samiske kulturelle infrastrukturen med samiske kulturinstitusjoner- og organisasjoner er relativt ung, og kan sies enda å befinne seg i en oppbyggingsfase. Det vil derfor være avgjørende å styrke disse for å kunne rustes til å delta i reparasjonsarbeidet og forsoningsprosessen. Sametinget har gjentatte ganger i plenumssaker om budsjettbehov beskrevet og påpekt behov på kulturfeltet, og begrunnet behovet for tilstrekkelig finansiering.

Sametingsrådet mener at det hverken er eller har vært likeverdige økonomiske rammer og utviklingsmuligheter for samiske kulturinstitusjoner, kulturorganisasjoner og kunstner- og kulturmiljø. En grunnleggende infrastruktur, kulturell grunnmur og helhetlige finansieringsordninger for det samiske kulturfeltet må på plass. Likeverd er ikke det samme som likestilling, dersom utgangspunktet er ujevnbyrdig. Kommisjonen har vist at dette også er en konsekvens av fornorskingsprosessene.

Samiske kulturinstitusjoner har en sentral rolle og funksjon i samiske samfunn som aktører for utvikling og formidling av samisk kunst og kultur, og som infrastruktur for samisk kunst- og kulturutøvelse. De tilbyr møteplasser og lokaler, og utgjør ofte kompetansearbeidsplasser i distriktene.

Samiske institusjoner, festivaler og museer har hatt, og vil fremover få, en viktig rolle og samfunnsoppgave i å sette fokus på fornorskningen og dens ulike konsekvenser. De vil også være sentrale når de ulike tiltak kommisjonen, Stortinget og Sametinget har foreslått skal følges opp og iverksettes. Institusjonene kan også være sentrale for lokale forsoningsprosesser der det er behov for det, med deres rolle som møteplass, dialog- og debattarenaer, tilretteleggere og utarbeiding av kompetansebyggende opplegg. Samiske institusjoners evne og kapasitet til å bidra i forsonings- og reparasjonsarbeidet må derfor styrkes. Mange av disse ønsker å gjøre en innsats, men mangler både ressurser og kapasitet, noe som kommer frem i høringssvar til Sametinget.

De samiske museene er pilarer i det samiske samfunnet, med viktige samfunnsoppdrag. Alle tar et stort samfunnsansvar i sine lokalsamfunn, regionalt og nasjonalt. Mange er mer enn et museum, de er både språksentre, opplæringsinstitusjon og kulturhus. De bedriver forskning, dokumentasjon og formidling, og setter samfunnsaktuelle tema på dagsorden. De skal formidle om de tilbakeførte gjenstandene. Museenes samiske

utstillinger er viktige ressurser for å formidle kunnskap og historie for samer, men også for elever og øvrig befolkning i hele Norge, og for utenlandske besøkende. De er sentrale arenaer for formidling av fornorskningshistorie og konsekvensene av den, til både storsamfunnet og til samiske samfunn. Sametingsrådet mener de vil få en viktig rolle, og har derfor et særlig behov for økte ressurser i oppfølgingen av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. I noen høringssvar til Sametinget vises det til kommisjonens forslag om et kompetansesenter, og at samiske institusjoner bør ha en rolle i den sammenheng. Dette omtales nærmere i plenumssaken Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport – Sametingets overordnede vurderinger.

Sápmi er mangfoldig og langstrakt. Vitaliseringen av samisk språk og kultur har nådd nye geografiske områder. Dette har medført at etterspørselen etter kulturinstitusjoner og møteplasser har økt i byer, langs kysten og i andre områder. Dette gjelder også spesialisering i mer faglige institusjoner. For å dekke behovet og uløste samfunnsoppgaver mangler fortsatt institusjoner innenfor enkelte kategorier og fagfelt. I et kortsiktig perspektiv vurderes det særlig å være udekkede nasjonale behov når det gjelder et egnet samisk kunstmuseum, et samisk fagmiljø for joik og musikk, og forvaltning av árbediehttu og immateriell kulturarv.

I områder hvor fornorskningen var sterkest, og hvor samisk tilstedeværelse og identitet nå erkjennes og revitaliseres, vil synliggjøring av samisk kultur og språk være viktig. Møteplasser og arenaer for kulturelle aktiviteter vil bli stadig mer etterspurt. Norrö's skriver i sitt høringssvar at skoltesamisk kultur, som er alvorlig truet, trenger ekstra oppmerksomhet.

Felles for samiske kulturinstitusjoner i særlig fornorskede områder er at de både er svært viktige for revitalisering av samisk språk og kultur, og at de er sårbare og avhengig av økonomisk støtte for å kunne bidra i reparasjonsarbeidet. Dette gjelder spesielt sjøsamiske institusjoner, og institusjoner i pite-, skolte- og umesamiske områder, i tillegg til lule- og sørsamiske institusjoner. Mange av disse institusjonene drives av ildsjeler med sterkt engasjement, men oppgavene blir ofte store og komplekse, og mangelen på økonomiske og menneskelige ressurser er utfordrende for institusjonenes overlevelse på sikt. Det vil igjen gå utover revitaliserings- og forsoningsprosessen i området.

Duaddara ráfe – bidumsáme giella- ja kultuvvraguovdátj beskriver det som at «Vår hverdag handler om manglende rettigheter og pågående prosesser som truer med å gjøre oss enda mer usynlige og begrenser våre utviklingsmuligheter innen språk og kultur».

Árjelhsaemien Teatere AS understreker i sitt høringssvar blant annet at alle de sørsamiske kunst- og kulturinstitusjonene er relativt små – ikke bare i nasjonal, men også regional, målestokk.

Sametingsrådet vil komme tilbake med en sak som ser på behovene for reparerende tiltak i forskjellige lokalsamfunn i Sápmi. Her vil man se på blant annet geografiske ulikheter og identifisere hvor det mangler institusjoner. Sametingsrådet er av den oppfatning av institusjonsgapet bør tettes da de samiske institusjonene vil spille en nøkkelrolle i reparasjonsarbeidet.

Mangelen av institusjoner kommer også fram i høringssvar fra Vesterålen og omegn sameforening som skriver at «Vesterålen må få et eget kystsamisk museum og kompetansesenter i tilknytning til Bárru.»

Arctic Arts Summit uttrykte også i høringssvar til kommisjonen at kunst og kultur er helt sentralt i en mulig forsoningsprosess, og at kunstfeltet derfor må styrkes, sammen med språkene. De hevder at dagens nasjonale forvaltning av kunst og kultur er preget av tydelige maktstrukturer. Det samiske kunstfeltet mangler det som for majoritetssamfunnet er en selvfølge. Samer må selv få utvikle sin kunst og kultur på samme premisser som majoritetssamfunnet.

Ä'vv skoltesamisk museum (samisk tusenårssted) er en sentral institusjon i arbeidet for å styrke og synliggjøre skoltesamisk språk, kultur og kulturarv, og mottar driftstilskudd gjennom Tana og Varanger Museumssiida og søkbare prosjektmidler fra Sametinget. Kommisjonen beskriver skoltesamenes utfordrende historie og situasjon. Det er behov for oppmerksomhet og styrkede økonomiske rammer for å reparere skader fornorskningen og grensetrekkninger har medført. Dette påpekes også av høringsinnspill fra eksempelvis Norrö's skoltesamene.

Kommisjonen oppfordrer til å styrke de økonomiske rammene for Ä'vv Saa'mi Mu'zei / Ä'vv skoltesamisk museum. Sametingsrådet stiller seg bak kommisjonens oppfordring, og mener Sametingets budsjett for 2024 med økte midler til museet er et godt utgangspunkt.

Sametinget mottok i 2023 en rapport fra referansegruppen oppnevnt av Sametinget for å se på reorganisering av arbeidet med etablering av dokumentasjonssenteret i Máze. I rapporten skrives det blant annet at et nasjonalt dokumentasjonssenter i Máze kan danne grunnlag for forsoning innad i det samiske samfunnet, og forsoning mellom stat og samer.

Oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid med samiske institusjoner, og til å bidra til synliggjøring, ivaretagelse og formidling av samisk kultur

Kommisjonen mener at de store nasjonale kulturinstitusjonene har en viktig rolle i å legge til rette for at alle skal kunne delta i et kulturliv som oppleves relevant for alle, og mener videre at man ved å fremme inkludering i kulturlivet kan stimulere kulturaktører til å øke samarbeidet mellom gruppene. Sametingsrådet støtter kommisjonens oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid, og bidra synliggjøring, ivaretagelse og formidling. Institusjoner med nasjonalt ansvar og samfunnsoppdrag, har også et ansvar for samisk kunst og kultur, som en urfolkscultur i Norge. Regionale kulturinstitusjoner kan også ha slikt ansvar.

Institusjonene kan bidra til synliggjøring og formidling gjennom eksempelvis innkjøp eller utstilling av samisk kunst, i programmering og formidling, ved å stille scene, lokaler og stab til disposisjon for samiske kunstnere og forestillinger, ved å engasjere eller ansatte samiske kunstnere, ved skilting og informasjon på samisk språk, ved å ta del i markering av samisk nasjonaldag og samisk språkkuke, og så videre. I flere høringsinnspill til Sametinget påpekes det at det bør være en større representasjon av samiske kunst- og kulturuttrykk i nasjonale institusjoner.

Samiske kulturinstitusjoner og -organisasjoner forteller om økt interesse og henvendelser om ulike typer samarbeid og/eller forespørsler om veiledning og rådgivning. Flere norske kulturinstitusjoner ønsker samarbeid, nettverk og kunnskap/veiledning fra samiske kulturinstitusjoner. Det er positivt at de ønsker å ta større ansvar, og de samiske institusjonene ønsker å bidra. Men samtidig har de samiske institusjonene begrensede ressurser og kapasitet til å bidra i takt med etterspørsel. De samiske institusjonene må derfor settes kapasitetsmessig i stand til å kunne imøtekomme den økte interessen og ønsker om samarbeid. Flere hørings svar, blant annet fra Mearrasiida, peker på økt etterspørsel til samiske institusjoner om samarbeid, og at deres kapasitet må styrkes i den forbindelse.

Det kan forventes at nasjonale kulturinstitusjoner fremover kommer til å ha økt fokus på samarbeid, i forbindelse med ønske om å følge opp rapporten. Det er positivt, og i tråd med kommisjonens mening om at det er behov for en bred mobilisering i hele samfunnet. De nasjonale kulturinstitusjonene må også rustes kompetansemessig og på andre måter, men Sametingsrådet understreker at det må skje uten at det går på bekostning av midler til samiske formål.

Sametinget opplever at samiske kunst- og kulturaktører har meget god kjennskap til Sametingets tilskuddsordninger. Ordningene Kulturtiltak, Institusjonsutvikling og Joik og samisk musikk er meget populære, og Sametinget mottar årlig mange flere søknader enn det vi har midler til. Sametingsrådet observerer at nasjonale ordninger i Norge ikke benyttes i like stor grad av samiske kunst- og kulturaktører. Sametingsrådet får tilbakemelding om at samiske kunstnere ikke i like stor grad føler at de nasjonale ordningene i Norge er tilpasset samiske forhold, og i enkelte tilfeller har det med manglende kunnskap om at disse ordningene finnes. Sametingsrådet mener at det kreves kunnskaper om samisk kunst og kultur for å kunne vurdere søknader om samiske kunstprosjekter. Sametingsrådet mener at det må jobbes med samisk representasjon i juryer/utvalg som tildeler nasjonale midler. I tillegg må tilskuddsytere jobbe for å øke sin egen kunnskap om samisk kunst og kultur. Sametingsrådet mener at dette vil være viktige reparerende tiltak for kunst- og kulturfeltet.

Sametingsrådet vil også foreslå at det vurderes å utforme en form for veileder og/eller kurspakke rettet mot nasjonale og regionale kulturinstitusjoner og interesseorganisasjoner på kunst- og kulturfeltet.

Et kartleggingsprosjekt Kulturdirektoratet gjennomfører i samarbeid med Sametinget og Samerådet vil presenteres våren 2024. Bakgrunnen for prosjektet er blant annet at vi vet lite om i hvilken grad og hvordan

kunst- og kulturvirksomheter i Norge arbeider med samisk kunst og kultur, eller hvilken kompetanse de har. En ønsker også å få vite hva som er muligheter og barrierer i arbeidet. Sametingsrådet ser frem til resultatene av kartleggingen, og mener at lignende kartlegginger bør gjennomføres jevnlig i regi av Kulturdirektoratet. Det vil være bevisstgjørende for kulturinstitusjonene, og bidra til bedre statistikk og kunnskapsgrunnlag.

Det bør vurderes om nasjonale institusjoner med statlig finansiering årlig bør rapportere om synliggjøring og formidling av samisk kunst og kultur. Det vil være bevisstgjørende for institusjonene og bidra til bedre statistikk og oversikt over feltet.

Det er viktig at alle barn og unge i Norge får grunnleggende kunnskaper om samisk kultur, historie og samfunnsliv. Det samiske innholdet i kulturskoler og Den Kulturelle Skolesekken (DKS) bør derfor styrkes. Dette er også viktig for at samiske barn og unge får lære om egen historie, kunst, kultur og kulturarv.

Den kulturelle skolesekken er også en institusjon med ansvar for å tilby kunst og kulturtilbud til samiske barn og unge, og for at alle barn og unge skal lære om samisk kunst og kultur. Ordningen utgjør også mulige oppdrag for samiske kunstnere og kulturaktører. Målene bør være synliggjøring og formidling av samisk kunst og kultur, kunnskapsoppbygging, at det samiske oppleves som noe selvsagt og naturlig, og styrke samisk identitet og mangfold.

Noen kulturskoler tilbyr eksempelvis duodji, joik og samisk barneteater. Sametingsrådet ønsker i den sammenheng å poengtere viktigheten av at overordnet del til rammeplanen for kulturskolen får samisk innhold og perspektiv. Vi viser til dialog med Norsk kulturskoleråd om blant annet dette, og er fornøyd med at kulturskolerådet har involvert en ressursgruppe i planlegging av mulig prosess frem mot en fagplan for Samiske kulturfag i kulturskolen.

Høringssvar fra blant annet Redd Barna påpeker noe av det samme, hvor de skriver at det også må legges til rette for at barn får delta i tradisjonelle kulturelle gjøremål og får ta del i tilpassede kulturelle aktiviteter både på og utenfor skolen. Også andre høringssvar, som fra Norrøds og Sámi Mánáid Teáhter, trekker frem kulturskolene – de er opptatt av at kulturskolene skal styrkes og at samisk kultur og språk må innpasses som en naturlig del av kulturskolen for alle barn. Videre mener Sámi Mánáid Teáhter at det er behov for flere samiskspråklige teaterpedagoger og flere samiske barneteatre.

Den kulturelle spaserstokken (DKSS) er en nasjonal kultursatsing som har som mål å sørge for profesjonell kunst- og kulturformidling av høy kvalitet til eldre. Sametingets eldreråd mener i høringssvar at det bør innføres en egen «samisk kulturell spaserstokk» gjerne administrert av Sametinget. Videre mener de at samiske eldre må sikres et omfattende profesjonelt tilbud av kunst og kultur av høy kvalitet, og at tilbudet kan tilpasses på møteplasser der eldre samer befinner seg, enten de er hjemmeboende eller er på institusjon. Dette kan føre til økt samarbeid mellom den samiske kultursektoren og omsorgssektoren.

Sametingsrådet mener det er viktig med gode kulturtilbud som oppleves relevant for den samiske befolkningen i alle aldersgrupper, og at det bør utvikles flere tilbud med samisk innhold og som er samiskspråklige.

Høringssvar fra Mjøsán Dajve Sáemien Siebrie påpeker de lokale bibliotekene som arenaer for ulike kulturelle arrangementer og en arena for anerkjennelse og utvikling av samisk kultur. De påpeker også at tilgjengeligheten av samisk litteratur på bibliotek bør økes og styrkes. Sametingsrådet oppfordrer offentlige biblioteker til å synliggjøre samisk litteratur i større grad. På denne måten økes både tilgjengeligheten og kan bidra til å øke kunnskapen om samisk språk og kultur i de ulike lokalsamfunnene.

Sametingsrådet anerkjenner litteraturens betydning i samfunnsdebatten, utvikling av samisk språk og som viktig formidler av samisk kultur. Også Mun dajan – foreninga samiske forfattere påpeker i sitt høringssvar at for eksempel fiksjonslitteraturen evner eksempelvis å nå mennesker på sin særegne måte.

Samiskspråklige forfattere har i rapporten påpekt manglende støtte gjennom innkjøpsordningen hos Kulturrådet som en stor utfordring da ordningen bare støtter opp om litteratur skrevet på norsk. Sametingsrådet vurderer at

innkjøpsordningen også burde omfatte litteratur skrevet på samisk, og ikke bare oversettelser av samisk litteratur til norsk.

Norwegian Arts Abroad

Norwegian Arts Abroad (NAA) er et nettverk bestående av Office of Contemporary Art Norway (OCA), Norwegian Crafts, Music Norway, Danse- og Teatersentrum (DTS), Norsk Filminstitutt (NFI), Norsk Design- og Arkitektursenter (DogA) og NORLA. Institusjonene har ansvar for eksport av kunst, litteratur, film, musikk, kunsthåndverk, design/arkitektur og scenekunst fra Norge.

Sametingsrådet mener det er mye å oppnå gjennom et tettere samarbeid mellom Sametinget, Samerådet og NAA-nettverket. Samiske institusjoner som jobber internasjonalt er også viktige i dette samarbeidet, blant andre Internasjonalt Samisk Filminstitutt, Dáiddadállu og Riddu Riđđu.

En styrking av det grenseoverskridende samarbeidet om samisk kultur

Kommisjonen skriver ikke mye om det grenseoverskridende samarbeidet om samisk kunst og kultur, men løfter det frem som ett av kommisjonens forslag under Pilar 3: Kultur. Sametingsrådet vil understreke viktigheten av å legge til rette for samarbeid på tvers av landegrensene som vil ha stor betydning for videreutviklingen av kunst og kulturlivet og samtidig bidra til levende og gode samiske samfunn. Kunst og kultur skaper fellesskap, trivsel og livskvalitet.

Samene er ett folk i fire stater og Sametinget har gjennom mange år arbeidet for at statsgrensene skal være til minst mulig hinder for samenes samhandling som ett folk. Det samiske grenseoverskridende perspektivet og samarbeidet på kulturfeltet må anerkjennes, også når det gjelder finansieringsordninger og felles satsinger. Det er store forskjeller mellom de ulike statene og hvordan de prioriterer samisk kultur. Den manglende anerkjennelsen og forståelsen kan ses som en langsiktig konsekvens av fornorskingsprosesser.

Flere høringsvar trekker også frem behovet for å styrke og tilrettelegge bedre for grenseoverskridende samarbeid mellom kulturinstitusjoner i Sápmi. Det er viktig med egne grensekryssende samiske støtteordninger som speiler den samiske kunstscenen slik den fungerer på tvers av landegrensene i Sápmi. Sametingsrådet mener det bør vurderes å utrede et felles samisk kulturfond, for å bedre kunne ivareta samisk kunst og kultur på tvers av landegrensene i hele Sápmi. Et slikt fond bør ha en samisk forvaltning og bør finansieres av Norge, Finland og Sverige i fellesskap. Organisering og virkemiddelapparat er noe som bør utredes nærmere, og dette må skje i samarbeid med Sametinget i Finland og Sametinget i Sverige. Dette kan også ses i sammenheng med Samisk parlamentarisk råds handlingsplan.

Grensetrekninger, nasjonalisme, geo- og sikkerhetspolitikk, oppbyggingen av nasjonale kultur- og utdanningsinstitusjoner, sammen med øvrig fornorskingspolitikk førte til at kontakten over grensene for samer ble begrenset, og hindret videreutviklingen av den kulturelle grenseoverskridende samhandlingen og fellesskap. Selv om samisk samarbeid ble tatt opp igjen på 1950-tallet, og har vært viktig for samhold og utvikling av kulturuttrykk og selvforståelse, så trekkes ulike grensehindre og opplevd manglende anerkjennelse av og forståelse for det samiske kunst- og kulturfeltets grenseoverskridende virkeområde hos nasjonale myndigheter og i virkemiddelapparatet, frem som en utfordring den dag i dag av samiske kunstnere og kulturvirksomheter. Det er for øvrig tatt initiativ til en ny, oppdatert rapport i regi av Samerådet.

Sametingsrådet vil videreføre grensekryssende samisk samarbeid om samisk immateriell kulturarv, et samarbeid som også inkluderer nasjonale etater/institusjoner med ansvar for oppfølging av UNESCO-konvensjonen om vern av immateriell kulturarv. I den sammenheng arbeides det nå med utforming av et forprosjekt for kartlegging og eventuell listeføring av samisk immateriell kulturarv. På sikt vil organisering og finansiering av en form for felles koordineringsorgan for dette være aktuelt å utrede. Sametingsrådet ser dette som viktig for å få bedre oversikt over hva som finnes av immateriell kulturarv og hva status er for de ulike typer, som kunnskapsgrunnlag for vurderinger av fremtidig innsats på feltet.

Sámiráđđi/Samerådet

Sámiráđđi/Samerådet er en fellessamisk kulturpolitisk og politisk institusjon som har samiske organisasjoner i Finland, Norge, Sverige og Russland som medlemmer. Samerådet jobber for å styrke det samiske kunst- og kulturfeltet som ett felt, og bidrar til å utvikle og fremme grenseoverskridende kulturpolitikk. De arbeider for å styrke både tradisjonell og moderne samisk kultur, og arrangerer blant annet kulturkonferansen og møteplassen KulturSápmi, forvalter duodji-varemerker og tildeler kulturtilskudd.

Sámi Dáiddaráđđi/Samisk kunstnerråd

Sámi Dáiddaráđđi/Samisk Kunstnerråd (SDR) er en organisasjon som fungerer som et rådsorgan for sine seks medlemsorganisasjoner, representert av joikere, filmarbeidere, forfattere, billedkunstnere, scenekunstnere og komponister fra fire land. SDR skal arbeide for å fremme medlemsorganisasjonenes økonomiske og kunstpolitiske interesser, og skal forvalte støtteordninger for samiske kunstnere og institusjoner. Sametinget og SDR fremforhandler Kunstneravtale hvert år som omfatter økonomisk ramme for ordninger partene er enige om.

Samerådet og Samisk kunstnerråd gjør viktig arbeid for å styrke og utvikle det grenseoverskridende kunst- og kulturfeltet. Sametingsrådet vil understreke betydningen av at Samerådet og Samisk kunstnerråd gis tilstrekkelige rammer for dette arbeidet og at dette ansvaret også tilligger nasjonale og nordiske organ.

Nordisk Ministerråd

En rettighetstilnærming til beskyttelse av samisk immateriell kulturarv, og nordisk samarbeid om samisk immateriell kulturarv har vært blant temaene satt på dagsorden under henholdsvis Finlands og Norges presidentskap de senere år. Ved å fortsette drøfting av slike tema, vil Nordisk Ministerråd kunne bidra til reparerende tiltak, gjennom synliggjøring, kunnskapsoppbygging og tiltak for kulturfeltet.

Kommisjonen foreslår at Norge tar initiativ til at det i samarbeid med andre nordiske land etableres et program til støtte for internasjonal formidling av urfolks- og minoritetskultur, og at dette programmet kan knyttes til for eksempel Nordisk kulturfond, hvor kvener, samer og skogfinner har mulighet til å søke støtte til kulturprosjekter.

Sametingsrådet støtter forslaget under forutsetning av relevant kompetanse i forvaltningsorganet (Nordisk kulturfond) som velges, og at samer, kvener og skogfinner involveres i utformingen av programmet. Forslaget må også vurderes i sammenheng med Sametingets forslag om utredning av et felles samisk kulturfond forvaltet av samiske virkemiddelorgan.

Arktisk Råd

Sametinget deltar i det arktiske parlamentarikersamarbeidet, og i Arktisk råd gjennom Norges delegasjon. En av Sametingets strategier i forhold til Arktisk Råd er å arbeide for at kultur og kreative næringer vektlegges sterkere, sammen med arktiske nærings- og verdikjeder, herunder arktiske matsystemer.

Arctic Arts Summit

Arctic Arts Summit er en kulturfestival og -konferanse hvor kunstnere, kulturutøvere, politikere og ulike aktører på kulturfeltet i den Arktiske regionen møtes for å bygge nettverk, dele erfaringer og debattere kunst- og kulturpolitikk i en arktisk kontekst. Urfolksdeltakelsen er viktig, og samiske kunstnere, kulturutøvere og øvrige aktører har stort utbytte av å lære fra og samarbeide med andre arktiske urfolk. Det bygger stolthet, trygghet, bevissthet om felles utfordringer som urfolk utsatt for assimileringpolitikk. Sametinget koordinerer et prosjekt, finansiert av Kulturdepartementet, hvor oppbygging av en mer permanent organisering, med et mulig sekretariat for Arctic Arts Summit er blant forhold som er under utredning. Spørsmålet om en eventuell tilknytning til Arktisk Råd kan vurderes nærmere.

Samiske medier

Kommisjonens har to forslag til tiltak som berører samiske medier. Det første forslaget er at kommisjonen

oppfordrer media til å styrke mediedekningen av urfolk og nasjonale minoriteter.

Kommisjonens andre forslag går på styrking av det nordiske mediesamarbeidet for å utvikle det samiske og kvenske medietilbudet, både på sør-, lule-, nord-, pite-, ume- og skoltesamisk og kvensk. Kommisjonen mener det er spesielt viktig å prioritere medietilbudet til barn og unge, og samtidig sikre at kvener og samer får tilgang til nyheter og viktig informasjon på sitt eget morsmål.

Sametingsrådet støtter tiltakene fra kommisjonen og viser til Sametingets melding om samiske medier vedtatt av Sametingets plenum i juni 2023 som peker på behovet for å tilrettelegge for et samisk mediemangfold, samiske språk og geografisk representativitet. En av strategiene er å se på mulighetene for en større utredning om samiske medier og et mulig tettere samarbeid på tvers av landegrensene.

Sametinget har også i sak om Grensenedbygging i Sápmi fra 2022 vedtatt Samisk grensehinderutvalgs anbefaling om at Sametinget bør å gå i dialog med SVT, YLE og NRK for å fjerne geoblokking på samisk medieinnhold slik at det blir tilgjengelig på tvers av statsgrenser i Sápmi. Sametinget har ved flere anledninger påpekt dette overfor NRK.

Når det gjelder medietilbudet overfor barn og unge, er Sametingsrådet enig i at det bør prioriteres. Generelt vet man at medier er svært viktig for den oppvoksende generasjon, og at medier på minoritetsspråk er viktig for å styrke språklig vitalitet og overlevelse. Det er imidlertid behov for mer kunnskap og statistikk om samisk barn og unges medievaner.

I hørings svar fra Redd Barna vises det til Barnekonvensjonen artikkel 17 om massemedia som sier at barn skal få informasjon som er tilpasset dem og at innholdet skal fremme barnets sosiale og fysiske helse. For å oppnå intensjonene etter artikkel 17, er det viktig at digitale arenaer hvor barn og unge er, også er tilgjengelig på samiske språk, og at det tilrettelegges for mer innhold om samisk språk og kultur i nasjonal barne- og ungdoms-TV.

Sametingets eldreråd foreslår i sin uttalelse at det er behov for å øke mediastøtten til samiske aviser, og at det behov for en egen samisk TV-kanal. De har også uttalt i forbindelse med NOU 2026:18 Hjertespråket at det må gis mye større mediastøtte til samiske aviser for å få flere avisutgivelser med større hyppighet for å få skriftlig samisk mer synlig.

Sametingsrådet savner flere og mer omfattende forslag til tiltak i rapporten på det samiske mediefeltet, i tillegg til at majoritetsmediene i større grad bør oppfordres til å dekke flere samiske saker. Å ikke omtale samiske saker er å videreføre usynliggjøringa som en langvarig konsekvens av fornorskningprosessen.

Videre viser Sametingsrådet til Dijreguedtije - Sametingsmelding om samiske medier, s. 56-61 som omhandler mål og strategier for sametingets mediepolitikk, og der man kan finne flere forslag til tiltak for å styrke samiske mediemangfold.

Samisk religionsutøvelse og åndelighet

Sannhets- og forsoningskommisjonen sin rapport dokumenterer kirkens aktive rolle i fornorskningspolitikken, og trekker slutningen om at alle aktører som har bidratt til fornorskning også må bidra til reparasjon. Det gjelder også kirken.

Sametingsrådet anerkjenner kirkens pågående forsoningsarbeid, og understreker at samisk kirkeliv, religiøsitet og åndelighet har fått lite omtale i rapporten, og at temaet derfor bør undersøkes nærmere.

Andre tiltak

Frivilligheten

Den samiske frivilligheten er ikke spesifikt omtalt i rapporten. Mange samiske institusjoner og tilbud har sin opprinnelse i frivillig engasjement. Store deler av dagens samiske kultur-, idretts- og fritidstilbud avhenger i stor

grad av frivillige. Det eksisterer lite formalisert kunnskap om den samiske frivilligheten, og om det er forskjeller mellom samisk frivillighet og frivillighet i den øvrige befolkningen.

Det er flere foreninger og organisasjoner som på frivillig, ofte ulønnet, basis gjør en uvurderlig innsats. Det å ha samiske og gjerne samiskspråklige kultur- og aktivitetstilbud på fritiden gir arenaer for synliggjøring og bruk av samiske språk, for læring og utøvelse/praktisering av samisk kunst, kultur og kulturarv, og de er viktige møteplasser for alle aldersgrupper. Sametingsrådet erfarer at flere tar kontakt med forespørsler om driftstøtte.

Sametingsrådet mener at frivilligheten må ha gode vilkår for å ikke bare fortsette sin innsats, men også utvikle den.

Samisk idrett

Samisk idrett er viktig for identitet, språk, kultur og trygge fellesskap. Samisk idrett inkluderer flere typer idrett og aktiviteter. Reinkappkjøring og lassokasting har vært trukket frem som mer særegne samiske idrettsgrener. Samiske barn og ungdom deltar gjennom paraplyorganisasjonen Sámi Valáštallan Lihttu (SVL) i idretter som fotball, ski, lassokasting og reinkappkjøring. Sametinget og SVL signerte i 2022 for første gang Idrettsavtalen. Sametinget og SVL har også i fellesskap arbeidet opp mot Kultur- og likestillingsdepartementet for å synliggjøre behov for satsning på samisk idrett og økte spillemidler til samisk idrett.

SVL skriver at «Deltakelse i frivillige organisasjoner kan være med å fremme mellommenneskelig tillit, og bidra til fellesskapet, robuste lokalsamfunn og redusere sosial distanse. Deltakelse i fritidsaktiviteter for barn og unge er viktig med tanke på å utvikle fellesskap, identitet, mestring og tilegne seg ferdigheter og erfaringer. Sámi Valáštallan Lihttu foreslår at det opprettes en egen pilar for frivillighet og fritid. En pilar hvor det tas særlig hensyn til barn- og unges oppvekstvilkår og oppvekstmiljøer.»

Samisk idrett skjer i stor grad på tvers av landegrensene i Sápmi, og det er derfor viktig med samarbeid og finansiering fra alle landene. Samisk idrett på finsk og svensk side får for eksempel ikke spillemidler fra sine respektive myndigheter, og dette er med på å sette begrensninger for den samiske idretten.

Sametingsrådet ønsker et mangfold av samiske idrettsaktiviteter og anerkjenner at idretten kan bygge opp om og styrke barn og unges samiske identitet, og skape tilhørighet og fellesskap i samiske miljøer. Det samiske idrettsfeltet bør derfor styrkes.

Kulturminner

Man har inte hört att lapparna skulle ha kommit hit någonstädes ifrån.

Lappen har varit en urgammal invånare överallt här i Lappland,

och då lappen fordom bodde här vid havskusten,

då fanns det inte en enda annen inbyggare vid havskusten,

och då var det lapparna gott att vara.

– Johan Turi 1917, *En bok om samernas liv / Muitalus sámiid birra*

Sannhets- og forsoningskommisjonen behandler samiske kulturminner og kulturminnevern i kapittel 19 kunst og kulturuttrykk. Derfor løftes spørsmålene om kulturminner og kulturminnevern i samme sak som kultur og

kulturuttrykk, til tross for at kulturminner og kulturminnevern er relatert til flere andre pilarer også, ikke minst i forbindelse med sin rolle som grunnlag for samenes rettigheter.

Kommisjonen gjør en gjennomgang av historie til forvaltningen av samiske kulturminner mellom sidene 523 og 527. Det beskrives hvordan vern og forvaltning av samiske kulturminner ble løftet tidlig som sak på Sametinget, og hvordan dette initiativet førte til at Sametinget fikk forvaltningsmyndighet for samiske kulturminner, samiske kulturmiljøer og samisk bygningsvern i Norge. I sin avslutning på sidene 527 og 528 peker kommisjonen på kunnskapsmangel om samenes historie, og hvordan kulturminner kan ha verdi som dokumentasjon av historisk bosetting og tilstedeværelse. De mener manglende registrering kan gjøre at kulturminnene er utsatte når det skjer naturinngrep.

Kommisjonen mener at vilkår og ressurser for virksomhet og forvaltning knyttet til sikring av materiell og immateriell kulturarv ikke er tilstrekkelig for å sikre kvensk, samisk og skogfinsk kultur.

For øvrig har ikke kommisjonen forslag til tiltak for å styrke samisk kulturminnevern.

Sametingsrådets vurdering av fornorskningsskader – kulturminner

Kulturminnene tilhører samenes materielle livsgrunnlag og manifesterer rettigheter til land og vann. De tilhører fortiden så vel som nåtiden og står sentralt i samenes beretninger og kunnskap om egen fortid. De er eneste kunnskapskilde til samenes forhistorie. Samiske stedsnavn rommer minner om eldgamle, tapte språk, som samenes forfedre snakket. Samiske kulturminner er ikke alltid bare "minner". *Bassebáikkít* – de hellige stedene – behandles fortsatt med respekt i samiske lokalsamfunn.

Sametingsrådet mener Sannhets- og forsoningskommisjonen kunne viet kulturminner mer rom i sitt arbeid. Den norske staten har sikret og aktivt sørget for at samisk fortid ble fortiet og glemt, og spor etter samisk bosetting visket bort. Sametingsrådet mener tap av fortid er en fornorskningsskade som har hatt svært alvorlige konsekvenser for samene på både samfunns- og individnivå. Dette har Sametinget blant annet erfart gjennom arbeidet med forvaltning av samiske kulturminner og intervju av samiske tradisjonsbærere siden 1990-tallet.

I rapporten skriver kommisjonen at "*kulturminner forteller som regel om en kontinuerlig og variert bruk langt tilbake i tid*".

Både på kysten og i innlandet i Sápmi finner man flere tusen år gamle spor etter samenes forfedre og spor etter senere samisk bosetting og bruk på de samme plassene. Sporene vitner om kontinuitet i ressursbruk og næringsutøvelse.

Sametingsrådet vil imidlertid peke på de eksternt påførte bruddene i samisk områdebruk, historie og kunnskapsoverføring som relevante i fornorskningssammenheng. Statlige tvangsflyttinger og grensestengninger er eksempler på historiske hendelser og prosesser som har medført slike brudd.

Kommisjonen skriver at "*For urfolk og nasjonale minoriteter, som ikke har vært de primære historieskriverne til statens historie, vil kulturminner som regel ha spesielt stor verdi som dokumentasjon av historisk bosetting og tilstedeværelse.*"

Kulturminnene er sentrale i forhold til samisk forhistorie og i rettighetssammenheng. Men også de historiske kildene fra 1500/1600-tallet og framover og samenes egne muntlige overleveringer utgjør et rikt og viktig kildemateriale til samisk fortid og områdebruk. Disse kildene inneholder opplysninger som ikke framgår av kulturminnene og som kan være sentrale i rettighetssammenheng. Kildene gir ulike tilganger til den samiske fortiden og kulturminnene, og supplerer hverandre.

Kommisjonen sier også at "*Økt kunnskap, bevissthet og aktivitet omkring kulturminner bidrar til et bedre vern av disse, samt til å gi urfolks og minoriteters kulturutøvelse en historisk dokumentasjon som er viktig både for kulturell*

legitimitet og kulturelt vedlikehold”.

Sametingsrådet er enig i dette og fremmer forslag til reparasjonstiltak som innebærer kunnskapsheving, synliggjøring og medvirkning fra det samiske samfunnet. Økt kunnskap, bevissthet og aktivitet er imidlertid ikke tilstrekkelig for vernet av samiske kulturminner og kulturell videreføring. Sametingsrådet mener de statlige rammevilkårene har sentral betydning, og at det er stort behov for strukturelle og økonomiske tiltak på kulturminnefeltet for å reparere fornorskningsskader. Samene ble lenge betraktet som et folk uten fortid. Samisk kultur var et fagområde for etnografer og samiske kulturminner var uten beskyttelse i lov. Dette har medført et stort kunnskapstap og store hull i kunnskapen om samisk historie og forhistorie. Svært mange samiske kulturminner er fortsatt ikke registrert, eller de er feilregistrert. Svært få samiske kulturminner er arkeologisk undersøkt.

Kommisjonen er inne på denne problematikken: *“En utfordring i dag er manglende registrering av samiske, kvenske og skogfinske kulturminner, noe som kan medføre at kulturminnene er særdeles utsatte når det skjer inngrep i landskapet”.*

Kommisjonen konstaterer at samiske kulturminner i dag trues av utbygging mange steder i Sápmi¹⁴. Med kunnskapshullene og utbyggingspresset som bakgrunn er det svært alvorlig at Sametingets kulturminneforvaltning for hele Sápmi er på størrelse med kulturminneforvaltningen i en mindre norsk fylkeskommune. 30 år etter opprettelsen av et eget samisk kulturminnevern er den samiske kulturminneforvaltningen i Sametinget ikke dimensjonert til å ivareta Sametingets rolle og myndighet som høringsinstans i arealsaker og i rollen som forvalter og formidler av samiske kulturminner og bygninger. Den prekære ressurs situasjonen fører til at arealsakene må prioriteres og ivaretas i den grad man kan, og at Sametinget som fagmyndighet i svært begrenset grad kan veilede og følge opp egen befolkning i kulturminne- og tilskuddssaker.

Kommisjonen erkjenner at: *“Det høye antallet automatisk fredede bygninger, den generelle økningen av kjente arkeologiske kulturminner samt ulike forskningsprosjekter bidrar til kunnskapsøkning, men også til både faglige og ressursmessige nye utfordringer for forvaltningen”.*

Ressurssituasjonen og mangelen på likeverd mellom samisk og norsk kulturminneforvaltning er en fornorskningsskade som må repareres. Sametingsrådet viser til forslag til tiltak: *Sikre en robust samisk kulturminneforvaltning.*

Samisk kulturminneforvaltning trenger ansatte som både har utdanning i samisk arkeologi og språklig og kulturell kompetanse. Et godt undervisningstilbud i samisk arkeologi er en nødvendighet for å kunne rekruttere ansatte til samisk kulturminneforvaltning og for å kunne skape ny kunnskap om samiske kulturminner og historie gjennom forskning. Her har UiT – Norges arktiske universitet en viktig rolle. Sametingsrådet foreslår *Opprettholde og styrke utdanning og forskning i samisk arkeologi* som et eget reparasjonstiltak.

Flere av høringsuttalelsene, blant annet fra Samisk kirkeråd, peker på vern av naturgrunnlaget for samisk kultur som et viktig reparasjonstiltak. Sametingsrådet anser samiske kulturminner som en del av samenes materielle livsgrunnlag. Sametinget behandler spørsmålene om vern av samisk naturgrunnlag i plenumssaken Sannhet og forsoning - Pilar 4: Forebygging av konflikter og i plenumssaken Sannhet og forsoning – Næringer. Dette vil også bidra til å verne samiske kulturminner.

Kommisjonen konstaterer at *“Samiske, kvenske og skogfinske kulturminner er i hovedsak lokalisert utenfor store befolkningssentre eller i utmark. Disse områdene er blitt utsatt for, og utsettes fremdeles for, et stadig større press i form av kraftutbygging, militær båndlegging, gruvedrift og utbygging av infrastruktur som veier, jernbaner og kraftlinjer. I tillegg kommer en stadig større utbygging av hytter, fritidsanlegg og rekreasjonsområder”.*

Her vil Sametinget tilføye at i de sjøsamiske fjordene forsvinner kulturminnene fordi de ligger der folk bor. Moderne bolighus, eldre samisk bebyggelse og gammetufter er samlokalisert. De sjøsamiske kulturminnene blir berørt når hus bygges og utbygges, når det etableres atkomstveier og garasjer, når tomter opparbeides. Når slike

mindre inngrep har foregått over flere titalls år uten at kulturminnene har vært undersøkt, er resultatet store tap av sjøsamiske kulturminner og fortid. Mange samiske gammetufter i fjordområdene blir i dag ikke gjenfunnet under kontrollregistreringer og er trolig gått tapt for alltid.

Tap av fortid

Kommisjonen slår fast at *fornorskningen har medført lite kunnskap om urfolks og nasjonale minoriteters historie både nasjonalt og lokalt*. Fornorskningen førte til at samene ble fratatt en fortid på ideologisk grunnlag. Samene ble definert som et folk uten historie, som innvandrere til sine områder. Det er dette Johan Turi refererer til i sitatet innledningsvis: “Man har inte hört, att lapparna skulle ha kommit hit någonstädes ifrån”. Turi uttrykker samenes kulturelle selvforståelse som et folk som har bodd i sine områder bestandig og hører til.

Turi refererer til hva man ikke har hørt. Det samiske samfunnet har tradisjonelt vært et skriftløst samfunn. Kunnskap har blitt overført muntlig og i praksis. Samenes egne kunnskaper om sin fortid er knyttet til familie og slekt, til områdene samene har bodd og brukt etter sedvane gjennom generasjoner, og til kulturminnene i disse områdene. Kunnskap om fortiden har blitt videreført i hjemmet eller på de gamle boplassene og der ting skjedde.

Gjennom statlige lovreguleringer og politikk og gjennom jordbrukskolonialisering har samene blitt fratatt rettigheter til, og også fordrevet fra, sine områder. Dette omhandles grundig av kommisjonen. Sametinget vil understreke de dyptgripende konsekvensene dette også har hatt i forhold til kulturarv. Den omfattende tvangsflyttingen av reindriftsbefolkning fra Norge til Sverige (med hjemmel i den norsk-svenske reinbeitekonvensjonen av 1919) var en prosess med særlig dyptgripende konsekvenser i så måte. Tvangsflyttingen forårsaket et brudd i reindriftssamenes kunnskapsoverføring. De tvangsflyttede familiene og slektene mistet sin kollektive fortid, og kulturminnene sine viktigste kunnskapsbærere.

Også statlige grensestengninger på tvers av samenes egne sedvaneregulerte siidagrenser og flyttveier har forårsaket at kulturminner og kunnskapsbærere ble atskilt. Stengningen av grensen mellom Norge og Finland i 1852 førte til tap av vinterbeiteområder for Kautokeinosamer, som fortsatt besitter muntlig overført kunnskap om beite og kulturminnene i områdene man mistet på finsk side.

Kommisjonen omtaler tap av samiske kulturminner og fortid grunnet statlig utbygging. Sametinget vil tilføye at samiske bosettingsspor også har blitt utsatt for bevisst ødeleggelse. Historiske kilder og muntlige, lokale overleveringer forteller om hvordan gamle samiske boplasser ble utsatt for riving og brenning. I Troms har dette foregått helt fram til etterkrigstiden, av norsk lokalbefolkning med jordbruksinteresser, men forankret i statlig lovverk og politikk som bortdefinerte flyttsamer med svensk statsborgerskap (“svensksamene”) fra det norske nasjonale fellesskapet.

Dette rammet også “svensksamenes” etterkommere som begynte med helårsdrift på kysten etter tvangsflyttingen. Per Lars Kitti forteller i sin beretning til kommisjonen om hvordan bestemoren Margrethe Lango Kitti (1884-1974) etter krigen fikk brev fra myndighetene med anmodning om å avvikle reindriften sin på Sállir/Kvaløya, og fjerne gammer som ikke var i bruk. Margrethe etterkom ikke myndighetenes anmodninger. Men lokalbefolkning rev og brente gammer på sommerboplassene som lå øde rundt Tromsø som følge av tvangsflyttingen. Margrethe og Per besøkte sommerboplassen i Rávdnjevággi/på Finnheia der Margrethe var oppvokst. Per spurte Margrethe hvorfor det var så lite igjen av gammene. Han fikk ikke svar.

Sametingsrådet har identifisert *Traumer på individ- og samfunnsnivå* som en fornorskningsskade som er relevant i forbindelse med tap av fortid og kulturminner.

I Romssavággi/Tromsdalen ble gården og “turisthotellet” Dalheim etablert på en stor, gammel sommerboplass. I en notis i Tromsø Stiftstidende 08.11.1919 står det at snekker Nordberg, Balsfjorden, har et hotell under oppførelse. “Man er nu kommet saa langt at man holder paa med indredningen og det skal være udsigt til at hotellet kan aapnes allerede iaar”. Ikke før var reinbeitekonvensjonen som utestengte beboerne fra boplassen undertegnet, før planene for norsk bruk var realisert. Gamle foto viser et stort bolighus med flaggstang på en

opparbeidet terrasse der det tidligere sto gammer. Gammene omkring ble erstattet av jordbruksland.

Tap av kunnskap

Sametingsrådet vil i dette avsnittet se nærmere på tap av kunnskap og fortid i forhold til samisk kulturminneforvaltning og bygningsvern.

Samiske kulturminner er underrepresentert i den nasjonale kulturminnedatabasen (www.askeladden.no). Samiske kulturminner har gått tapt som følge av jordbrukskolonialisering og fornorskning. De har gått tapt på grunn av store statlige inngrep som vassdragsreguleringer og skytefelt, foretatt før samiske kulturminner hadde noen beskyttelse i lov, og i områder med stor tetthet av samiske kulturminner fra hele forhistorien. Samiske kulturminner er også underrepresentert på grunn av beliggenhet i områder hvor det ikke har vært gjort kulturminneundersøkelser, eller fordi de har blitt registrert som noe annet, som norrøne/norske kulturminner.

Todelt kulturminneforvaltning

Kulturminneloven gir ingen nedre tidsgrense i forhold til samiske kulturminner. Etter at det ble opprettet en egen samisk kulturminneforvaltning på 1990-tallet, har det likevel vært slik at de eldste kulturminnene i Sápmi forvaltes av de norske fylkeskommunene. Fylkeskommunene har fortsatt å ha det praktiske forvaltningsansvaret for tiden før jernalderen.

For Sametinget er også de eldste sporene etter folk i Sápmi en del av samenes forhistorie og kulturarv, jf. Sametingets kulturminnemelding *Áimmahuššan* (2021). Også nasjonale kulturminnemyndigheter har erkjent at de eldste kulturminnene i Sápmi er samisk kulturarv. Sametinget har siden 2004 hatt forvaltningsansvaret alene for det fredede kulturmiljøet Ceavccageađgi/Mortensnes i Várjjat/Varanger. Området har kulturminner som representerer kontinuerlig bosetting fra eldre steinalder og fram til i dag.

Sametinget mener den todelte forvaltningen bidrar til fortsatt tap av fortid og kunnskap påført av fornorskningen, og at det er behov for en endring i ansvarsfordelingen mellom samisk og norsk kulturminneforvaltning i Sápmi. Det todelte forvaltningssystemet innebærer at samene fratras tidsdybde i bruken av sine områder, og rett til å se sin historie som del av de lange tidslinjene bakover. Todelingen uttrykker implisitt at de eldste kulturminnene tilhører noen andre, noen fangstfolk uten forbindelse til samiske fangst- og fiskersamfunn, reindriftssamer og sjøsamere. Man viderefører på den måten foreldet tankegodt og stereotyper om samene som innvandrere til sine områder.

Tilpasning av nasjonale lovverk og ordninger

Allerede i 2007 fattet Sametinget vedtak i plenum om at Sametingets forvaltningsmyndighet må følge av lov og ikke av departementsforskrift. Dette følger av samenes rett til selvbestemmelse. Slik dagens system er, kan Sametinget instrueres av departement og direktorat i vår forvaltning av det samiske folks kulturarv. Dette er et brudd på internasjonal rett, og vi kan også i denne sammenhengen kalle det for en fornorskningsskade.

Det er først og fremst i forhold til nasjonale program og ordninger for kulturminner dette merkes i dag. Sametingsrådet vil blant annet peke på sektoravgiftsundersøkelsene av regulerte vassdrag, der Sametinget samarbeider med fylkeskommunene og universitetsmuseene om felles kulturminneundersøkelser, men opplever at det er vanskelig å få gjennomslag for samiske kulturminneinteresser og metodebruk. Det er Riksantikvaren som godkjenner budsjett og faglige program med problemstillinger, prioriteringer og metodebruk for undersøkelsene. Sametingsrådet vil også trekke frem miljøovervåkningsprogrammet (MOV-programmet) til Riksantikvaren, hvor de samme utfordringene erfares.

Sametingsrådet er opptatt av at tilskuddsordninger skal være tilpasset vår forvaltning av automatisk fredede bygninger og kulturminner. De samiske bygningene er som oftest små og har ikke lenger bruksverdi for eierne, men er bygninger med høy kulturminneverdi. Sametinget som kulturminneforvalter er i dag avhengig av at eierne selv tar vare på og setter i stand fredede bygninger. Sametingsrådet erfarer at mange eiere er lite kjent med og opptatt av bygningens egenverdi. På bakgrunn av dette tar eiere ikke selv initiativ til å ta vare på automatisk fredede bygninger. Sametinget burde fått mandat og midler til selv å initiere istandsetting av de mest sårbare

fredede samiske bygningene, som har nasjonal verneverdi, og til informasjonstiltak rettet mot egen befolkning.

Tilskudd bør også kunne gå til å sikre at sårbar kunnskap omkring bygging og bruk av gammer videreføres. For kunnskapsoverføring og kulturelt vedlikehold er det viktig å bevare tradisjonelle metoder og prosesser, og ikke kun gamle bygningsdeler.

Kunnskapsheving og medvirkning

Mjøsan Dajve Saemien Siebre/Mjøsa sameforening sier i sin høringsuttalelse til rapporten: "Kulturminner og historiefortellinger er et sted man kan gjøre en forskjell rent praktisk". Sametinget har belyst behovet for satsning på registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner, bygninger og historie i faglig sammenheng. For Sametinget som kulturminneforvalter er det essensielt at slik kunnskapsinnhenting skjer i dialog med samiske lokalsamfunn og kunnskapsbærere. Dette er i erkjennelse av og respekt for samiske kunnskapssystemer som fremdeles videreføres muntlig og lokalt. Det har også et etisk aspekt, som er det grunnleggende i forsonings-/reparasjonssammenheng. Det handler om at samisk befolkning skal oppleve å bli sett, hørt og forstått av sin egen forvaltning.

I Sametinget sørger både areal- og kulturminneforvaltningen for slik kunnskapsinnhenting og medvirkning i forbindelse med høringssaker. Sametingets kulturminneforvaltning bruker i utstrakt grad intervju som en av flere metoder for å oppfylle undersøkelsesplikten etter kulturminneloven. Muntlige kildeopplysninger er også en viktig del av Sametingets kunnskapsgrunnlag i forbindelse med store kulturminneprosjekter som de pågående sektoravgiftsundersøkelsene i Álddesjávri/Altevatnet i Troms. Kunnskapsinnhenting og -utveksling foregår også i felt gjennom deltakelse av samiske tradisjonsbærere på befaringer og feltarbeid.

Sametinget bidrar også med fagkunnskap og veiledning overfor egen befolkning som henvender seg med spørsmål om kulturminner eller bygninger eller har mottatt tilskudd til istandsetting av bygninger, kulturminneregistrering eller skjøtsel og formidling av kulturminner. Sametingets regionkontor i Nordre Nordland har i flere år holdt kurs i kulturminneregistrering, med sikte på at samiske samfunn selv skal kunne registrere, dokumentere og løfte fram sin fortid.

Bassebáikkít - Samiske hellige steder

Vesterålen og omegn sameforening skriver i sin høringsuttalelse at hellige steiner og fjell i Vesterålen må vernes, og at det må vises respekt for åndelige, samiske kulturminner.

Behovet for medvirkning fra samiske lokalsamfunn og tradisjonsbærere i kulturminneforvaltningen er særlig stort når det gjelder de samiske hellige stedene - *bassebáikkít*. Slike steder kan være graver og offerplasser, og hellige fjell, sjøer, kilder og trær. Offerplasser kan på sine steder ha vært brukt helt fram til på 1900-tallet. Fremdeles holdes offerplasser i respekt og ære blant dem som kjenner til dem. Dette fordrer en respektfull tilnærming fra kulturminneforvaltningen, og erkjennelse av at samiske hellige steder ikke er kulturminner i vanlig forstand, men i en viss forstand levende religiøse objekter.

Samiske hellige steder er i liten grad menneskeskapt. De består av naturens egne formasjoner. Det er gjennom stedsnavn og muntlige og skriftlige kilder man blir kjent med stedenes hellige status. Det skriftlige kildematerialet er ingen uttømmende kilde til samiske hellige steder. Hellige steder lokalbefolkning har hatt et forhold til og fortsatt å bruke, har man trolig ikke, eller iallfall sjeldent, fortalt om til folk utenfra. Mange offerplasser har bare vært kjent lokalt, og språklig og kulturell kunnskap og tilknytning har vært en forutsetning for at man har fått vite om dem. Det er først når slike lokalt forvaltede hellige steder har vært truet av utbygging at Sametinget har fått høre om dem.

For Sametinget reiser forvaltningen av de hellige stedene en rekke metodiske og etiske spørsmål og problemstillinger som i dag vurderes fra sak til sak. Sametingsrådet vil løfte dette i en egen sak for plenum. Forvaltningen av de hellige stedene opptar og engasjerer samisk lokalbefolkning. Ut over det åndelige aspektet er dette kanskje fordi de hellige stedene står for samenes tilhørighet til områdene man bor i og bruker, i fortid og nåtid.

Tap av identitet og mangfold

Jeg haver paa ett aars tid dennem det ikke villet tilstede (red. å flytte til Tromskysten), aarsagen som herefter følger. Uden de ville bo her nede ved siønsiden, i fjorderne, hos finderne. Og efterdi de ville holde til fields, og ikke her nede ved siøen, synes meg best at blive fieldfinder (som de ere) og de her nede ved siøen bo, siøfinder, for underskedens (red. forskjellens) skyld.

– Lensherre Hartvig Bille, 1609

For den dansk-norske staten representerte reindriftssamenes flyttinger på tvers av riksgrensen og deres bruk av Tromskysten en problematisk bruk. Dette bunnet i forhold som problemet med å innkreve skatt fra en nomadisk befolkning, og et ønske om å befolke kystregionen med fastboende som buffer mot andre staters territoriale krav. Med unionsoppløsningen i 1905 ble flyttsamene i store deler av det nordsamiske området bortdefinert fra det norske nasjonale fellesskapet som "svensksamer". Nasjonale identiteter ble satt foran reindriftssamenes egne kulturelle identiteter.

Elin Anna Labba har kommentert dette slik: "För samerna själva var medborgarskapet mer administrativt än identitetsskapande. Trots at de samer som flyttade till norska kusten formellt var svenska medborgare, uppger många att de kände sig mer hemma vid norska kusten, eftersom sommarboplatserna var av mer permanent karaktär än vad vinterbeteslanden var. Att de renskötanda samerna inte såg sig som svenskar, visade sig också genom deras språkkunskaper. De talade nordsamiska, kunde oftast också finska och lite norska, men hade bara begränsade kunskaper i det svenska språket".

Tapet av egen kulturell identitet og av tilhørighet til sommerbeitelandet er fornorskningsskader som medførte traumer på individ- og samfunnsnivå. I de tvangsflyttede familiene har disse traumene blitt overført fram til i dag. Også for familiene som begynte med helårdrift på Tromskysten medførte tvangsflyttingen traumer og tap av identitet og tilhørighet, ved at båndene til slekten ble brutt og familiene mistet driftsfellesskap og sosiale fellesskap. Familiene som ble igjen, har også måttet leve med hets fra lokalbefolkning helt fram til våre dager. "Svensksamene" var fratatt retten til å være i Norge, og dette fikk deres etterkommere kjenne på kroppen i sine lokalsamfunn.

Samenes områdetilhørighet krysser riksgrensene. Kommisjonen erkjenner at grensetrekninger har medført svekket samisk fellesskap på tvers av landegrensene. Sametingsrådet understøtter og fremmer kommisjonens forslag om *Samarbeidsprosjekter om kulturminner på tvers av landegrensene* som reparasjonstiltak. Dette tar også Norrös - skoltesamene til orde for i sin høringsuttalelse.

Som følge av nasjonsbyggingen ble samene ekskludert fra landets historie og definert som etnografisk objekt. Hesjedal framstiller dette som en symbolsk renselsesprosess, som innen historie- og arkeologifaget blant annet besto i at samenes tilknytning til landet ble forsøkt svekket gjennom innvandringshypoteser, og gjennom bestrebelser på å redusere samenes områder til et minimum. Den besto også i fortielse og usynliggjøring, i at man «glemte» det samiske. I etnografifaget oppsto en idé om et opprinnelig monokulturelt samisk veidesamfunn, der reinen var den sentrale ressurs for alle samer. Idéen medførte at reindriften framsto i et kulturelt og historisk vakuum, og at sjøsamiske næringer som fiske og husdyrhold ble fratatt tidsdybden og bortdefinert som samiske. Den var ikke empirisk forankret i verken historisk eller arkeologisk kildemateriale. Det historiske kildematerialet og lokale, muntlige overleveringer forteller om mangfold og om kulturell variasjon og dynamikk, samtidig som man ser kontinuitet i områdebruk og historisk og kulturell tilhørighet gjennom siidasystemet.

Synliggjøring av samisk tilstedeværelse og mangfold

Fornorskningen førte til tap av kulturell og historisk identitet og tap av mangfold. Mange av høringsuttalelsene Sametinget har mottatt, omhandler dette. Skoltesamer, pitesamer, sjøsamere, sørsamer og andre understreker viktigheten av at deres kultur og kulturarv blir sett og anerkjent, av Sametinget og av majoritetssamfunnet.

Tilrettelegging og formidling gjør at kulturminner kan oppleves, brukes og gi mening og identitet, og er viktig i reparasjonssammenheng. Sametinget har i løpet av det siste tiåret tilrettelagt kulturminner gjennom det

nasjonale «Bevaringsprogram for utvalgte arkeologiske kulturminner» (BARK). Lokalitetene Sametinget hittil har fått skiltet og tilrettelagt, formidler både skoltksamisk, nordsamisk, pitesamisk og sørsamisk kulturhistorie. Sett i forhold til det store geografiske området Sametinget forvalter, utgjør antall prosjekter et beskjedent omfang. Sametinget ønsker mer synliggjøring av kulturminner.

Urfolks kulturarv er i svært liten grad innskrevet på Unescos verdensarvliste. Kulturmiljøer fra sentrale deler av Europa dominerer listen. Sametinget har gjort en betydelig og langvarig innsats for å utarbeide et kunnskapsgrunnlag for oppføring av Várjjat siida på tentativ liste. Arbeidet med Várjjat Siida har pågått i flere år og en innskriving på Norgestentativ liste etterfulgt av en nominasjon vil være viktig for å synliggjøre samisk historie og forhistorie og vil bidra til større mangfold i verdensarven.

Várjjat Siida består av fem utvalgte kulturmiljøer i kommunene Nesseby, Tana og Båtsfjord i Finnmark. De fem komponentene vitner om 12 000 års menneskelig tilstedeværelse i Varangerområdet gjennom helt unike arkeologiske kulturminner og -miljøer som er tett sammenvevde med naturen og landskapet. Det tegnes opp en unik historie om en eksepsjonelt langvarig og vedvarende jeger-, fisker- og sankerkultur i et distinkt arktisk landskap. Det arkeologiske materialet viser både prehistoriske og historiske spor etter bosettinger, gravplasser, religiøse ritualer og hvordan mennesker har levd i tett samvirke med den arktiske naturen og naturressursene. De fem kulturmiljøene er sentrale referansesteder for arkeologi og forskning på samisk historie.

Riksantikvaren anbefaler at Várjjat siida oppføres på Norges tentative liste under kriterium (iii) som sier at nominerte områder skal "være et unikt, eller i alle fall eksepsjonelt, vitnesbyrd om en kulturtradisjon eller en sivilisasjon som enten fortsatt lever, eller som er forsvunnet". Anbefalingen er oversendt Klima- og miljødepartementet i 2023. UNESCOs mål for innskriving og nominasjon forutsetter at den videre prosessen skjer på regjeringens initiativ. Sametingsrådet mener Stortinget må se til at dette blir gjort.

Tilrettelegging og formidling har ekstra stor betydning når det gjelder områder, kulturminner eller historier preget av sterk fornorskning eller usynliggjøring. Den sørsamiske kulturarven er lite kjent blant allmenheten og blir ofte underkommunisert og «overskrevet» av norsk historie. Sametinget løfter i kulturminnemeldingen fram behovet for å gjøre sørsamisk kulturarv kjent og anerkjent, styrke samisk identitet i sørsamisk område og synliggjøre samisk områdebruk og tilstedeværelse i sørsamiske områder. Som et ledd i satsning på sørsamisk kulturarv har Sametinget gjennomført flere prosjekter i sørsamisk område, bla. i Orkland kommune i Trøndelag og i Valdres.

Vi har beskrevet hvordan samiske boliger har blitt revet og brent i forbindelse med jordbrukskolonialisering og tvangsflytting. Gjenoppføring av gammer kan ses som en måte å ta tilbake det tapte. Det gjennomføres flere slike prosjekter. I Romssavággi/Tromsdalen samarbeider Tromsø kommune, Sametinget og etterkommerne etter de tvangsflyttede om dokumentasjon og formidling av samisk kulturarv. Et aktuelt tiltak er oppføring av gamle på den gamle sommerboplassen på Dalheim, som synliggjøring av den samiske tilstedeværelsen som ble forsøkt utryddet.

Samiske bygninger rommer fortellinger som, hvis de formidles og videreføres, kan motvirke tap av identitet. I forbindelse med istandsettingen av de automatisk fredede samiske bygningene på den sjøsamiske Smukgården i Sør-Varanger erfarte Sametinget at prosessen handlet om noe mer. Byggeprosessen ble en innføring i sjøsamisk kultur og levemåte for eierne og en styrking av deres samiske identitet.

En utfordring når det gjelder bygningsvernet er behovet for å fastslå en entydig identitet i forhold til vernestatus. Det er kun samiske bygninger som har en fredningsgrense på år 1917. I kystområdene har det de siste hundreårene bodd både samisk, norsk og kvensk befolkning. Kildeskriktene gir langt fra alltid tydelige svar på etnisitet, og folk kan i dag oppfatte seg som litt av hvert (være av "blandingssekt", som en uttrykte det). Den samiske identiteten eller tilhørigheten er heller ikke alltid noe man ønsker å vise eller vedkjenne seg, og Sametingets behov for å finne ut av dette er ikke alltid velkomment. Sametingets svar på denne utfordringen har vært å se bygningene og bygdene i en helhetlig kulturell og historisk kontekst, der tilstedeværelsen av noe kvensk eller norsk ikke har utelukket at en bygning kunne bli definert som samisk.

Sametinget har i dag forvaltningsansvaret for samisk fartøyvern. Det samiske fartøyvernet var mer eller mindre ikke-eksisterende fram til forvaltningsansvaret ble delegert til Sametinget fra 2020. «Samisk fartøyvern» har ikke eksistert som egen fagkategori, og har dermed heller ikke vært et objekt for forvaltning. Vern av flytende kulturminner skiller seg fra annet kulturminnevern ved at det ikke fins noen form for automatisk fredning ut fra alder.

Samiske båter synliggjør blant annet sjøsamisk kulturarv. Båten har lenge vært et bærende element i sjø- og elvesamisk kultur. Samiske båtbyggertradisjoner kan dokumenteres langt tilbake i tid. Allerede kongesagaene beretter om samer som bygger store havgående skip. Petter Dass forteller om jektebygging på 1600-tallet, og gamle skifteprotokoller beskriver redskap og utstyr som ble benyttet i båtbygging. Mange historiske kilder beskriver samene som dyktige båtbyggere. Likevel har samiske tradisjonsbåter i lang tid blitt oversett som bærere av samisk kultur. Båtene har ikke vært tillagt samme status som symbol for det samiske som andre deler av den materielle kulturen.

Samfunnsendringer og påvirkning fra majoritetssamfunnet har endret på tradisjon og bruk. Mye av bruken knyttet til tradisjonell samisk husholdning og næringsutøvelse har forsvunnet, og kunnskap om bruk og håndverk knyttet til båtene har gått tapt. Bruk og bygging av samiske båter er likevel fremdeles en levende kunnskap som kan vedlikeholdes og videreføres, på linje med gammebygging.

Fremmedgjøring

Samer har blitt flyttet rundt på og fordrevet fra sine områder av staten og majoritetsbefolkningen, og erstattet med andre. Disse andre har vært nordmenn eller andre samiske slekter og familier. I tillegg til kunnskapstapet kan man peke på *fremmedgjøring* som fornorskningsskade i forhold til kulturminner. Kulturminnene kom til å tilhøre noen andre, et annet folk eller andre slekter og rettighetshavere. Det kan også være berettiget å forklare tap av sjøsamiske kulturminner ut fra fremmedgjøring, at kulturminnene tilhørte en fortid som skulle skjules og glemmes.

på regjeringens initiativ. Sametinget ber Stortinget se til at Várjjat siida blir skrevet inn på verdensarvlista.

Sametingsrådets innstilling

Kunst og kulturuttrykk

Sametinget er tilfreds med at Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har påpekt og dokumentert noen av fornorskningspolitikkenes skader på samisk kultur og kulturminner. I rapportens kapittel 19 Kunst og kulturuttrykk og under kommisjonens Pilar 3: Kultur har kommisjonen foreslått noen tiltak for å reparere skadene etter fornorskningen. Noen av tiltakene er mer generelle og overordnende, men det er også enkelte mer konkrete tiltak. Sametinget kommenterer kommisjonens tiltak, men kommer også med egne tiltak i denne saken. Sametinget inkluderer tiltak for samiske kulturminner, samiske medier, samisk religionsutøvelse og åndelighet, samisk frivillighet og samisk idrett.

Det er behov for et større reparasjonsarbeid før vi kan begynne å snakke om forsoning. Sametinget mener at alle samer må få mulighet til å ta tilbake det de har mistet grunnet fornorskningen. Det gjelder for eksempel å få mulighet til å lære å lage duodji, surre komagband, lage samisk tradisjonsmat, eller sin slekts tradisjonsjoiker.

Sametinget fremhever at samisk kunst- og kulturliv er mangfoldig, rikt og grenseoverskridende. Sametinget anerkjenner kunst- og kulturfeltet som et sentralt og viktig reparerende virkemiddel, men vi må samtidig huske at samiske kunstnere har rett til å skape kunst på sine egne premisser, for kunstens egen del, og ikke bare som instrument for å oppnå reparasjon og forsoning. Sametinget anerkjenner det viktige arbeidet som samiske kunstnere og kulturarbeidere har gjort for å motvirke fornorskningen.

Sametinget støtter kommisjonens påpekning om at vilkår og ressurser for virksomhet og forvaltning knyttet til

sikring av materiell og immateriell kulturarv ikke er tilstrekkelig for å sikre samisk kultur. Det fordres at Sametinget og det samiske samfunn settes ressursmessig i stand til å sikre og utvikle samisk kultur. Sametinget minner derfor om internasjonale konvensjoner som er normgivende for arbeid på kulturfeltet, og konvensjoner og erklæringer som berører urfolk og selvbestemmelse.

Kommisjonen har påpekt og drøftet mangelfull gjennomføring av vedtatt politikk. De senere år har samisk kunst, kultur, kulturarv, medier og samiske perspektiver generelt i økende grad blitt inkludert i stortingsmeldinger på feltet; i beskrivelser, men også i punkter som omhandler hva Regjeringen vil gjøre. Sametinget er fornøyd med det, men ser at det gjenstår en del når det gjelder oppfølging og implementering av dette. Sametinget forventer oppfølging og implementering av dette, og at Sametinget involveres der det er relevant.

Sametinget anerkjenner kirkens pågående forsoningsarbeid, og understreker at samisk kirkeliv, religiøsitet og åndelighet har fått lite omtale i rapporten, og at temaet derfor bør undersøkes nærmere.

Dette er Sametingets første behandling av kommisjonsrapporten. Det vil være behov for flere behandlinger, blant annet om mangelen av samiske institusjoner i geografiske områder og på enkelte fagfelt – institusjonsgapet. Dette vedtaket er derfor ikke å betrakte som en uttømmende behandling av reparasjon for samisk kunst, kulturuttrykk og kulturminner.

Tiltak 3.1 En omfattende og langsiktig nasjonal satsing på samisk kultur som en del av forsoningsarbeidet

Sametinget støtter kommisjonens forslag om en omfattende og langsiktig nasjonal satsning på samisk kultur som en del av forsoningsarbeidet. Sametinget forventer at det må bygges opp om grunnleggende infrastruktur, kulturell grunnmur og helhetlige finansieringsordninger for det samiske kulturfeltet. Sametinget viser til behovet for at alle samer som ønsker det, kan få mulighet til å lære om sin tapte kultur der de bor.

Sametinget må settes i stand til å møte og følge opp tiltak som foreslås av kommisjonen, og som oppfølging Stortingets behandling. Sametinget har derfor forventning om økte økonomiske rammer for å kunne styrke og utvikle samiske kulturinstitusjoner og egne støtteordninger, og for å kunne tilrettelegge for at samiske kunstnere og kulturarbeidere får tilfredsstillende rammevilkår og utviklingsmuligheter.

Sametinget mener at Stortinget bør vurdere å stille klare forventninger til offentlig virksomhet og forvaltning som har bidratt i fornorskning at de må sette i gang prosesser for å se hvordan de kan reparere urett. Stortinget, som bevilgende myndighet, kan benytte seg av tildelingskriterier og rapporteringskrav på offentlige tilskudd for å legge føringer om bred deltakelse og forventninger i forsoningsarbeid.

Sametinget mener at aktører som forvalter tilskuddsordninger i Norge tilstreber å øke egen kunnskap om samisk kultur og kunst, slik at ordningene kan ivareta det samiske kunst- og kulturfeltets behov. Videre bør de se på representasjon og om samisk kunst og kultur kan innarbeides i strategidokumenter- og planer. Her vil Sametinget nevne aktører som deler ut tilskudd som blant annet: Kulturfondet, Kulturtanken, Kulturdepartementet og medlemmene i Norwegian Arts Abroad-nettverket.

Sametinget foreslår at det vurderes å utforme en form for veileder eller kurspakke rettet mot nasjonale og regionale kulturinstitusjoner og interesseorganisasjoner på kunst- og kulturfeltet for å sikre kompetanseheving på samisk kunst og kultur.

Sametinget er kjent med at Stortinget har til behandling Meld. St.22 (2022-2023) Kunstnarkår. Det er flere beskrivelser og tiltak i stortingsmeldingen som er relevante tiltak i oppfølging av kommisjonens rapport. Sametinget ser frem til en god dialog med Stortinget om videre prosess og har klare forventninger til både oppfølging og gjennomføring av tiltakene i meldingen.

Sametinget anerkjenner den innsats som er lagt ned av de samiske museene og norske samarbeidsaktører i arbeidet med Bååstede-prosjektet og prosjektet Dávvirat Duiskkas som skal kartlegge samiske samlinger i Tyskland. Sametinget anser det som viktig at disse prosjektene videreføres og videreutvikles for at samiske gjenstander tilbakeføres til det samiske folk, og da spesielt seremonielle gjenstander, i tråd med FN's erklæring

som urfolk. Det må gjøres en grundig kartlegging av samiske samlinger i norske og utenlandske museer.

Sametinget mener produksjonen, formidlingen og tilgjengeligheten av samisk litteratur må styrkes.

Sametinget understreker at samisk immateriell kulturarv skal være levende kulturarv i dag og for fremtiden, og at det må ses på som et grenseoverskridende felt.

Sametinget viser til behovet for virkemidler, rammebetingelser og forvaltning for å beskytte samiske kulturelementer mot kulturell misappropriasjon og misbruk.

Sametinget viser til nasjonale myndigheters overordnede ansvar for å sikre tilstrekkelig finansiering og tilrettelegging slik at samisk immateriell kulturarv kan fortsette å være levende kulturarv også i fremtiden.

Sametinget anser at det er et behov for et institusjonelt hjem for joik og at rammer for etablering og drift må sikres. Det bør videre tilrettelegges for videreføring av joiketradisjonen gjennom økt kunnskap og tilgjengeliggjøring, anerkjennelse og revitalisering av ulike joikedialekter. Sametinget erkjenner at joiken er i en uavklart rettighetssituasjon som må følges opp videre.

Tiltak 3.2. Styrke de økonomiske rammene for samiske kulturnæringer- og institusjoner

Sametinget støtter kommisjonens forslag til å styrke de økonomiske rammene for samiske kulturnæringer- og institusjoner.

Sametinget forventer et reelt samisk kulturløft, som også er omtalt i regjeringens Hurdalsplattform, for å sikre likeverdige økonomiske rammer og utviklingsmuligheter for samiske kulturinstitusjoner, kulturorganisasjoner og kunstner- og kulturmiljø. En grunnleggende infrastruktur, kulturell grunnmur og helhetlige finansieringsordninger for det samiske kulturfeltet er sentrale forutsetninger.

Sametinget anerkjenner samiske museers sterke faglige kompetanse og bidrag i forskning, forvaltning og formidling av samisk historie og kulturarv. De samiske museene bør sikres utviklingsmuligheter og tilstrekkelig kapasitet og ressurser til å utøve sitt samfunnsoppdrag. Videre støtter Sametinget kommisjonens oppfordring om å styrke de økonomiske rammene for Ä'vv Saa'mi Mu'zei / Ä'vv skoltesamisk museum.

Sametinget erkjenner at det eksisterer et institusjonsgap der mange samiske geografiske områder og fagfelt mangler institusjoner. Dette må følges opp i videre behandling i oppfølging av rapporten.

Tiltak 3.3 Oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid med samiske institusjoner, og til å bidra til synliggjøring, ivaretagelse og formidling av samisk kultur

Sametinget støtter kommisjonens oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid med samiske institusjoner og til å bidra til synliggjøring av samisk kultur.

Sametinget vil påpeke at nasjonale institusjoner med nasjonalt ansvar og samfunnsoppdrag, allerede har et ansvar for formidling av samisk kunst, kultur og historie som del av kulturen i Norge, og har derfor forventning om at det følges opp. Det kan også gjelde institusjoner på et regionalt og lokalt nivå.

Sametinget anser de samiske institusjonene som gode bidragsytere til slike samarbeid, men forutsetter da at samiske institusjoner settes kapasitetsmessig i stand til å kunne imøtekomme den økte interessen og ønsker om samarbeid.

Sametinget vil peke på behovet for et bredt og mangfoldig sett av virkemidler for å fremme samisk kunst og kultur nasjonalt og internasjonalt. Sametinget ber Stortinget se til at dette ansvaret adresseres til relevante aktører innenfor kunst- og kulturfeltet, samtidig som Sametinget må være en samarbeidspartner i det arbeidet.

Sametinget viser til behovet for statistikk, kunnskapsinnhenting og jevnlige analyser for å kunne utforme strategier og mål for samisk kunst- og kulturliv i fremtiden. Sametinget vil påpeke at det også er et nasjonalt

ansvar å sikre tilstrekkelig kunnskap og utredninger på det samiske kunst- og kulturfeltet.

Sametinget viser til det pågående kartleggingsprosjektet i regi av Kulturdirektoratet, i samarbeid med Sametinget og Samerådet, og mener at lignende kartlegginger jevnlig bør gjennomføres. Det bør videre vurderes om nasjonale institusjoner med statlig finansiering årlig bør rapportere om synliggjøring og formidling av samisk kunst og kultur.

Sametinget oppfordrer Kulturrådet til å utvide innkjøpsordningen for litteratur til å omfatte litteratur skrevet på samisk.

Sametinget oppfordrer alle offentlige bibliotek til å tilgjengeliggjøre og synliggjøre samisk litteratur og litteratur om samiske forhold i større grad og på denne måten bidra til å øke kunnskap og forståelse for samisk språk, kultur og historie.

Sametinget oppfordrer at det legges til rette for at flere kulturskoler kan tilby samisk innhold og perspektiv. Sametinget understreker betydningen av at samiske barn og unge får kulturtilbud om egen historie og egne kunst og kulturuttrykk.

Sametinget oppfordrer til at det tilrettelegges for enda flere samiske produksjoner og innhold gjennom Den kulturelle skolesekken og Den kulturelle spaserstokken. Dette kan bidra til økt kunnskap og forståelse, og at et mangfold av samiske kulturtilbud videreutvikles.

Tiltak 3.4. En styrking av det grenseoverskridende samarbeidet om samisk kultur

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å utarbeide et program til støtte for internasjonal formidling av urfolks- og minoritetskultur, tilknyttet for eksempel Nordisk kulturfond. Sametinget forutsetter relevant kompetanse i forvaltningsorganet som velges, og at Sametinget, norskfinner/kvener og skogfinner involveres i utformingen av programmet.

Sametinget vil videreføre grenseoverskridende samisk samarbeid om samisk immateriell kulturarv. En kartlegging og eventuell listeføring av samisk immateriell kulturarv kan være del av slikt samarbeid. Sametinget vil peke på at organisering og finansiering av et felles samisk koordineringsorgan bør utredes nærmere.

Sametinget mener at et felles samisk kulturfond bør utredes. Fondet bør ha samisk forvaltning og bør finansieres av Norge, Sverige og Finland i fellesskap. Organisering og virkemidler må utredes nærmere, og det må skje i samarbeid med Sametinget i Finland og Sametinget i Sverige, samt aktuelle myndigheter og kulturetater i Sápmi.

Sametinget anerkjenner det viktige arbeidet som Samerådet og Samisk kunstnerråd gjør for å styrke og utvikle det grenseoverskridende kunst- og kulturfeltet. Sametinget vil understreke betydningen av at Samerådet og Samisk kunstnerråd gis tilstrekkelige rammer for dette grenseoverskridende arbeidet og at dette ansvaret også tilligger nasjonale og nordiske organ.

Sametinget vil påpeke at det er viktig å styrke det grenseoverskridende samarbeidet på det samiske kunst- og kulturfeltet og at organisasjoner som Arktisk råd og Nordisk ministerråd utfordres til å se på strategier for hvordan dette kan gjøres innenfor sine ansvarsområder. Sametinget vil vise til Arctic Arts Summit som en viktig arena for å styrke kultursamarbeidet og sivilsamfunnsutviklingen i Sápmi, men også i Arktis i et urfolksperspektiv. Sametinget støtter etableringen av et fast sekretariat for Arctic Arts Summit og at denne legges til Sápmi.

Se plenumssak Sannhet og forsoning - pilar 2 Språk og opplæring for nærmere omtale av navn og navneloven.

Sametingsrådets forslag til supplerende tiltak

Tiltak 3.5 – Samisk mediemangfold

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å oppfordre media til å styrke mediedekningen av urfolk og

nasjonale minoriteter.

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å styrke det nordiske mediesamarbeidet for å utvikle det samiske medietilbudet, både på sør-, lule-, nord-, pite-, ume- og skoltesamisk. Sametinget mener videre at det bør være krav om samisk innhold i allmennkringkastingsoppdraget, og at de nasjonale kringkasterne SVT, YLE og NRK fjerner geoblokking på samisk medieinnhold som et grenseoverskridende tiltak.

Sametinget støtter kommisjonens påpekning om at det er spesielt viktig å prioritere medietilbudet til barn og unge, og samtidig sikre at samer får tilgang til nyheter og viktig informasjon på sitt eget morsmål.

Sametinget viser til mål og strategier i Djiereguedtje - Sametingets melding om samiske medier fra 2023 som har som mål å sikre et mangfoldig medietilbud for den samiske befolkning.

Sametinget mener finansiering til de samiske mediene bør styrkes. Det bør videre tilrettelegges for utdanning og rekruttering av journalister med kompetanse på samisk språk, kultur og samfunnsliv.

Sametinget mener at det bør utarbeides en større utredning om samiske medier for styrke kunnskapsgrunnlaget vedrørende samiske medievaner og behov, i samarbeid med nasjonale aktører med utrednings- og forskningskompetanse. Det er også behov for økt forskning på samiske medier og medieforhold.

Tiltak 3.7 – Samisk idrett og frivilligheten

Sametinget anerkjenner den uvurderlige innsatsen frivillige lag og foreninger gjør for samiske kultur-, idrett og aktivitetstilbud som tilbyr arena for læring og praktisering av samisk språk, kunst, kultur og kulturarv. Samtidig ser Sametinget behovet for at hele den samiske frivilligheten får vilkår til å bygge seg opp og utvikle seg.

Samiske barn og ungdom deltar gjennom paraplyorganisasjonen Sámi Valáštallan Lihttu(SVL) i idretter som fotball, ski, lassokasting og reinkappkjøring. Sametinget er opptatt av å legge til rette for samisk idrett over hele Sápmi og at dette anerkjennes som et grenseoverskridende arbeid som det er nødvendig å legge til rette for i alle tre land SVL har aktivitet i. Samisk idrett er viktig for aktive barn og unge, for identitet, språk, kultur og trygge fellesskap. Sametinget har en egen idrettsavtale som det er behov for å videreutvikle med gode rammebetingelser. Sametinget har behov for bedre rammer for oppfølging av Idrettsavtalen.

Tiltak 3.8 – Duodji

Sametinget mener at duodji trenger økte midler for å kunne sikre kurs og veiledning til samer som ønsker å ta tilbake duodji. Sametinget må settes i stand til å sikre reparasjonsarbeid og utviklingsarbeid.

Sametinget mener det er behov for mer forskning og dokumentasjon av duodji, særlig duodjiteknikker som er sterkt truet.

Sametinget mener det er behov for et eget samisk fartøyvernsenter for å ivareta samisk båtbyggertradisjon, som er sterkt truet.

Sametinget mener at tradisjonsbærere innen duodji bør få stipender for å videreføre tradisjonene og kunnskapene til yngre utøvere.

Sametinget mener at det er stort behov for flere felles duodjiverksteder. Dette gjelder særlig innen garraduodji (tre/hornduodji) og våtrom for arbeid med skinn. Sametinget støtter slike verksteder i dag, men trenger økte midler til dette.

Sametinget mener at duodji må inkorporeres i kulturskoler.

Kulturminner

Sametinget mener samiske kulturminner har gått tapt som følge av jordbrukskolonialisering og fornorskning. Mange har også gått tapt på grunn av store statlige inngrep som vassdragsreguleringer og skytefelt, foretatt før samiske kulturminner hadde noen beskyttelse i lov.

Sametinget mener at samiske kulturminner også er underrepresentert på grunn av beliggenhet i områder som ikke har vært omfattet av nasjonale registreringsprogram, eller fordi de i mangel av kunnskap har blitt registrert som noe annet, som norrøne/norske kulturminner. Samiske kulturminner er også underrepresentert i den nasjonale kulturminnedatabasen.

Sametinget mener derfor det bør legges til rette for at samiske kulturminner, bygninger og historie registreres og dokumenteres før enda flere går tapt.

Tiltak 3.9 Nasjonale lovverk og ordninger som ivaretar samisk kulturarv og selvbestemmelse

Sametingets plenumsvedtak fra 2007 om forvaltningsmyndigheten over kulturminner må tas til følge av nasjonale myndigheter. Samenes rett til selvbestemmelse innebærer at Sametingets forvaltningsmyndighet må følge av lov, og ikke av forskrift. Sametinget kan i dag instrueres av nasjonale myndigheter i vår forvaltning av det samiske folks kulturarv. Nasjonale program og ordninger for kulturminneforvaltning og tilskudd må tilpasses samisk kulturminneforvaltning og samiske kulturminner og bygninger. Kompetanse i samisk arkeologi og samisk kulturell kompetanse må vektlegges når samiske kulturminner undersøkes i forbindelse med nasjonale prosjekt og program.

Sametinget anser at de eldste sporene etter folk i Sápmi en del av samenes forhistorie og kulturarv, men de eldste kulturminnene i Sápmi forvaltes i dag av de norske fylkeskommunene. Sametinget mener den todelte forvaltningen bidrar til fortsatt tap av fortid og kunnskap påført av fornorskningen, og at Sametinget også må ha forvaltningsmyndighet over eldre samiske kulturminner.

Tiltak 3.10 Samarbeidsprosjekter om kulturminner på tvers av landegrensene

Samenes områdetilhørighet krysser riksgrensene. Staten har erstattet flyttsamenes kulturelle identitet og tilhørighet til beiteland, slekt og sosiale fellesskap på tvers av riksgrensene med nasjonale identiteter. Bånd har blitt brutt. Dette har medført traumer på samfunns- og individnivå. Tiltaket anerkjenner samenes tilhørighet på tvers av riksgrenser.

Tiltak 3.11 Sikre en robust samisk kulturminneforvaltning

Sametinget må dimensjoneres til å ivareta Sametingets rolle og myndighet som høringsinstans i arealsaker og i rollen som forvalter og formidler av samiske kulturminner og bygninger. 30 år etter opprettelsen av et eget samisk kulturminnevern er kulturminneforvaltningen i hele Sametinget på størrelse med kulturminneforvaltningen i en enkelt fylkeskommune.

Tiltak 3.12 Opprettholde og styrke utdanning og forskning i samisk arkeologi

Sametinget mener at et godt undervisningstilbud i samisk arkeologi er en nødvendighet for å kunne rekruttere ansatte til samisk kulturminneforvaltning og for å kunne skape ny kunnskap om samiske kulturminner og historie gjennom forskning. Samisk kulturminneforvaltning trenger ansatte som både har utdanning i samisk arkeologi og språklig og kulturell kompetanse.

Tiltak 3.13 Nasjonal satsning på registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner, bygninger og historie

Sametinget foreslår en nasjonal satsning på registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner. Staten har siktet mot og aktivt sørget for at samisk fortid ble fortiet og glemt, og for at spor etter samisk bosetting ble visket bort. Sametinget mener tap av fortid er en fornorskningsskade som har hatt svært alvorlige konsekvenser for samene på både samfunns- og individnivå.

Tiltak 3.14 - Nominasjon av Várjjat siida til UNESCOs verdensarvliste

Riksantikvaren har anbefalt Klima- og miljødepartementet å skrive Várjjat siida på Norges tentative liste over verdensarv i 2023. Sametingsrådet ber KLD om å ta dette til følge. Urfolks kulturmiljø er underrepresentert på UNESCOs verdensarvliste. En innskriving av Várjjat siida på verdensarvlista vil bidra til å synliggjøre verdien av urfolks kulturmiljøer, og samene er Europas eneste urfolk. UNESCOs mal for innskriving og nominasjon forutsetter at den videre prosessen skjer på regjeringens initiativ. Sametinget ber Stortinget se til at Várjjat siida blir skrevet inn på verdensarvlista.

Sametingsrådet – plenumsaker - 004/24

SRP - vedtak:

Sametingsrådets innstilling

Kunst og kulturuttrykk

Sametinget er tilfreds med at Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har påpekt og dokumentert noen av fornorskningens skader på samisk kultur og kulturminner. I rapportens kapittel 19 Kunst og kulturuttrykk og under kommisjonens Pilar 3: Kultur har kommisjonen foreslått noen tiltak for å reparere skadene etter fornorskningen. Noen av tiltakene er mer generelle og overordnende, men det er også enkelte mer konkrete tiltak. Sametinget kommenterer kommisjonens tiltak, men kommer også med egne tiltak i denne saken. Sametinget inkluderer tiltak for samiske kulturminner, samiske medier, samisk religionsutøvelse og åndelighet, samisk frivillighet og samisk idrett.

Det er behov for et større reparasjonsarbeid før vi kan begynne å snakke om forsoning. Sametinget mener at alle samer må få mulighet til å ta tilbake det de har mistet grunnet fornorskningen. Det gjelder for eksempel å få mulighet til å lære å lage duodji, surre komagband, lage samisk tradisjonsmat, eller sin slekts tradisjonsjoiker.

Sametinget fremhever at samisk kunst- og kulturliv er mangfoldig, rikt og grenseoverskridende. Sametinget anerkjenner kunst- og kulturfeltet som et sentralt og viktig reparerende virkemiddel, men vi må samtidig huske at samiske kunstnere har rett til å skape kunst på sine egne premisser, for kunstens egen del, og ikke bare som instrument for å oppnå reparasjon og forsoning. Sametinget anerkjenner det viktige arbeidet som samiske kunstnere og kulturarbeidere har gjort for å motvirke fornorskningen.

Sametinget støtter kommisjonens påpekning om at vilkår og ressurser for virksomhet og forvaltning knyttet til sikring av materiell og immateriell kulturarv ikke er tilstrekkelig for å sikre samisk kultur. Det fordres at Sametinget og det samiske samfunn settes ressursmessig i stand til å sikre og utvikle samisk kultur. Sametinget minner derfor om internasjonale konvensjoner som er normgivende for arbeid på kulturfeltet, og konvensjoner og erklæringer som berører urfolk og selvbestemmelse.

Kommisjonen har påpekt og drøftet mangelfull gjennomføring av vedtatt politikk. De senere år har samisk kunst, kultur, kulturarv, medier og samiske perspektiver generelt i økende grad blitt inkludert i stortingsmeldinger på feltet; i beskrivelser, men også i punkter som omhandler hva Regjeringen vil gjøre. Sametinget er fornøyd med det, men ser at det gjenstår en del når det gjelder oppfølging og implementering av dette. Sametinget forventer oppfølging og implementering av dette, og at Sametinget involveres der det er relevant.

Sametinget anerkjenner kirkens pågående forsoningsarbeid, og understreker at samisk kirkeliv, religiøsitet og åndelighet har fått lite omtale i rapporten, og at temaet derfor bør undersøkes nærmere.

Dette er Sametingets første behandling av kommisjonsrapporten. Det vil være behov for flere behandlinger, blant annet om mangelen av samiske institusjoner i geografiske områder og på enkelte fagfelt – institusjonsgapet.

Dette vedtaket er derfor ikke å betrakte som en uttømmende behandling av reparasjon for samisk kunst, kulturuttrykk og kulturminner.

Tiltak 3.1 En omfattende og langsiktig nasjonal satsing på samisk kultur som en del av forsoningsarbeidet

Sametinget støtter kommisjonens forslag om en omfattende og langsiktig nasjonal satsning på samisk kultur som en del av forsoningsarbeidet. Sametinget forventer at det må bygges opp om grunnleggende infrastruktur, kulturell grunnmur og helhetlige finansieringsordninger for det samiske kulturfeltet. Sametinget viser til behovet for at alle samer som ønsker det, kan få mulighet til å lære om sin tapte kultur der de bor.

Sametinget må settes i stand til å møte og følge opp tiltak som foreslås av kommisjonen, og som oppfølging Stortingets behandling. Sametinget har derfor forventning om økte økonomiske rammer for å kunne styrke og utvikle samiske kulturinstitusjoner og egne støtteordninger, og for å kunne tilrettelegge for at samiske kunstnere og kulturarbeidere får tilfredsstillende rammevilkår og utviklingsmuligheter.

Sametinget mener at Stortinget bør vurdere å stille klare forventninger til offentlig virksomhet og forvaltning som har bidratt i fornorskning at de må sette i gang prosesser for å se hvordan de kan reparere urett. Stortinget, som bevilgende myndighet, kan benytte seg av tildelingskriterier og rapporteringskrav på offentlige tilskudd for å legge føringer om bred deltakelse og forventninger i forsoningsarbeid.

Sametinget mener at aktører som forvalter tilskuddsordninger i Norge tilstreber å øke egen kunnskap om samisk kultur og kunst, slik at ordningene kan ivareta det samiske kunst- og kulturfeltets behov. Videre bør de se på representasjon og om samisk kunst og kultur kan innarbeides i strategidokumenter- og planer. Her vil Sametinget nevne aktører som deler ut tilskudd som blant annet: Kulturfondet, Kulturtanken, Kulturdepartementet og medlemmene i Norwegian Arts Abroad-nettverket.

Sametinget foreslår at det vurderes å utforme en form for veileder eller kurspakke rettet mot nasjonale og regionale kulturinstitusjoner og interesseorganisasjoner på kunst- og kulturfeltet for å sikre kompetanseheving på samisk kunst og kultur.

Sametinget er kjent med at Stortinget har til behandling Meld. St.22 (2022-2023) Kunstnarkår. Det er flere beskrivelser og tiltak i stortingsmeldingen som er relevante tiltak i oppfølging av kommisjonens rapport. Sametinget ser frem til en god dialog med Stortinget om videre prosess og har klare forventninger til både oppfølging og gjennomføring av tiltakene i meldingen.

Sametinget anerkjenner den innsats som er lagt ned av de samiske museene og norske samarbeidsaktører i arbeidet med Bååstede-prosjektet og prosjektet Dávvirat Duiskkas som skal kartlegge samiske samlinger i Tyskland. Sametinget anser det som viktig at disse prosjektene videreføres og videreutvikles for at samiske gjenstander tilbakeføres til det samiske folk, og da spesielt seremonielle gjenstander, i tråd med FN's erklæring som urfolk. Det må gjøres en grundig kartlegging av samiske samlinger i norske og utenlandske museer.

Sametinget mener produksjonen, formidlingen og tilgjengeligheten av samisk litteratur må styrkes.

Sametinget understreker at samisk immateriell kulturarv skal være levende kulturarv i dag og for fremtiden, og at det må ses på som et grenseoverskridende felt.

Sametinget viser til behovet for virkemidler, rammebetingelser og forvaltning for å beskytte samiske kulturelementer mot kulturell misappropiasjon og misbruk.

Sametinget viser til nasjonale myndigheters overordnede ansvar for å sikre tilstrekkelig finansiering og tilrettelegging slik at samisk immateriell kulturarv kan fortsette å være levende kulturarv også i fremtiden.

Sametinget anser at det er et behov for et institusjonelt hjem for joik og at rammer for etablering og drift må sikres. Det bør videre tilrettelegges for videreføring av joiketradisjonen gjennom økt kunnskap og tilgjengeliggjøring, anerkjennelse og revitalisering av ulike joikedialekter. Sametinget erkjenner at joiken er i en

uavklart rettighetssituasjon som må følges opp videre.

Tiltak 3.2. Styrke de økonomiske rammene for samiske kulturnæringer- og institusjoner

Sametinget støtter kommisjonens forslag til å styrke de økonomiske rammene for samiske kulturnæringer- og institusjoner.

Sametinget forventer et reelt samisk kulturløft, som også er omtalt i regjeringens Hurdalsplattform, for å sikre likeverdige økonomiske rammer og utviklingsmuligheter for samiske kulturinstitusjoner, kulturorganisasjoner og kunstner- og kulturmiljø. En grunnleggende infrastruktur, kulturell grunnmur og helhetlige finansieringsordninger for det samiske kulturfeltet er sentrale forutsetninger.

Sametinget anerkjenner samiske museers sterke faglige kompetanse og bidrag i forskning, forvaltning og formidling av samisk historie og kulturarv. De samiske museene bør sikres utviklingsmuligheter og tilstrekkelig kapasitet og ressurser til å utøve sitt samfunnsoppdrag. Videre støtter Sametinget kommisjonens oppfordring om å styrke de økonomiske rammene for Ä'vv Saa'mi Mu'zei / Ä'vv skoltesamisk museum.

Sametinget erkjenner at det eksisterer et institusjonsgap der mange samiske geografiske områder og fagfelt mangler institusjoner. Dette må følges opp i videre behandling i oppfølging av rapporten.

Tiltak 3.3 Oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid med samiske institusjoner, og til å bidra til synliggjøring, ivaretagelse og formidling av samisk kultur

Sametinget støtter kommisjonens oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid med samiske institusjoner og til å bidra til synliggjøring av samisk kultur.

Sametinget vil påpeke at nasjonale institusjoner med nasjonalt ansvar og samfunnsoppdrag, allerede har et ansvar for formidling av samisk kunst, kultur og historie som del av kulturen i Norge, og har derfor forventning om at det følges opp. Det kan også gjelde institusjoner på et regionalt og lokalt nivå.

Sametinget anser de samiske institusjonene som gode bidragsyttere til slike samarbeid, men forutsetter da at samiske institusjoner settes kapasitetsmessig i stand til å kunne imøtekomme den økte interessen og ønsker om samarbeid.

Sametinget vil peke på behovet for et bredt og mangfoldig sett av virkemidler for å fremme samisk kunst og kultur nasjonalt og internasjonalt. Sametinget ber Stortinget se til at dette ansvaret adresseres til relevante aktører innenfor kunst- og kulturfeltet, samtidig som Sametinget må være en samarbeidspartner i det arbeidet.

Sametinget viser til behovet for statistikk, kunnskapsinnhenting og jevnlig analyse for å kunne utforme strategier og mål for samisk kunst- og kulturliv i fremtiden. Sametinget vil påpeke at det også er et nasjonalt ansvar å sikre tilstrekkelig kunnskap og utredninger på det samiske kunst- og kulturfeltet.

Sametinget viser til det pågående kartleggingsprosjektet i regi av Kulturdirektoratet, i samarbeid med Sametinget og Samerådet, og mener at lignende kartlegginger jevnlig bør gjennomføres. Det bør videre vurderes om nasjonale institusjoner med statlig finansiering årlig bør rapportere om synliggjøring og formidling av samisk kunst og kultur.

Sametinget oppfordrer Kulturrådet til å utvide innkjøpsordningen for litteratur til å omfatte litteratur skrevet på samisk.

Sametinget oppfordrer alle offentlige bibliotek til å tilgjengeliggjøre og synliggjøre samisk litteratur og litteratur om samiske forhold i større grad og på denne måten bidra til å øke kunnskap og forståelse for samisk språk, kultur og historie.

Sametinget oppfordrer at det legges til rette for at flere kulturskoler kan tilby samisk innhold og perspektiv. Sametinget understreker betydningen av at samiske barn og unge får kulturtilbud om egen historie og egne kunst

og kulturuttrykk.

Sametinget oppfordrer til at det tilrettelegges for enda flere samiske produksjoner og innhold gjennom Den kulturelle skolesekken og Den kulturelle spaserstokken. Dette kan bidra til økt kunnskap og forståelse, og at et mangfold av samiske kulturtilbud videreutvikles.

Tiltak 3.4. En styrking av det grenseoverskridende samarbeidet om samisk kultur

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å utarbeide et program til støtte for internasjonal formidling av urfolks- og minoritetskultur, tilknyttet for eksempel Nordisk kulturfond. Sametinget forutsetter relevant kompetanse i forvaltningsorganet som velges, og at Sametinget, norskfinner/kvener og skogfinner involveres i utformingen av programmet.

Sametinget vil videreføre grenseoverskridende samisk samarbeid om samisk immateriell kulturarv. En kartlegging og eventuell listeføring av samisk immateriell kulturarv kan være del av slikt samarbeid. Sametinget vil peke på at organisering og finansiering av et felles samisk koordineringsorgan bør utredes nærmere.

Sametinget mener at et felles samisk kulturfond bør utredes. Fondet bør ha samisk forvaltning og bør finansieres av Norge, Sverige og Finland i fellesskap. Organisering og virkemidler må utredes nærmere, og det må skje i samarbeid med Sametinget i Finland og Sametinget i Sverige, samt aktuelle myndigheter og kulturetater i Sápmi.

Sametinget anerkjenner det viktige arbeidet som Samerådet og Samisk kunstnerråd gjør for å styrke og utvikle det grenseoverskridende kunst- og kulturfeltet. Sametinget vil understreke betydningen av at Samerådet og Samisk kunstnerråd gis tilstrekkelige rammer for dette grenseoverskridende arbeidet og at dette ansvaret også tilligger nasjonale og nordiske organ.

Sametinget vil påpeke at det er viktig å styrke det grenseoverskridende samarbeidet på det samiske kunst- og kulturfeltet og at organisasjoner som Arktisk råd og Nordisk ministerråd utfordres til å se på strategier for hvordan dette kan gjøres innenfor sine ansvarsområder. Sametinget vil vise til Arctic Arts Summit som en viktig arena for å styrke kultursamarbeidet og sivilsamfunnsutviklingen i Sápmi, men også i Arktis i et urfolksperspektiv. Sametinget støtter etableringen av et fast sekretariat for Arctic Arts Summit og at denne legges til Sápmi.

Se plenumssak Sannhet og forsoning - pilar 2 Språk og opplæring for nærmere omtale av navn og navneloven.

Sametingsrådets forslag til supplerende tiltak

Tiltak 3.5 – Samisk mediemangfold

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å oppfordre media til å styrke mediedekningen av urfolk og nasjonale minoriteter.

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å styrke det nordiske mediesamarbeidet for å utvikle det samiske medietilbudet, både på sør-, lule-, nord-, pite-, ume- og skoltksamisk. Sametinget mener videre at det bør være krav om samisk innhold i allmennkringkastingsoppdraget, og at de nasjonale kringkasterne SVT, YLE og NRK fjerner geoblokking på samisk medieinnhold som et grenseoverskridende tiltak.

Sametinget støtter kommisjonens påpekning om at det er spesielt viktig å prioritere medietilbudet til barn og unge, og samtidig sikre at samer får tilgang til nyheter og viktig informasjon på sitt eget morsmål.

Sametinget viser til mål og strategier i Dijreguedtije - Sametingets melding om samiske medier fra 2023 som har som mål å sikre et mangfoldig medietilbud for den samiske befolkning.

Sametinget mener finansiering til de samiske mediene bør styrkes. Det bør videre tilrettelegges for utdanning og rekruttering av journalister med kompetanse på samisk språk, kultur og samfunnsliv.

Sametinget mener at det bør utarbeides en større utredning om samiske medier for styrke kunnskapsgrunnlaget

vedrørende samiske medievaner og behov, i samarbeid med nasjonale aktører med utrednings- og forskningskompetanse. Det er også behov for økt forskning på samiske medier og medieforhold.

Tiltak 3.7 – Samisk idrett og frivilligheten

Sametinget anerkjenner den uvurderlige innsatsen frivillige lag og foreninger gjør for samiske kultur-, idrett og aktivitetstilbud som tilbyr arena for læring og praktisering av samisk språk, kunst, kultur og kulturarv. Samtidig ser Sametinget behovet for at hele den samiske frivilligheten får vilkår til å bygge seg opp og utvikle seg.

Samiske barn og ungdom deltar gjennom paraplyorganisasjonen Sámi Valášttallan Lihttu(SVL) i idretter som fotball, ski, lassokasting og reinkappkjøring. Sametinget er opptatt av å legge til rette for samisk idrett over hele Sápmi og at dette anerkjennes som et grenseoverskridende arbeid som det er nødvendig å legge til rette for i alle tre land SVL har aktivitet i. Samisk idrett er viktig for aktive barn og unge, for identitet, språk, kultur og trygge fellesskap. Sametinget har en egen idrettsavtale som det er behov for å videreutvikle med gode rammebetingelser. Sametinget har behov for bedre rammer for oppfølging av Idrettsavtalen.

Tiltak 3.8 – Duodji

Sametinget mener at duodji trenger økte midler for å kunne sikre kurs og veiledning til samer som ønsker å ta tilbake duodji. Sametinget må settes i stand til å sikre reparasjonsarbeid og utviklingsarbeid.

Sametinget mener det er behov for mer forskning og dokumentasjon av duodji, særlig duodjiteknikker som er sterkt truet.

Sametinget mener det er behov for et eget samisk fartøyvernssenter for å ivareta samisk båtbyggertradisjon, som er sterkt truet.

Sametinget mener at tradisjonsbærere innen duodji bør få stipender for å videreføre tradisjonene og kunnskapene til yngre utøvere.

Sametinget mener at det er stort behov for flere felles duodjiverksteder. Dette gjelder særlig innen garraduodji (tre/hornduodji) og våtrom for arbeid med skinn. Sametinget støtter slike verksteder i dag, men trenger økte midler til dette.

Sametinget mener at duodji må inkorporeres i kulturskoler.

Kulturminner

Sametinget mener samiske kulturminner har gått tapt som følge av jordbrukskolonialisering og fornyrsking. Mange har også gått tapt på grunn av store statlige inngrep som vassdragsreguleringer og skytefelt, foretatt før samiske kulturminner hadde noen beskyttelse i lov.

Sametinget mener at samiske kulturminner også er underrepresentert på grunn av beliggenhet i områder som ikke har vært omfattet av nasjonale registreringsprogram, eller fordi de i mangel av kunnskap har blitt registrert som noe annet, som norrøne/norske kulturminner. Samiske kulturminner er også underrepresentert i den nasjonale kulturminnedatabasen.

Sametinget mener derfor det bør legges til rette for at samiske kulturminner, bygninger og historie registreres og dokumenteres før enda flere går tapt.

Tiltak 3.9 Nasjonale lovverk og ordninger som ivaretar samisk kulturarv og selvbestemmelse

Sametingets plenumsvedtak fra 2007 om forvaltningsmyndigheten over kulturminner må tas til følge av nasjonale myndigheter. Samenes rett til selvbestemmelse innebærer at Sametingets forvaltningsmyndighet må følge av lov, og ikke av forskrift. Sametinget kan i dag instrueres av nasjonale myndigheter i vår forvaltning av det samiske folks kulturarv. Nasjonale program og ordninger for kulturminneforvaltning og tilskudd må tilpasses

samisk kulturminneforvaltning og samiske kulturminner og bygninger. Kompetanse i samisk arkeologi og samisk kulturell kompetanse må vektlegges når samiske kulturminner undersøkes i forbindelse med nasjonale prosjekt og program.

Sametinget anser at de eldste sporene etter folk i Sápmi en del av samenes forhistorie og kulturarv, men de eldste kulturminnene i Sápmi forvaltes i dag av de norske fylkeskommunene. Sametinget mener den todelte forvaltningen bidrar til fortsatt tap av fortid og kunnskap påført av fornorskningen, og at Sametinget også må ha forvaltningsmyndighet over eldre samiske kulturminner.

Tiltak 3.10 Samarbeidsprosjekter om kulturminner på tvers av landegrensene

Samenes områdetilhørighet krysser riksgrensene. Staten har erstattet flyttsamenes kulturelle identitet og tilhørighet til beiteland, slekt og sosiale fellesskap på tvers av riksgrensene med nasjonale identiteter. Bånd har blitt brutt. Dette har medført traumer på samfunns- og individnivå. Tiltaket anerkjenner samenes tilhørighet på tvers av riksgrenser.

Tiltak 3.11 Sikre en robust samisk kulturminneforvaltning

Sametinget må dimensjoneres til å ivareta Sametingets rolle og myndighet som høringsinstans i arealsaker og i rollen som forvalter og formidler av samiske kulturminner og bygninger. 30 år etter opprettelsen av et eget samisk kulturminnevern er kulturminneforvaltningen i hele Sametinget på størrelse med kulturminneforvaltningen i en enkelt fylkeskommune.

Tiltak 3.12 Opprettholde og styrke utdanning og forskning i samisk arkeologi

Sametinget mener at et godt undervisningstilbud i samisk arkeologi er en nødvendighet for å kunne rekruttere ansatte til samisk kulturminneforvaltning og for å kunne skape ny kunnskap om samiske kulturminner og historie gjennom forskning. Samisk kulturminneforvaltning trenger ansatte som både har utdanning i samisk arkeologi og språklig og kulturell kompetanse.

Tiltak 3.13 Nasjonal satsning på registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner, bygninger og historie

Sametinget foreslår en nasjonal satsning på registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner. Staten har sikket mot og aktivt sørget for at samisk fortid ble fortiet og glemt, og for at spor etter samisk bosetting ble visket bort. Sametinget mener tap av fortid er en fornorskningsskade som har hatt svært alvorlige konsekvenser for samene på både samfunns- og individnivå.

Tiltak 3.14 - Nominasjon av Várjjat siida til UNESCOs verdensarvliste

Riksantikvaren har anbefalt Klima- og miljødepartementet å skrive Várjjat siida på Norges tentative liste over verdensarv i 2023. Sametingsrådet ber KLD om å ta dette til følge. Urfolks kulturmiljø er underrepresentert på UNESCOs verdensarvliste. En innskriving av Várjjat siida på verdensarvlista vil bidra til å synliggjøre verdien av urfolks kulturmiljøer, og samene er Europas eneste urfolk. UNESCOs mal for innskriving og nominasjon forutsetter at den videre prosessen skjer på regjeringens initiativ. Sametinget ber Stortinget se til at Várjjat siida blir skrevet inn på verdensarvlista.

Nærings- og kulturkomiteen - 001/24

NKK - vedtak:

Innledning

Sametingets nærings- og kulturkomite har behandlet sak 001/24 - Sannhet og forsoning - Pilar 3: Kultur og

kulturminner

Komiteens innstilling er følgende:

Forslag

Forslag 1

Forslag fremmet av Norske Samers Riksforbund (NSR) ved Ole Henrik Bjørkmo Lifjell. Komiteens medlemmer fra Norske Samers Riksforbund (NSR) Mathis Nilsen Eira, Henrik Olsen, Sara Katrine Aleksandersen og Helén Storelv-Rabone, og fra Flyttsamelista John Mathis A. Utsi stiller seg bak:

Samlede forslag til saken:

Tilleggsforslag under Tiltak 3.1. Ny setning i slutten av avsnitt 2:

Sametinget anerkjenner behovet for en kunstfaglig institusjon for kompetanseheving, arkiv, forskning og utdanning for en rekke kunstgrener som mangler i dag.

Endringsforslag under Tiltak 3.1, 7. avsnitt.

Endre fra:

«i tråd med FNs erklæring som urfolk»

Endre til:

«i tråd med FNs erklæring om urfolks rettigheter»

Tilleggsforslag. Nytt tredje avsnitt under Tiltak 3.4:

«Sametinget mener at det bør opprettes lavterskeltilbud og støtteordninger som styrker samenes kultur, tilhørighet og fellesskap på tvers av statsgrensene, slik at bånd over statsgrensene kan ivaretas og reetableres. Møteplasser for samiske eldre og unge bør prioriteres.»

Endingsforslag + tillegg i Tiltak 3.10

Endre fra:

Samenes områdetilhørighet krysser riksgrensene. Staten har erstattet flyttsamenes kulturelle identitet og tilhørighet til beiteland, slekt og sosiale fellesskap på tvers av riksgrensene med nasjonale identiteter. Bånd har blitt brutt. Dette har medført traumer på samfunns- og individnivå. Tiltaket anerkjenner samenes tilhørighet på tvers av riksgrenser.

Endre til:

Samenes områdetilhørighet og bosetninger krysser riksgrensene. Staten har erstattet flyttsamenes kulturelle identitet og tilhørighet til beiteland, slekt og sosiale fellesskap på tvers av riksgrensene med nasjonale identiteter. Bånd har blitt brutt. Dette har medført traumer på samfunns- og individnivå. Det må samarbeidsprosjekter på tvers av riksgrensene til for å registrere og synliggjøre grenseoverskridende bruk og tilhørighet inklusivt kulturminner, bygg, immateriell kulturarv og språk. Kulturminner og bygg som har en grenseoverskridende historikk har ofte fortsatt sitt bruk under fornorskningen og fått sin grenseoverskridende historikk usynliggjort. Slike kulturminner og bygg må også inkluderes i et slikt prosjekt og deres grenseoverskridende historikk ivaretas. Tiltaket må ha som mål å anerkjenne samenes tilhørighet på tvers av riksgrenser.

Endringsforslag første setning i Tiltak 3.13

Endre fra:

Sametinget foreslår en nasjonal satsning på registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner.

Endre til:

Sametinget foreslår en nasjonal satsning på registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner og bygg.

Forslag 2

Forslag fremmet av Arbeiderpartiet (AP) ved John Kappfjell. Komiteens medlem fra Partipolitisk uavhengig Jørn Are Gaski stiller seg bak:

Erstatter sametingsrådets forslag til innstilling:

Sametinget er tilfreds med at Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har påpekt og dokumentert noen av fornorskningens skader på samisk kultur og kulturminner. I rapporten kapittel 19 Kunst og kulturuttrykk og under kommisjonens Pilar 3: Kultur har kommisjonen foreslått noen tiltak for å reparere skadene etter fornorskningen. Sametinget fremhever at samisk kunst- og kulturliv er mangfoldig, rikt og grenseoverskridende.

Sametinget støtter kommisjonens vurderinger og forslag til tiltak. Sametinget påpeker at rapporten ikke representerer et fullstendig bilde av historien, og heller ikke inneholder en uttømmende liste over tiltak som kan eller vil bli nødvendige for reparasjoner og forsoning.

Forslag 3

Forslag fremmet av Nordkalottfolket ved Gry Hege Johansen Warth. Komiteens medlemmer fra Nordkalottfolket Ingvild Maria Leifsdatter Halvorsen og Ulf Tore Johansen stiller seg bak:

Erstatter sametingsrådets forslag til innstilling:

Kunst og kulturuttrykk

Sametinget uttrykker tilfredshet med at Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har belyst og dokumentert noen av skadene som fornorskningens politikk har påført samisk kultur og kulturminner. Rapporten, spesielt i kapittel 19 "Kunst og kulturuttrykk" og under kommisjonens Pilar 3: "Kultur", foreslår tiltak for å håndtere konsekvensene etter fornorskningen.

Noen av disse tiltakene er mer generelle og overordnede, mens andre er mer konkrete. Sametinget har kommentert kommisjonens tiltak og har også foreslått egne tiltak i denne saken. Dette viser Sametingets engasjement og vilje til å ta tak i og møte utfordringene som fornorskningens politikk har forårsaket. Sametingets respons og egne tiltak understreker viktigheten av å anerkjenne og adressere fortidens urettferdigheter for å fremme forsoning. Det er et viktig skritt mot å sikre at samisk kultur og kulturminner blir bevart, respektert og utviklet i fremtiden.

Det er viktig å merke seg at dette er en pågående prosess, og det vil kreve fortsatt innsats og engasjement fra alle involverte parter for å sikre at tiltakene blir implementert effektivt, og at de oppnår de ønskede resultatene. Sametinget spiller en avgjørende rolle i denne prosessen, både som en stemme for samisk kultur og som en pådriver for forandring.

Sametinget vil sende et sterkt signal om vår forpliktelse til å beskytte og fremme samisk kultur og kulturminner, og vår vilje til å arbeide for forsoning og rettferdighet. Det er et håp om at Sametingets innsats vil bidra til å overvinne utfordringene forårsaket av fornorskningens politikk og sikre en lysere fremtid for samisk kultur. Sametinget erkjenner at samiske tiltak, som er kommet på plass etter den offisielle fornorskningens politikk ble avsluttet, har skapt ubalanser blant samene, også innenfor kultursektoren. Utviklingen av samiske kulturinstitusjoner har hovedsakelig vært konsentrert om områder med en synlig samisk befolkning, mens områder der samene er mindre synlige og i mindretall har fått mindre oppmerksomhet.

Det samiske samfunnet er preget av mangfold, og det samme gjelder vår felles kulturarv. Det er derfor nødvendig å styrke det samiske kulturtilbudet, spesielt langs kysten og sørover, for å sikre at alle deler av det samiske samfunnet blir inkludert og verdsatt.

Dette vil bidra til å rette opp i de skjevhetene som fornorskningen har skapt, og sikre at samisk kultur og kulturarv blir bevart i hele samfunnet. Det vil også bidra til å fremme forståelse og respekt for samisk kultur blant den bredere befolkningen. Sametinget og det samiske samfunnet må settes i stand til å gi alle samene et likeverdig kulturelt tilbud basert på egen kulturarv, uavhengig av bosted.

Tiltak 3.1 En omfattende og langsiktig nasjonal satsing på samisk kultur som en del av forsoningsarbeidet
Sametinget støtter kommisjonens forslag om en omfattende og langsiktig nasjonal satsning på samisk kultur som en del av forsoningsarbeidet. Sametinget forventer at det må bygges opp om grunnleggende infrastruktur, kulturell grunnmur og helhetlige finansieringsordninger for det samiske kulturfeltet. Sametinget viser til behovet for at alle samer som ønsker det, kan få mulighet til å lære om sin tapte kultur der de bor.

Sametinget vil komme med et forslag som kan inkorporeres i en omfattende og langsiktig nasjonal satsning for samisk kultur.

Sametinget oppfordrer Stortinget til å stille klare forventninger til offentlige instanser som har bidratt til fornorskning, for å rette opp urett. Dette er et viktig skritt for å anerkjenne og rette opp i historiske urettferdigheter.

Videre mener Sametinget at aktører som forvalter tilskuddsordninger i Norge bør øke sin kunnskap om samisk

kultur og kunst. Dette vil sikre at ordningene kan ivareta det samiske kunst- og kulturfeltets behov på en bedre måte. For å støtte dette, foreslår Sametinget å utforme en veileder eller kurspakke rettet mot nasjonale og regionale kulturinstitusjoner og interesseorganisasjoner på kunst- og kulturfeltet. Dette vil bidra til å sikre kompetanseheving på samisk kunst og kultur.

Sametinget uttrykker også bekymring for at nasjonale kultursatsninger ikke inkluderer det samiske perspektivet eller de samiske kulturinstitusjonene. Sametinget har forventninger til at oppfølgingen av Sannhet- og forsoningskommisjonens rapport følges opp systematisk i fremtidige nasjonale satsninger.

Et annet viktig område er tilbakeføring av samiske gjenstander til samene, noe som bidrar til å styrke og utvikle vår samiske kulturarv. Sametinget anerkjenner innsatsen som er lagt ned av de samiske museene og norske samarbeidsaktører i prosjekter som Bååstede-prosjektet og Dávvirat Duiskkas, og henstiller myndighetene til at disse prosjektene videreføres og videreutvikles.

Sametinget mener også at produksjonen, formidlingen og tilgjengeligheten av samisk litteratur må styrkes, og at samisk litteratur i større grad må innarbeides i støtteordninger som forvaltes av myndighetene. Til slutt understreker Sametinget at samisk immateriell kulturarv skal være levende kulturarv i dag og for fremtiden. Det er behov for institusjonelt hjem for joik og rammer for etablering og drift av en slik institusjon.

Sametinget påpeker også det samiske samfunnet, inkludert Sametinget, må settes ressursmessig i stand til å ivareta behovene for å bevare og utvikle samisk kultur og kunstliv.

Tiltak 3.2. Styrke de økonomiske rammene for samiske kulturnæringer- og institusjoner

Sametinget støtter kommisjonens forslag til å styrke de økonomiske rammene for samiske kulturnæringer- og institusjoner.

Sametinget forventer et reelt samisk kulturløft, som også er omtalt i regjeringens Hurdalsplattform, for å sikre likeverdige økonomiske rammer og utviklingsmuligheter for samiske kulturinstitusjoner, kulturorganisasjoner og kunstner- og kulturmiljø. En grunnleggende infrastruktur, kulturell grunnmur og helhetlige finansieringsordninger for det samiske kulturfeltet er sentrale forutsetninger.

Sametinget erkjenner at det eksisterer et institusjonsgap der mange samiske geografiske områder og fagfelt mangler institusjoner. Dette må følges opp i videre behandling i oppfølging av rapporten.

Tiltak 3.3 Oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid med samiske institusjoner, og til å bidra til synliggjøring, ivaretagelse og formidling av samisk kultur

Sametinget støtter kommisjonens oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid med samiske institusjoner og til å bidra til synliggjøring av samisk kultur.

Sametinget anser de samiske institusjonene som gode bidragsytere til slike samarbeid, men forutsetter da at samiske institusjoner settes kapasitetsmessig i stand til å kunne imøtekomme den økte interessen og ønsker om samarbeid.

Tiltak 3.4. En styrking av det grenseoverskridende samarbeidet om samisk kultur

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å utarbeide et program til støtte for internasjonal formidling av urfolks- og minoritetskultur, tilknyttet for eksempel Nordisk kulturfond og Nordisk råd. Sametinget forutsetter relevant kompetanse i forvaltningsorganet som velges, og at Sametinget, norskfinner/kvener og skogfinner involveres i utformingen av programmer til dette formålet.

Sametingets forslag til supplerende tiltak

Tiltak 3.5 – Samisk mediemangfold

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å oppfordre media til å styrke mediedekningen av urfolk og nasjonale minoriteter.

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å styrke det nordiske mediesamarbeidet for å utvikle det samiske medietilbudet, både på sør-, lule-, nord-, pite-, ume- og skoltesamisk

Sametinget støtter kommisjonens påpeking om at det er spesielt viktig å prioritere medietilbudet til barn og unge, og samtidig sikre at samer får tilgang til nyheter og viktig informasjon på sitt eget morsmål. Sametinget mener videre at samer som er norskspråklig, også bør hensyntas, som for eksempel å få teksten samiske nyheter og andre samisk språklige program på norsk. Dette er meget viktig for å føle seg inkludert i det samiske.

Sametingets forslag til supplerende tiltak

Tiltak 3.6 – Duodji

Duodji, den samiske tradisjonen for håndverk, representerer en rik blanding av immateriell og materiell kultur, i tillegg til en samisk næringsvei som en immateriell kultur, er duodji en levende tradisjon som overføres fra generasjon til generasjon. Den inneholder en dybde av kunnskap og ferdigheter, og er et uttrykk for samisk identitet og kultur og har sterk tilknytning til det samiske språket. Som en materiell kultur, er duodji konkret og håndgripelig. Det omfatter objekter laget av tre, horn, skinn og andre materialer. Disse objektene, enten det er klær, redskaper eller kunstverk, er fysiske manifestasjoner av samisk kultur og historie.

Sametinget understreker behovet for å bevare og fremme disse aspektene av duodji. I dette ligger økt behov for opplæring, formidling, forskning og utvikling. Sametinget mener det må igangsettes et arbeider for å inkludere Duodjeinstituttet i rekken av UNESCO-kreditert ikke-statlig organisasjon for immateriell kulturarv i Norge. Å være en UNESCO-akkreditert organisasjon vil gi duodji økt internasjonal og nasjonal anerkjennelse, noe som kan bidra til å øke bevisstheten og forståelsen for denne kulturarven.

Det er også Sametingets målsetning å utvikle duodji som næring, der duodji kan produseres med hjelp av moderne hjelpemidler.

Samisk naturbrukskultur må gjenopprettes

De tradisjonelle samiske, kvenske og skogfinske samfunnene levde i nær tilknytning til, og var avhengige av naturen og de ressursene som kunne høstes. Det skulle høstes med måtehold og etter behov, ikke av grådighet. Samiske språk har ikke noe begrep for «natur» i norsk forstand, og skiller heller ikke natur fra kultur, et skille som er grunnleggende i en vestlig forståelse. I det ligger tanken om en likeverdig relasjon mellom menneske og natur. Dette har fulgt den samiske kulturen inn i nyere tid. Tilhørigheten til naturen er så sterk at man stiller ikke spørsmål ved den. Hele verdensbildet er bygd rundt en naturtilhørighet som for de fleste er grunnlaget for et meningsfylt liv.

Man lever moderne liv, men som del av samisk modernitet er tilgangen til og tilhørigheten til naturen den viktigste ressursen for mange samer. Rikdom måles i tilgang til å kunne høste og bruke de naturressursene som finnes, og ikke i økonomiske goder. Av mangel på norske begrepet for dette, bruker vi i fortsettelsen «naturbrukskultur» som begrep for en kultur og et verdensbilde som flyter sterkt sammen med naturen og de ressursene som finnes. Skillet mellom den samiske og den norske forståelsen av utmarksnæring og -bruk har fått konsekvenser for den samiske ressursbruken, og dermed samisk kultur. Forvaltningen skiller mellom «naturlandskap», det vil si fravær av menneske. Dette har fratatt samer og kveners mulighet både til egne sankeområder, men også muligheten til å utvikle næringer basert på naturens ressurser.

I samisk naturbrukskultur er natur, vern og bruk tett sammenvevd. «Bruk er beste form for vern» har vært praktisert i generasjoner – man ivaretar naturen, samtidig som man høster og bruker den til rekreasjon, trening og sosial arena. I samisk kulturforståelse er ikke naturbruken del av det norske ordet «rekreasjon» eller «forlystelse». Det er viktigere og mer alvorlig enn den er avgjørende for egen historie og identitet, og oppfattelse av seg selv som same. Selv da språket og bekledning var borte, klarte ikke staten å fjerne naturbrukskulturen. Den lever fortsatt, om enn under svært krevende kår.

Samisk naturbruk har også i liten grad endret landskapet gjennom den historiske bruken, og har satt få synlige spor etter seg, og områdene blir kategorisert og vernet som «naturlandskap». Samers egen naturbrukskultur om bruk og vern er dermed med å ta fra dem rettigheter til egne naturområder.

Norske myndigheter tar i forvaltningen av områdene i liten grad høyde for verken den samiske eller kvenske ressursbruken og de sedvaner som ligger til grunn. Dette har over tid brutt ned muligheten for både samisk og kvensk utmarksbruk og sedvaner. Både sames og kvenenes bruk av utmarksressurser i dag er et underutforsket område

Kommisjonens mandat sier at «Kommissjonen skal ta utgangspunkt i den eksisterende forskningen på området og la denne danne hovedgrunnlaget for sin fremstilling». En utfordring for kommisjonens arbeid har vært at en forholdsmessig større andel eksisterende forskning og rapporter tar for seg nordsamiske forhold, mens kildegrunnlaget for kvenske, skogfinske, lule- og sørsamiske forhold er mindre. Dette gjelder spesielt nåtidige samfunnsforhold, hvor tilfanget på kildematerialet er størst for nordsamiske forhold.

Kommisjonen har sett på utviklingen og viser til at utmarksbruken og forvaltningen av den fremdeles er konfliktfylte temaer i forholdet mellom samer og kvenner og norsk naturforvaltning, men at naturbruken fremdeles eksisterer som en del av kulturell praksis. Det er aktiviteter som er dypt forankret i en lokal bevissthet og som er

med på å forme en tilhørighet til et etnisk fellesskap. Gjennom slik høsting knyttes fortiden til en stadig mer utsatt nåtid, og er med på å konstituere og bekrefte kultur og identitet både blant samer og kvener.

Fornorsking kan finne sted uten at det nødvendigvis er et resultat av bevisste politiske tiltak. Innenfor naturbrukskultur, har man både sett at lover, forvaltningssystemet og ulikt verdensbilde og kulturforståelse, har fratatt samers tilgjengelighet og rett til bruk av deres egne ressursområder.

Sametinget vil fremme tiltak som vil fremme samisk verdensbilde og ivareta den samiske naturbrukskulturen.

Forslagene vil også gagne all befolkning i en region, da man ikke kan skille i lovverk på etnisitet.

Til tross for at kommisjonen har hatt grundige drøftelser av dette, har kommisjonen valgt å ikke fremme tiltak for å rette opp i denne uretten som samisk naturbrukskultur opplever i dag. Sametinget vil derfor fremme egne tiltak i forbindelse med samisk naturbrukskultur.

Tiltak 3.7 Samisk likeverdig utmarksbruk må lovfestes gjennom eget lovverk, eller i kombinasjon med annet lovverk.

Naturbevaring er en avgjørende del av vår kollektive innsats for å sikre en bærekraftig fremtid. Det handler om mer enn bare å beskytte landskap og arter. Det handler også om å bevare livsgrunnlaget for den samiske kulturen.

Sametinget mener det må lovfestes likeverdig rett til samisk utmarksbruk, gjerne gjennom en egen utmarkslov.

Tiltak 3.8 Samisk naturbrukskultur må anerkjennes som bærende alt naturforvaltning.

Det er gjennomgående at samisk naturbrukskultur ikke ivaretas i den norske naturforvaltningen på den måten. Dette er behandlet under Pilar 5: Implementering tiltak 5.4 og 5.5.

Tiltak 3.9 Revidering av lovverk

Flere lovverk ivaretar ikke den samiske naturbrukskulturen og må endres, og i mange tilfeller samsvarer ikke lovverket med folks rettsoppfatning.

Det er ikke tvil om at motorferdselloven har vært fornorskende for den tradisjonelle utmarksbruken både blant samer og kvener, og dermed også fornorsket kulturutøvelsen. Det er behov for endringer i dagens motorferdselsregelverk for å sikre lokale tradisjonsbrukeres rett og adgang til motorferdsel i utmarka, i forbindelse med lokal utmarksbruk. Sametinget mener blant annet at motorferdsellovgivningen må tilkjenne innbyggerrettigheter og anerkjenne samisk bruk som grunnlag for å tillate bruk av motoriserte hjelpemidler i naturen.

Endring i motorferdsellov vil ikke ha betydning for samisk og kvensk kultur uten klare og tydelige rettigheter til å utøve utmarksbruk også ved hjelp av moderne hjelpemidler. Får man ikke tilbake de rettigheter man er fratatt, vil motorferdselloven fortsette å være et eksempel på den diskrimineringen og ødeleggelse av samisk og kvensk kultur vi har sett i årtier.

Plan og bygningsloven er både omfattende og detaljert, og dessverre ivaretar den eksempelvis ikke sjøsamisk bomåter. Gjennom strandsone-bestemmelsene er sjøsamiske samfunn forhindret fra å bygge bo- og levebygg i umiddelbar nærhet av sjøen. På denne måten forhindres den tradisjonelle sjøsamiske måten å bo og leve på.

Sametinget ber om at plan- og bygningsloven ivaretar samisk bruk av naturen og samiske bomønstre.

Naturmangfoldslovens negative konsekvenser for samisk naturkulturbruk er beskrevet under Pilar 5, tiltak 5.4 og 5.5.

Sametinget ber om at lovverk som motorferdselloven, Naturmangfoldsloven, plan- og bygningsloven må endres, implementere og anerkjenne samisk naturbrukskultur, og ta vekk direkte diskriminerende lovbestemmelser.

Likestilling i reindrifta

Samiske kvinner har en lang historie i reindrifta. Tradisjonelt sett har kvinner stått sterkt i reindrifta, med rett til egne dyr. Etter endringene i reindriftsloven i 1978 ble reindriftnæringa konsesjonsbelagt og foreslått endret slik at det kun ville bli tillatt med ett reinmerke per familie, dette favoriserte mennene, etter modell i jordbruket. Dette førte til reduksjon av kvinneandelen og kvinners verdi i reindrifta. Dette er et eksempel på hvordan strukturer etter fornorskningspolitikken, også etter at den aktive fornorskningspolitikken er avsluttet, svekker den samiske kulturen samlet sett.

Åndelighet og samisk verdensbilde

Åndelige verdier er en viktig del av samisk og kvensk identitet, både innen helse, pleie og omsorg – og også som del av vår levemåte og verdensbilde med naturen i sentrum. I tillegg har samer fortsatt en natur- og åndelig

nærhet innenfor mange samiske områder.

Kristendommen, og spesielt læstadianismen, står sterkt. Mennesker har generelt et nært forhold til sin tro.

Samtidig har kristendommen bidratt til å rive ned mye av den naturreligionen som fantes.

Naturreligionen faller også sterkt sammen med vår naturbrukskultur. Mange samers psykososiale helse ivaretas ofte gjennom kontakt med naturen. Som følge av sterk fornorskning og kirkens virke, har vi fortsatt knyttet både tabu og skam til deler av de komplementære og tradisjonelle behandlingsformer, som et tillegg til konvensjonell medisin.

Samisk tradisjonell åndelighet må anerkjennes og gis samme muligheter for vekst som den kristne tradisjon.

Forslag 4

Forslag fremmet av Fremskrittspartiet (FrP) Arthur Tørfoss:

Erstatter sametingsrådets forslag til innstilling:

Rapporten Sannhet- og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskningsspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner gir en grundig gjennomgang av fornorskningshistorien.

Rapporten gir et solid grunnlag for at norske myndigheter og andre kan ta et oppgjør med fornorskningsspolitikken.

Rapporten tas for øvrig til orientering.

Komiteens tilråding

Komiteen har ikke flere forslag og råder Sametinget til å vedta følgende: Sametinget støtter forøvrig sametingsrådets forslag til innstilling.

Sametingets plenum _009/24

Saken påbegynt 07.03.24.kl. 11.02.

Votering

Av 39 representanter var 37 til stede. Voteringen ble gjennomført i følgende rekkefølge:

- Forslag 4 ble forkastet med 36 mot 1 stemmer
- Forslag 2 ble forkastet med 29 mot 8 stemmer
- Forslag 3 ble forkastet med 30 mot 7 stemmer
- Forslag 1 ble vedtatt med 21 mot 16 stemmer
- Nærings- og kulturkomiteens tilråding ble vedtatt med 21 mot 16 stemmer

Protokolltilførsel

Torill Bakken Kåven, Nordkalottfolket, fremmet følgende protokolltilførsel:

Møteleder har under behandling påtalt at når saksordfører går ut av plenumsalen, er dette utilbørlig atferd, jmf §21 i forretningsorden. Det ble også påpekt at det ikke ble svart på replikker.

Det er ingenting i Sametingets forretningsorden som regulerer at man må sitte i Sametingets plenumsal for å følge debatten. Minst siden 2005 har man kunnet følge debatten fra egne kontorer, fra hall og fra streaming, uten at det noen gang har vært påpekt som utilbørlig atferd, uavhengig av om man er saksordfører eller ikke.

Det er også klokt, da man ofte har behov for å snakke med media, forhandle i ulike saker, hente inn ytterligere opplysninger i saken som behandles. Det samme gjelder sametingsrådet, som etter forretningsorden også har møteplikt i plenum.

Nordkalottfolket har i tidligere sak under dette plenum blitt nektet å levere protokolltilførsel for å forklare hvorfor man ikke deltar i debatten. I Sak 05/24 har blitt påpekt at å delta i debatten er kun en rett man har, ikke en plikt, og dermed ble man nektet å levere protokolltilførsel på dette. Vi står nå i motsatt situasjon: vi blir påtalt gjøre noe vi ikke har plikt til å gjøre, og samme argumentasjon fra plenumsleder brukes mot Nordkalottfolket.

Taleliste og replikkordskifte

	Innlegg	Replikk
1	Ulf Tore Johansen, saksordfører	
2	Gry Hege J. Warth	Henrik Olsen
		Runar Myrnes Balto
		Maren Benedicte Nystad Storslett
3	Arthur Johan Tørfoss	Beaska Niillas
4	Per Mathis Oskal	Beaska Niillas
	Per Mathis Oskal	
5	Ole Henrik Bjørkmann Lifjell	
6	Beaska Niillas	Ronny Wilhelmsen
	Beaska Niillas	
7	Mathias Eilert Olsen	
8	Henrik Olsen	
9	Maja Kristine Jåma	
10	Maren Benedicte Nystad Storslett	
11	Runar Myrnes Balto	
12	Ronny Wilhelmsen	Beaska Niillas
		Vidar Andersen
		Maren Benedicte Nystad Storslett
	Ronny Wilhelmsen	
13	Elisabeth Erke	Ronny Wilhelmsen
		Ann-Elise Finbog
	Elisabeth Erke	
14	Sara Katrine Aleksandersen	
	Torill Bakken Kåven, til forretningsorden	
15	Ronny Wilhelmsen	Elisabeth Erke
		Beaska Niillas
	Ronny Wilhelmsen	
	Torill Bakken Kåven, til forretningsorden	
	Beaska Niillas, til forretningsorden	
	Torill Bakken Kåven, til forretningsorden	
	Beaska Niillas, til forretningsorden	
	Tom Sottinen, til forretningsorden	
	Torill Bakken Kåven, til forretningsorden	
16	Ulf Tore Johansen, saksordfører	

SP - vedtak:

Kunst og kulturuttrykk

Sametinget er tilfreds med at Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har påpekt og dokumentert noen av fornorskningens skader på samisk kultur og kulturminner. I rapportens kapittel 19 Kunst og kulturuttrykk og under kommisjonens Pilar 3: Kultur har kommisjonen foreslått noen tiltak for å reparere skadene etter fornorskningen. Noen av tiltakene er mer generelle og overordnende, men det er også enkelte mer konkrete tiltak. Sametinget kommenterer kommisjonens tiltak, men kommer også med egne tiltak i denne saken. Sametinget inkluderer tiltak for samiske kulturminner, samiske medier, samisk religionsutøvelse og åndelighet, samisk frivillighet og samisk idrett.

Det er behov for et større reparasjonsarbeid før vi kan begynne å snakke om forsoning. Sametinget mener at alle samer må få mulighet til å ta tilbake det de har mistet grunnet fornorskningen. Det gjelder for eksempel å få mulighet til å lære å lage duodji, surre komagband, lage samisk tradisjonsmat, eller sin slekts tradisjonsjoiker.

Sametinget fremhever at samisk kunst- og kulturliv er mangfoldig, rikt og grenseoverskridende. Sametinget anerkjenner kunst- og kulturfeltet som et sentralt og viktig reparerende virkemiddel, men vi må samtidig huske at samiske kunstnere har rett til å skape kunst på sine egne premisser, for kunstens egen del, og ikke bare som instrument for å oppnå reparasjon og forsoning. Sametinget anerkjenner det viktige arbeidet som samiske kunstnere og kulturarbeidere har gjort for å motvirke fornorskningen.

Sametinget støtter kommisjonens påpeking om at vilkår og ressurser for virksomhet og forvaltning knyttet til sikring av materiell og immateriell kulturarv ikke er tilstrekkelig for å sikre samisk kultur. Det fordres at Sametinget og det samiske samfunn settes ressursmessig i stand til å sikre og utvikle samisk kultur. Sametinget minner derfor om internasjonale konvensjoner som er normgivende for arbeid på kulturfeltet, og konvensjoner og erklæringer som berører urfolk og selvbestemmelse.

Kommisjonen har påpekt og drøftet mangelfull gjennomføring av vedtatt politikk. De senere år har samisk kunst, kultur, kulturarv, medier og samiske perspektiver generelt i økende grad blitt inkludert i stortingsmeldinger på feltet; i beskrivelser, men også i punkter som omhandler hva Regjeringen vil gjøre. Sametinget er fornøyd med det, men ser at det gjenstår en del når det gjelder oppfølging og implementering av dette. Sametinget forventer oppfølging og implementering av dette, og at Sametinget involveres der det er relevant.

Sametinget anerkjenner kirkens pågående forsoningsarbeid, og understreker at samisk kirkeliv, religiøsitet og åndelighet har fått lite omtale i rapporten, og at temaet derfor bør undersøkes nærmere.

Dette er Sametingets første behandling av kommisjonsrapporten. Det vil være behov for flere behandlinger, blant annet om mangelen av samiske institusjoner i geografiske områder og på enkelte fagfelt – institusjonsgapet. Dette vedtaket er derfor ikke å betrakte som en uttømmende behandling av reparasjon for samisk kunst, kulturuttrykk og kulturminner.

Tiltak 3.1 En omfattende og langsiktig nasjonal satsing på samisk kultur som en del av forsoningsarbeidet

Sametinget støtter kommisjonens forslag om en omfattende og langsiktig nasjonal satsning på samisk kultur som en del av forsoningsarbeidet. Sametinget forventer at det må bygges opp om grunnleggende infrastruktur, kulturell grunnmur og helhetlige finansieringsordninger for det samiske kulturfeltet. Sametinget viser til behovet for at alle samer som ønsker det, kan få mulighet til å lære om sin tapte kultur der de bor.

Sametinget må settes i stand til å møte og følge opp tiltak som foreslås av kommisjonen, og som oppfølging Stortingets behandling. Sametinget har derfor forventning om økte økonomiske rammer for å kunne styrke og utvikle samiske kulturinstitusjoner og egne støtteordninger, og for å kunne tilrettelegge for at samiske kunstnere og kulturarbeidere får tilfredsstillende rammevilkår og utviklingsmuligheter. Sametinget anerkjenner behovet for en kunstfaglig institusjon for kompetanseheving, arkiv, forskning og utdanning for en rekke kunstgrener som mangler i dag.

Sametinget mener at Stortinget bør vurdere å stille klare forventninger til offentlig virksomhet og forvaltning som har bidratt i fornorskning at de må sette i gang prosesser for å se hvordan de kan reparere urett. Stortinget, som

bevilgende myndighet, kan benytte seg av tildelingskriterier og rapporteringskrav på offentlige tilskudd for å legge føringer om bred deltakelse og forventninger i forsoningsarbeid.

Sametinget mener at aktører som forvalter tilskuddsordninger i Norge tilstreber å øke egen kunnskap om samisk kultur og kunst, slik at ordningene kan ivareta det samiske kunst- og kulturfeltets behov. Videre bør de se på representasjon og om samisk kunst og kultur kan innarbeides i strategidokumenter- og planer. Her vil Sametinget nevne aktører som deler ut tilskudd som blant annet: Kulturfondet, Kulturtanken, Kulturdepartementet og medlemmene i Norwegian Arts Abroad-nettverket.

Sametinget foreslår at det vurderes å utforme en form for veileder eller kurspakke rettet mot nasjonale og regionale kulturinstitusjoner og interesseorganisasjoner på kunst- og kulturfeltet for å sikre kompetanseheving på samisk kunst og kultur.

Sametinget er kjent med at Stortinget har til behandling Meld. St.22 (2022-2023) Kunstnarkår. Det er flere beskrivelser og tiltak i stortingsmeldingen som er relevante tiltak i oppfølging av kommisjonens rapport. Sametinget ser frem til en god dialog med Stortinget om videre prosess og har klare forventninger til både oppfølging og gjennomføring av tiltakene i meldingen.

Sametinget anerkjenner den innsats som er lagt ned av de samiske museene og norske samarbeidsaktører i arbeidet med Bååstede-prosjektet og prosjektet Dávvirat Duiskkas som skal kartlegge samiske samlinger i Tyskland. Sametinget anser det som viktig at disse prosjektene videreføres og videreutvikles for at samiske gjenstander tilbakeføres til det samiske folk, og da spesielt seremonielle gjenstander, i tråd med FN's erklæring om urfolks rettigheter. Det må gjøres en grundig kartlegging av samiske samlinger i norske og utenlandske museer.

Sametinget mener produksjonen, formidlingen og tilgjengeligheten av samisk litteratur må styrkes.

Sametinget understreker at samisk immateriell kulturarv skal være levende kulturarv i dag og for fremtiden, og at det må ses på som et grenseoverskridende felt.

Sametinget viser til behovet for virkemidler, rammebetingelser og forvaltning for å beskytte samiske kulturelementer mot kulturell misappropriasjon og misbruk.

Sametinget viser til nasjonale myndigheters overordnede ansvar for å sikre tilstrekkelig finansiering og tilrettelegging slik at samisk immateriell kulturarv kan fortsette å være levende kulturarv også i fremtiden.

Sametinget anser at det er et behov for et institusjonelt hjem for joik og at rammer for etablering og drift må sikres. Det bør videre tilrettelegges for videreføring av joiketradisjonen gjennom økt kunnskap og tilgjengeliggjøring, anerkjennelse og revitalisering av ulike joikedialekter. Sametinget erkjenner at joiken er i en uavklart rettighetssituasjon som må følges opp videre.

Tiltak 3.2. Styrke de økonomiske rammene for samiske kulturnæringer- og institusjoner

Sametinget støtter kommisjonens forslag til å styrke de økonomiske rammene for samiske kulturnæringer- og institusjoner.

Sametinget forventer et reelt samisk kulturløft, som også er omtalt i regjeringens Hurdalsplattform, for å sikre likeverdige økonomiske rammer og utviklingsmuligheter for samiske kulturinstitusjoner, kulturorganisasjoner og kunstner- og kulturmiljø. En grunnleggende infrastruktur, kulturell grunnmur og helhetlige finansieringsordninger for det samiske kulturfeltet er sentrale forutsetninger.

Sametinget anerkjenner samiske museers sterke faglige kompetanse og bidrag i forskning, forvaltning og formidling av samisk historie og kulturarv. De samiske museene bør sikres utviklingsmuligheter og tilstrekkelig kapasitet og ressurser til å utøve sitt samfunnsoppdrag. Videre støtter Sametinget kommisjonens oppfordring om å styrke de økonomiske rammene for Ä'vv Saa'mi Mu'zei / Ä'vv skoltesamisk museum.

Sametinget erkjenner at det eksisterer et institusjonsgap der mange samiske geografiske områder og fagfelt mangler institusjoner. Dette må følges opp i videre behandling i oppfølging av rapporten.

Tiltak 3.3 Oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid med samiske institusjoner, og til å bidra til synliggjøring, ivaretagelse og formidling av samisk kultur

Sametinget støtter kommisjonens oppfordring til nasjonale institusjoner om å etablere tettere samarbeid med samiske institusjoner og til å bidra til synliggjøring av samisk kultur.

Sametinget vil påpeke at nasjonale institusjoner med nasjonalt ansvar og samfunnsoppdrag, allerede har et ansvar for formidling av samisk kunst, kultur og historie som del av kulturen i Norge, og har derfor forventning om at det følges opp. Det kan også gjelde institusjoner på et regionalt og lokalt nivå.

Sametinget anser de samiske institusjonene som gode bidragsytere til slike samarbeid, men forutsetter da at samiske institusjoner settes kapasitetsmessig i stand til å kunne imøtekomme den økte interessen og ønsker om samarbeid.

Sametinget vil peke på behovet for et bredt og mangfoldig sett av virkemidler for å fremme samisk kunst og kultur nasjonalt og internasjonalt. Sametinget ber Stortinget se til at dette ansvaret adresseres til relevante aktører innenfor kunst- og kulturfeltet, samtidig som Sametinget må være en samarbeidspartner i det arbeidet.

Sametinget viser til behovet for statistikk, kunnskapsinnhenting og jevnlig analyse for å kunne utforme strategier og mål for samisk kunst- og kulturliv i fremtiden. Sametinget vil påpeke at det også er et nasjonalt ansvar å sikre tilstrekkelig kunnskap og utredninger på det samiske kunst- og kulturfeltet.

Sametinget viser til det pågående kartleggingsprosjektet i regi av Kulturdirektoratet, i samarbeid med Sametinget og Samerådet, og mener at lignende kartlegginger jevnlig bør gjennomføres. Det bør videre vurderes om nasjonale institusjoner med statlig finansiering årlig bør rapportere om synliggjøring og formidling av samisk kunst og kultur.

Sametinget oppfordrer Kulturrådet til å utvide innkjøpsordningen for litteratur til å omfatte litteratur skrevet på samisk.

Sametinget oppfordrer alle offentlige bibliotek til å tilgjengeliggjøre og synliggjøre samisk litteratur og litteratur om samiske forhold i større grad og på denne måten bidra til å øke kunnskap og forståelse for samisk språk, kultur og historie.

Sametinget oppfordrer at det legges til rette for at flere kulturskoler kan tilby samisk innhold og perspektiv. Sametinget understreker betydningen av at samiske barn og unge får kulturtilbud om egen historie og egne kunst og kulturuttrykk.

Sametinget oppfordrer til at det tilrettelegges for enda flere samiske produksjoner og innhold gjennom Den kulturelle skolesekken og Den kulturelle spaserstokken. Dette kan bidra til økt kunnskap og forståelse, og at et mangfold av samiske kulturtilbud videreutvikles.

Tiltak 3.4. En styrking av det grenseoverskridende samarbeidet om samisk kultur

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å utarbeide et program til støtte for internasjonal formidling av urfolks- og minoritetskultur, tilknyttet for eksempel Nordisk kulturfond. Sametinget forutsetter relevant kompetanse i forvaltningsorganet som velges, og at Sametinget, norskfinner/kvener og skogfinner involveres i utformingen av programmet.

Sametinget vil videreføre grenseoverskridende samisk samarbeid om samisk immateriell kulturarv. En kartlegging og eventuell listeføring av samisk immateriell kulturarv kan være del av slikt samarbeid. Sametinget vil peke på at organisering og finansiering av et felles samisk koordineringsorgan bør utredes nærmere.

Sametinget mener at det bør opprettes lavterskeltilbud og støtteordninger som styrker samenes kultur, tilhørighet og fellesskap på tvers av statsgrensene, slik at bånd over statsgrensene kan ivaretas og reetableres. Møteplasser for samiske eldre og unge bør prioriteres.

Sametinget mener at et felles samisk kulturfond bør utredes. Fondet bør ha samisk forvaltning og bør finansieres av Norge, Sverige og Finland i fellesskap. Organisering og virkemidler må utredes nærmere, og det må skje i samarbeid med Sametinget i Finland og Sametinget i Sverige, samt aktuelle myndigheter og kulturetater i Sápmi.

Sametinget anerkjenner det viktige arbeidet som Samerådet og Samisk kunstnerråd gjør for å styrke og utvikle det grenseoverskridende kunst- og kulturfeltet. Sametinget vil understreke betydningen av at Samerådet og Samisk kunstnerråd gis tilstrekkelige rammer for dette grenseoverskridende arbeidet og at dette ansvaret også tilligger nasjonale og nordiske organ.

Sametinget vil påpeke at det er viktig å styrke det grenseoverskridende samarbeidet på det samiske kunst- og kulturfeltet og at organisasjoner som Arktisk råd og Nordisk ministerråd utfordres til å se på strategier for hvordan dette kan gjøres innenfor sine ansvarsområder. Sametinget vil vise til Arctic Arts Summit som en viktig arena for å styrke kultursamarbeidet og sivilsamfunnsutviklingen i Sápmi, men også i Arktis i et urfolksperspektiv. Sametinget støtter etableringen av et fast sekretariat for Arctic Arts Summit og at denne legges til Sápmi.

Se plenumssak Sannhet og forsoning - pilar 2 Språk og opplæring for nærmere omtale av navn og navneloven.

Sametingsrådets forslag til supplerende tiltak

Tiltak 3.5 – Samisk mediemangfold

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å oppfordre media til å styrke mediedekningen av urfolk og nasjonale minoriteter.

Sametinget støtter kommisjonens forslag om å styrke det nordiske mediasamarbeidet for å utvikle det samiske medietilbudet, både på sør-, lule-, nord-, pite-, ume- og skoltksamisk. Sametinget mener videre at det bør være krav om samisk innhold i allmennkringkastingsoppdraget, og at de nasjonale kringkasterne SVT, YLE og NRK fjerner geoblokking på samisk medieinnhold som et grenseoverskridende tiltak.

Sametinget støtter kommisjonens påpekning om at det er spesielt viktig å prioritere medietilbudet til barn og unge, og samtidig sikre at samer får tilgang til nyheter og viktig informasjon på sitt eget morsmål.

Sametinget viser til mål og strategier i Dijreguedtije - Sametingets melding om samiske medier fra 2023 som har som mål å sikre et mangfoldig medietilbud for den samiske befolkning.

Sametinget mener finansiering til de samiske mediene bør styrkes. Det bør videre tilrettelegges for utdanning og rekruttering av journalister med kompetanse på samisk språk, kultur og samfunnsliv.

Sametinget mener at det bør utarbeides en større utredning om samiske medier for styrke kunnskapsgrunnlaget vedrørende samiske medievaner og behov, i samarbeid med nasjonale aktører med utrednings- og forskningskompetanse. Det er også behov for økt forskning på samiske medier og medieforhold.

Tiltak 3.7 – Samisk idrett og frivilligheten

Sametinget anerkjenner den uvurderlige innsatsen frivillige lag og foreninger gjør for samiske kultur-, idrett og aktivitetstilbud som tilbyr arena for læring og praktisering av samisk språk, kunst, kultur og kulturarv. Samtidig ser Sametinget behovet for at hele den samiske frivilligheten får vilkår til å bygge seg opp og utvikle seg.

Samiske barn og ungdom deltar gjennom paraplyorganisasjonen Sámi Valáštallan Lihttu(SVL) i idretter som fotball, ski, lassokasting og reinkappkjøring. Sametinget er opptatt av å legge til rette for samisk idrett over hele Sápmi og at dette anerkjennes som et grenseoverskridende arbeid som det er nødvendig å legge til rette for i alle

tre land SVL har aktivitet i. Samisk idrett er viktig for aktive barn og unge, for identitet, språk, kultur og trygge fellesskap. Sametinget har en egen idrettsavtale som det er behov for å videreutvikle med gode rammebetingelser. Sametinget har behov for bedre rammer for oppfølging av Idrettsavtalen.

Tiltak 3.8 – Duodji

Sametinget mener at duodji trenger økte midler for å kunne sikre kurs og veiledning til samer som ønsker å ta tilbake duodji. Sametinget må settes i stand til å sikre reparasjonsarbeid og utviklingsarbeid.

Sametinget mener det er behov for mer forskning og dokumentasjon av duodji, særlig duodjiteknikker som er sterkt truet.

Sametinget mener det er behov for et eget samisk fartøyvernsenter for å ivareta samisk båtbyggertradisjon, som er sterkt truet.

Sametinget mener at tradisjonsbærere innen duodji bør få stipender for å videreføre tradisjonene og kunnskapene til yngre utøvere.

Sametinget mener at det er stort behov for flere felles duodjiverksteder. Dette gjelder særlig innen garraduodji (tre/hornduodji) og våtrom for arbeid med skinn. Sametinget støtter slike verksteder i dag, men trenger økte midler til dette.

Sametinget mener at duodji må inkorporeres i kulturskoler.

Kulturminner

Sametinget mener samiske kulturminner har gått tapt som følge av jordbrukskolonialisering og fornorskning. Mange har også gått tapt på grunn av store statlige inngrep som vassdragsreguleringer og skytefelt, foretatt før samiske kulturminner hadde noen beskyttelse i lov.

Sametinget mener at samiske kulturminner også er underrepresentert på grunn av beliggenhet i områder som ikke har vært omfattet av nasjonale registreringsprogram, eller fordi de i mangel av kunnskap har blitt registrert som noe annet, som norrøne/norske kulturminner. Samiske kulturminner er også underrepresentert i den nasjonale kulturminnedatabasen.

Sametinget mener derfor det bør legges til rette for at samiske kulturminner, bygninger og historie registreres og dokumenteres før enda flere går tapt.

Tiltak 3.9 Nasjonale lovverk og ordninger som ivaretar samisk kulturarv og selvbestemmelse

Sametingets plenumsvedtak fra 2007 om forvaltningsmyndigheten over kulturminner må tas til følge av nasjonale myndigheter. Samenes rett til selvbestemmelse innebærer at Sametingets forvaltningsmyndighet må følge av lov, og ikke av forskrift. Sametinget kan i dag instrueres av nasjonale myndigheter i vår forvaltning av det samiske folks kulturarv. Nasjonale program og ordninger for kulturminneforvaltning og tilskudd må tilpasses samisk kulturminneforvaltning og samiske kulturminner og bygninger. Kompetanse i samisk arkeologi og samisk kulturell kompetanse må vektlegges når samiske kulturminner undersøkes i forbindelse med nasjonale prosjekt og program.

Sametinget anser at de eldste sporene etter folk i Sápmi en del av samenes forhistorie og kulturarv, men de eldste kulturminnene i Sápmi forvaltes i dag av de norske fylkeskommunene. Sametinget mener den todelte forvaltningen bidrar til fortsatt tap av fortid og kunnskap påført av fornorskningen, og at Sametinget også må ha forvaltningsmyndighet over eldre samiske kulturminner.

Tiltak 3.10 Samarbeidsprosjekter om kulturminner på tvers av landegrensene

Samenes områdetilhørighet og bosetninger krysser riksgrensene. Staten har erstattet flyttsamenes kulturelle

identitet og tilhørighet til beiteland, slekt og sosiale fellesskap på tvers av riksgrensene med nasjonale identiteter. Bånd har blitt brutt. Dette har medført traumer på samfunns- og individnivå. Det må samarbeidsprosjekter på tvers av riksgrensene til for å registrere og synliggjøre grenseoverskridende bruk og tilhørighet inklusivt kulturminner, bygg, immateriell kulturarv og språk. Kulturminner og bygg som har en grenseoverskridende historikk har ofte fortsatt sitt bruk under fornorskningen og fått sin grenseoverskridende historikk usynliggjort. Slike kulturminner og bygg må også inkluderes i et slikt prosjekt og deres grenseoverskridende historikk ivaretas. Tiltaket må ha som mål å anerkjenne samenes tilhørighet på tvers av riksgrenser.

Tiltak 3.11 Sikre en robust samisk kulturminneforvaltning

Sametinget må dimensjoneres til å ivareta Sametingets rolle og myndighet som høringsinstans i arealsaker og i rollen som forvalter og formidler av samiske kulturminner og bygninger. 30 år etter opprettelsen av et eget samisk kulturminnevern er kulturminneforvaltningen i hele Sametinget på størrelse med kulturminneforvaltningen i en enkelt fylkeskommune.

Tiltak 3.12 Opprettholde og styrke utdanning og forskning i samisk arkeologi

Sametinget mener at et godt undervisningstilbud i samisk arkeologi er en nødvendighet for å kunne rekruttere ansatte til samisk kulturminneforvaltning og for å kunne skape ny kunnskap om samiske kulturminner og historie gjennom forskning. Samisk kulturminneforvaltning trenger ansatte som både har utdanning i samisk arkeologi og språklig og kulturell kompetanse.

Tiltak 3.13 Nasjonal satsning på registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner, bygninger og historie

Sametinget foreslår en nasjonal satsning på registrering og dokumentasjon av samiske kulturminner og bygg. Staten har siktet mot og aktivt sørget for at samisk fortid ble fortiet og glemt, og for at spor etter samisk bosetting ble visket bort. Sametinget mener tap av fortid er en fornorskningsskade som har hatt svært alvorlige konsekvenser for samene på både samfunns- og individnivå.

Tiltak 3.14 - Nominasjon av Várjjat siida til UNESCOs verdensarvliste

Riksantikvaren har anbefalt Klima- og miljødepartementet å skrive Várjjat siida på Norges tentative liste over verdensarv i 2023. Sametingsrådet ber KLD om å ta dette til følge. Urfolks kulturmiljø er underrepresentert på UNESCOs verdensarvliste. En innskriving av Várjjat siida på verdensarvlista vil bidra til å synliggjøre verdien av urfolks kulturmiljøer, og samene er Europas eneste urfolk. UNESCOs mal for innskriving og nominasjon forutsetter at den videre prosessen skjer på regjeringens initiativ. Sametinget ber Stortinget se til at Várjjat siida blir skrevet inn på verdensarvlista

Sametinget støtter forøvrig sametingsrådets forslag til innstilling.

Saken ble avsluttet 07.03.24.kl. 15.24.